

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಗದ್ಯಾವಲಿ:
ಸಂಸ್ಕೃತ-ಗದ್ಯಾವಲಿ:
Sanskrita-Gadyavali

ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಪಠ್ಯ
ಬಿ.ಎ.-ದ್ವಿತೀಯ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರು
ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ

ಸಂಪಾದಕರು
ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್.

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜು ಆವರಣ, ಬೆಂಗಳೂರು-560 001

संस्कृत-गद्यावलिः
ಸಂಸ್ಕೃತ-ಗದ್ಯಾವಲಿಃ
Sanskrita-Gadyavali

Sanskrita Text Book
B.A. - II Semester

CHIEF EDITOR
Dr. K.R. Kumudavalli

EDITOR
Vidwan Ramaprasad S.

Bengaluru City University
Central College Campus, Bengaluru-560 001.

SAMSKRITA-GADYAVALI : A prescribed Text Book in Sanskrit for Second Semester B.A. Degree Classes : Edited with Introduction, Translation and notes in Kannada and English by Vidwan Ramaprasad S. Asst. Professor of Samskrit, Vijaya College, Jayanagar, Bengaluru-560 011.

Pages : 151+xii

Published by
Bengaluru City University
Central College Campus,
Bengaluru-560 001.

Bengaluru City University
Board of Studies in Sanskrit, UG

	Name	Designation
1.	Dr. K.R.Kumudavalli, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Chairperson
2.	Smt. G.S.Yadugiri, HOD & Associate Professor in Sanskrit, SJR College, Bengaluru	Member
3.	Dr. K.R.Janardhanachar Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Member
4.	Dr. N.S.Suresh, Associate Professor in Sanskrit, BMS College for Women (Autonomous) Bugle Park Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member
5.	Dr. S.N. Pranesha, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Jain College, Vasavi Temple Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member

6. Vidwan N.R.Subramanya, Member
HOD & Associate Professor in Sanskrit,
Sindhi College,
Kempapura, Hebbala, Bengaluru-560 024.
7. Vidwan H.N.Suresh, Member
Associate Professor in Sanskrit,
Vijaya College, R.V. Road,
Bengaluru-560 004.
8. Smt. Rajeshwari K., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
MES College of Arts, Commerce & Science,
Prof M.P.L. Sastry's Road,
Malleshwaram, 15th Cross,
Bengaluru-560 003.
9. Vidushi Malathi H., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
RNS First Grade College, Channasandra,
Bengaluru-560 098.
10. Vidwan S.Ramaprasad, Member
Assistant Professor in Sanskrit,
Vijaya College, Jayanagar 4th Block,
Bengaluru-560 011.

ಮುನ್ನುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು 2024-25ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಅನ್ವಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದರಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ದ್ವಿತೀಯ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಎ. ಪದವಿ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಗದ್ಯಾವಲಿ:" ಎಂಬ ಗದ್ಯಗಳ ಸಂಕಲನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸಿತು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಿಜಯ ಕಾಲೇಜಿನ ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್.ರವರಿಗೆ ವಹಿಸಿತು. ಅದರಂತೆ ಈಗ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಹಾಗೂ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಂಪಾದಕರಾದ ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್. ಅವರುಗಳಿಗೆ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿ
ಉಪಕುಲಪತಿಗಳು
ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

ಕಥೆಯು ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ರೀತಿಯ ಮನೋರಂಜನೆಯ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನವರು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೀತಿವಂತರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಉದಾತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ರೂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಅನುಭವಗಳ ನೆಲೆ ಕಥೆಗಳು. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಉತ್ತಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೀರ್ತಿ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಗೌರವ ಮೊದಲಾದವು ಸಿಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಗುವಿನ ಮನದಲ್ಲಿ ನಾನು ಉತ್ತಮ ಮನುಷ್ಯನಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಮೂಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರು ಸಾತ್ವಿಕರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಮೋಸ, ವಂಚನೆ, ಹಿಂಸೆ, ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ, ಪಕ್ಷಪಾತ ಮೊದಲಾದ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾರಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಿವೆಯೋ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುಣಗಳೇ ಒಬ್ಬನ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದವೇ ಹೊರತು ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಯಸ್ಸಾಗಲೀ, ಕುಲವಾಗಲೀ, ಪ್ರದೇಶವಾಗಲೀ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿನ ನಾನಾ ಕಥೆಗಳು ಮಕ್ಕಳ ಆಂತರಿಕ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಗುಣಾಡ್ಯ ಕವಿಯ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯು ಭಾರತದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಾಣಭಟ್ಟ, ದಂಡಿ ಮೊದಲಾದ ಕವಿಗಳು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಜ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್‌ನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಗದ್ಯ-ಸಾಹಿತ್ಯಲೋಕದ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಗದ್ಯ ಹಾಗೂ ಕಥಾಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೃತಿಗಳ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಣಭಟ್ಟನ ಕಾದಂಬರಿಯ ಶುಕನಾಸೋಪದೇಶದ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಮಹಾರಾಜ ತಾರಾಪೀಡ. ಅವನ ಪುತ್ರ

ಚಂದ್ರಾಪೀಡ. ಅವನು ಯುವರಾಜ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಾಗ ತಾರಾಪೀಡನು, ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಮಹಾಮಂತ್ರಿಯಾದ ಶುಕನಾಸನ ಉಪದೇಶದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆಯೆಂದು ಬಗೆದು ಅವನ ಬಳಿಗೆ ಕಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಶುಕನಾಸನು ಯೌವನ, ಧನ-ಸಂಪತ್ತು ಅಧಿಕಾರ ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಅವಿವೇಕವೇನಾದರೂ ಸೇರಿದರೆ ಮಹಾ ಅನರ್ಥವಾಗುವುದು. ಎಂಥವನೇ ಆದರೂ ಅವನ ಜೀವನದ ನಡೆ ತಪ್ಪಬಹುದು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮನದಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಶುಕನಾಸನ ಉಪದೇಶವು ತಾರಾಪೀಡನ ಮಗನಾದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನ್ನು ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಎಚ್ಚರದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿ ನಡೆವ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೇ ಆದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ನೀತಿಯು ಇಂದಿನ ಯುವಜನತೆಗೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. “ಕಾದಂಬರಿ”ಯ ಈ ಭಾಗವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆಲೋಚಿಸಿದಷ್ಟೂ ಅರ್ಥವೈಶಾಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಷ್ಟು ಸರಳವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಕಥಾಭಾಗವು ಮಾನವನ ಜೀವನದ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಪಾಠವು ಬಹಳ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಹಾಗೆಯೇ ಮನೋರಂಜನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ, ನೀತಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವೇತಾಳಪಂಚವಿಂಶತಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಆರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾವನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಪದವಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಈ ಕಾವ್ಯದ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರ ಕಥೆಯು ಮನೋರಂಜನೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಅದರಂತೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿ ವಿರಚಿತ “ಭಾರತಸಂಗ್ರಹ”ಎಂಬ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದಿಂದ ಒಂದು ಪರ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ನೈತಿಕತೆಯ, ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಮೂಲ ಮಹಾಭಾರತ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅರಿವು ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ನಮ್ಮ ದೇಶವನ್ನು

ಮಾನಸಿಕ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ಕಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂಥಹದೇ ಸಂಪತ್ತಿನ ಗಳಿಕೆ-ಅಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಹಿಗ್ಗು-ಕುಗ್ಗುಗಳುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಹಲವಾರು ಕಾರಣಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪಾಠವನ್ನು ಆರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿನ ಆಧುನಿಕ ಅನೂದಿತ ಕಥೆಯ ಪರಿಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಗದ್ಯಭಾಗದ ಸಂಕಲನವು ಪದವಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಜೀವನದ ಸಾತ್ವಿಕನಡೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಆಶಯ. ಈ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಿ.ಎ. ದ್ವಿತೀಯ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್‌ನ "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಗದ್ಯಾವಲಿ:" ಎಂಬ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಿಜಯ ಕಾಲೇಜಿನ ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್. ಅವರಿಗೆ ವಹಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಈ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಸೂಕ್ತವಾದ ಅನುವಾದಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್. ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಅಭಿವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ. ಲಿಂಗರಾಜಗಾಂಧಿಯವರಿಗೂ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಈ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವರೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸ.

ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

"ಸಂಸ್ಕೃತಂ ನಾಮ ದೈವೀವಾಗ್ವಾಖ್ಯಾತಾ ಮಹರ್ಷಿಭಿಃ" ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ ದೇವವಾಣಿಯಾದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಸುಭಾಷಿತ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಇವೆ. ಒಂದೊಂದೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಬಿ.ಎ. ಪದವಿಯ ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್‌ನಲ್ಲಿ ಗದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ಇದೀಗ ದ್ವಿತೀಯ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್‌ನಲ್ಲಿ ಗದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಿಚಯಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಥಾಗ್ರಂಥವಾದ ವೇತಾಳ ಪಂಚವಿಂಶತಿಯ ಸೋಮಪ್ರಭಾ ಕಥೆ, ಬಾಣಭಟ್ಟನ ಕಾದಂಬರಿಯಿಂದ ಶುಕನಾಸೋಪದೇಶ (ಸಂಗ್ರಹ), ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿಯ ಭಾರತ ಸಂಗ್ರಹದ-ಭೀಷ್ಮಪರ್ವ, ಹಾಗೂ "ನವೀನಕಥಾಃ" (ನವೀನ ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹ)-ಚತುರಃ ಸಾರಂಗಃ ಎಂಬ ಕಥೆ ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಠಗಳು ಕೊಡಲಾಗಿವೆ.

ಬೆಂಗಳೂರುನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಬಿ.ಎ. ಪದವಿಯ ದ್ವಿತೀಯ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಗದ್ಯಾವಲಿಃ" ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಡಿ ಮೇಲಿನ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನನಗೆ ನೀಡಿತು. ಈ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನಿತ್ತು, ಸಹಕರಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ

ಡಾ || ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿಯವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ, ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದ ಪಠ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಆಂಗ್ಲ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಬಿ.ಎಮ್.ಎಸ್. ಮಹಿಳಾ ಮಹಾವಿದ್ಯಾ-ನಿಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ|| ಎನ್.ಎಸ್.ಸುರೇಶ್‌ವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಚಿನ್ನೈನ ಕುಪ್ಪುಸ್ವಾಮಿ ರೀಸರ್ಚ್ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಹಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರೂ, ಉಪನಿರ್ದೇಶಕರೂ ಆಗಿರುವ ಡಾ.ಯಮುನಾದೇವಿಯವರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಬೆಂಗಳೂರುನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೂ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಕು|| ಬಿ.ಹೇಮಲತಾರವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಉಪನ್ಯಾಸಕರಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶ್ರಮಸಾರ್ಥಕ.

ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್.

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು

ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗ,

ವಿಜಯ ಕಾಲೇಜು, ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು

विषयानुक्रमणिका

भाग-1

ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ

1.	वेतालपञ्चविंशतिः-सोमप्रभाकथा	1-30
2.	शुकनासोपदेश-सङ्ग्रहः	31-47
3.	भारतसङ्ग्रहः - भीष्मपर्व	48-96
4.	नवीनकथा - चतुरः सारङ्गः	97-101

भाग-2

1.	ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ	102-147
2.	उपपद-विभक्तयः	148-150

Scheme of Examination

151

* * *

भाग-1

प्रथमः पाठः

॥ वेतालपञ्चविंशतिः ॥

कथोपक्रमः

अस्ति गोदावरीतटे प्रतिष्ठानाख्यो जनपदः । तत्र विक्रमसेनस्य भूपतेः पुत्रः शक्रपराक्रमः त्रिविक्रमसेनो नाम विख्यातकीर्तिः अभूत् नृपतिः । तस्य सभाऽऽसीनस्य नृपस्य सेवार्थं प्रत्यहं क्षान्तिशीलो नाम भिक्षुः एकैकं फलम् उपानयत् । सोऽपि तदादाय आसन्नचरस्य कोशाधिकारिणो हस्ते प्रतिदिनं न्यक्षिपत् ।

इत्थं द्वादशसु वर्षेषु गतेषु एकदा सभागतोऽसौ भिक्षुः राज्ञे यथायथं फलं दत्त्वा सभागृहात् निरगात् । राजा तु तस्मिन् अहनि, दैवात् प्रविष्टाय रक्षिणां हस्तच्युताय क्रीडामर्कटपोताय तत् फलं प्रादात् । स मर्कटः यावत् तत् फलमश्नाति, तावत् तस्मात्फलात् विदलितात् अनर्घम् उत्तमं रत्नं निरगात् । तद्वृष्ट्वा राजा तदादाय तं भण्डागारिकं पप्रच्छ-‘भिक्षुणा उपनीतानि यानि फलानि मया तव हस्ते दत्तानि, तानि त्वया सदा क्व स्थपितानि?’ । तदाकर्ण्य कोशाध्यक्षः सभयस्तं व्यजिज्ञपत्- ‘देव! मया तानि अखण्डानि च गवाक्षतः क्षिप्तानि, यदि आदिशति देवः, तदा तानि साम्प्रतं गवेषये’ इत्यूचिवान् स राजाऽनुमतो गत्वा क्षणादेव प्रत्यावृत्य पुनः व्यज्ञापयत्-‘देव! तानि कोशे शीर्णानि फलानि, तेषु च रश्मिज्वालाकुलान् रत्नराशीन् पश्यामि’ । तदाकर्ण्य सन्तुष्टः तान् मणीन् कोशरक्षिणे दत्त्वा, अन्येद्युः आगतं तं भिक्षुं

पर्यपृच्छत्-‘भिक्षो! कथमेवं धनव्ययेन नित्यं मां सेवसे? यावत् कारणं न वक्ष्यसि, तावत् ते फलं न ग्रहीष्ये ।’

इत्युक्तवन्तं तं नृपं स भिक्षुः विजनं नीत्वाऽब्रवीत्-‘वीर! किमपि साधनं साचिव्यसापेक्षम् अस्ति, तत्र वीरेन्द्रेण त्वया क्रियमाणं साहाय्यम् अर्थये ।’ इति श्रुत्वा राजा ‘तथा’ इति तस्य साहाय्याय प्रत्यपद्यत।

ततः स श्रमणः तुष्टः पुनस्तं नृपम् अवादीत्-‘प्रभो! अस्याम् आगामिन्यां कृष्णचतुर्दश्यां निशाऽऽगमे इतो महाश्मशानं गत्वा वटतरोरधः स्थितस्य मे सकाशं त्वया गन्तव्यम्’ इति । ततस्तेन राज्ञा ‘बाढमेवं करिष्यामि’ इति अभिहिते स क्षान्तिशीलो भिक्षुः प्रहृष्टः स्वं निलयं ययौ ।

अथाऽऽगतायां कृष्णचतुर्दश्यां स महासत्त्वो नरपतिः भिक्षोस्तां प्रार्थनां प्रतिपन्नां स्मरन् प्रदोषे नीलवसनेन समलङ्कृतशिराः खड्गपाणिः अलक्षितः तत् महाश्मशानम् अगात् । गत्वा इतस्ततोऽन्विष्यन् वटतरोः अधः स्थितं तं मन्त्रन्यासं कुर्वाणं भिक्षुं दृष्ट्वा समुपेत्य च जगाद-‘भिक्षो! एषोऽस्मि आगतः, किं ते करवाणि? वद ।’ भिक्षुः नृपं दृष्ट्वा हृष्टः प्रोवाच,-‘राजन्! यदि प्रसादस्ते कर्तव्यः, तदा इतो दक्षिणामुखं गत्वा एकाकी विदूरे यं शिशपातरं द्रक्ष्यसि, तस्मिन् प्रलम्बितो मृतः कोऽपि तिष्ठति, तमिहानीय मे साहाय्यं कुरु ।’

तदाकर्ण्य स वीरो नृपतिः ‘तथा’ इति उक्त्वा सत्यसङ्गरः दक्षिणादिशम् आलम्ब्य तत्र प्रययौ । कथञ्चिच्च तेन श्मशानमार्गेण गच्छन् विदूरे तं शिशपातरं प्राप्य तदुपरि लम्बमानं शवम् एकम् अद्राक्षीत् । दृष्ट्वा तं तरुम् आरुह्य छिन्नरज्जुं तं भूमौ अपातयत् । पातितश्च सः अकस्मात् जीवित इव भृशं चक्रन्द । ततोऽसौ राजा

अवरुह्य कृपया तज्जीविताकाङ्क्षी यावत् तस्य अङ्गानि परामृशत् तावत् स शवः अट्टहासम् अकरोत् । ततः स राजा तं वेतालाधिष्ठितं मत्वा, - 'कथं हससि? एहि, गच्छावः' इति निर्भयं यावत् ब्रवीति, तावत् तं वेतालं न भूमौ समवैक्षत, ऐक्षत च तस्यैव तरोरुपरि यथापूर्वं लम्बमानम् । ततो भूयोऽपि तरुमारुह्य स राजा यत्नतः तं शवम् अवारोहयत्, वीराणां चित्तं वज्रादपि अखण्डितम् अकम्प्यं च । ततः तं वेतालाधिष्ठितं शवं स्कन्धम् आरोप्य मौनेन गन्तुम् उपचक्रमे । यान्तञ्च शवाधिष्ठितो वेतालस्तं राजानम् अब्रवीत् - 'राजन्! अध्वविनोदाय कथामाख्यामि, शृणु' -

सोमप्रभाकथा

अस्ति उज्जयिनी नाम भुवनविश्रुता नगरी तस्यां पुण्यसेनो राजा अभूत्, तस्य प्रियोऽनुजीवी अमात्यो हरिरस्वामी इति सदृगृणालङ्कृतो विप्रः प्रतिवसति स्म । तस्य गृहपतेः अनुरूपायां भार्यायां सुसदृशः देवस्वामी नाम पुत्रोऽजायत; एका च असामान्यरूपलावण्यविश्रुता सोमप्रभा नाम अन्वर्थनाम्नी कन्या उदपद्यत । सा एकदा शैशवातिक्रान्ता रूपोत्कर्षाभिमानवती मातुर्मुखेन पितरं भ्रातरञ्च जगाद, - 'शूराय ज्ञानिने विज्ञानेन वा अहं देया अन्यस्मै दत्ताऽहं न जीवामि' इति ।

तदाकर्ण्य पिता तस्याः तादृशं वरं चिन्वन् यावत् चिन्ताम् अलम् आपेदे, तावत् स पुण्यसेनेन राज्ञा दाक्षिणात्यस्य कस्यचित् नृपस्य अन्तिकं सन्धिविग्रहाय दौत्ये प्रहितः । तत्र च कृतकार्यं तं कश्चित् ब्राह्मणयुवा श्रुततद्बुधितृरुपसम्पत् अभ्येत्य तां सुताम् अयाचत । स च तम् अब्रवीत् - 'मत्सुता विज्ञानिनो ज्ञानिनो वा शूरात् अन्यं पतिं

नेच्छति, तेषां मध्यात् भवान् कः? कथय' इति । ब्राह्मणोऽब्रुवत्-
 'अहं विज्ञानं जानामि' । 'तर्हि तत् दर्शय' इति तेनोक्तः स विज्ञानी
 स्वयुक्त्या खेचरं रथं कल्पयामास, दर्शयामास च तत्र मायायन्त्ररथे तं
 हरिस्वामिनम् आरोप्य नीत्वा च स्वर्गादीन् लोकान्; आनिनाय च तुष्टं
 तं दाक्षिणात्यस्य नृपतेः निकटं, यत्र स्वकार्यार्थमायात इति । ततः
 स हरिस्वामी तस्मै तां सुतां प्रतिशुश्राव, सप्तमेऽहनि च वैवाहिकलग्नं
 निश्चिकाय ।

तस्मिंश्च काले उज्जयिन्याम् अन्येन द्विजकुमारेण तत्पुत्रो देवस्वामी
 तत्स्वसारम् अयाच्यत तेनापि, - 'ज्ञानि-विज्ञानि-शूरेभ्यो नान्यं पतिं मे
 स्वसा कामयते' इति विज्ञापितः स आत्मानं शूरम् अभ्यधात् । ततो
 दर्शितशस्त्रास्त्रविद्याय तस्मै शूराय स देवस्वामी निजानुजां दातुं प्रतिपेदे;
 कृतनिश्चयश्च मातुः परोक्षं गणकवचनात् सप्तमेऽह्नि विवाहं निर्णिनाय
 च ।

एतस्मिन् अन्तरे हरिस्वामिभार्या च केनापि अपरेण द्विजयूना सुतां
 याचिता प्राब्रवीत् - 'वत्स! ज्ञानी विज्ञानी शूरो वा मम कन्यां
 वोढुमर्हति, नान्यः, तत् त्वमेतेषु कः? उच्यताम्' इति । सोऽब्रवीत्,
 'अहं ज्ञानी' इति । ततः सा भूतं भविष्यश्च पृष्ट्वा ज्ञानिनं निश्चित्य,
 तस्मै सुतां दातुं तद्विन्ने सप्तमेऽह्नि प्रत्यशृणोत् ।

अन्येद्युश्च हरिस्वामी समागत्य यथाकृतं सर्वं पत्न्यै पुत्राय च
 समाचख्यौ । सा च, स च स्वं-स्वं कृतं तत् सर्वं पृथक्-पृथक् तस्मै
 अवोचत् । इत्थं स हरिस्वामी त्रयाणां वराणां निमन्त्रणात् नितरां
 व्याकुलः समपद्यत ।

अथ सप्तमे दिने आगते ते त्रय एव वराः हरिस्वामिनो गृहम् आययुः । चित्रम् अहो तत्काले सा सोमप्रभा क्वापि गता । तदाकर्ण्य ज्ञानी अवदत्-‘राक्षसेनापहत्य धूम्रशिखाऽऽभिहितो हरिस्वामी भीतः तं विज्ञानिनम् उपायं पप्रच्छ । स च पूर्ववत् सर्वास्त्रसंयुतं रथं कृत्वा तं हरिस्वामिनं तौ च ज्ञानिशूरौ तत्क्षणं विन्ध्याटवीं प्रापयामास । तत्र ज्ञानिना समाख्यातां तस्य राक्षसस्य वसतिं प्राप्य, स शूरः हरिस्वामिना सह तं राक्षसं क्रुद्धं ज्ञातवृत्तान्तनिर्गतं योधयामास । तदा तयोः मानुषराक्षसयोः चित्रास्त्रयोधिनोः रामरावणयोः इव स्वर्थं महत् युद्धम् अवर्तत, क्षणेन च स शूरः सङ्ग्रामदुर्धरस्यापि तस्य रक्षसः शिरः अर्द्धचन्द्रेण बाणेनाच्छिनत् । अथ रक्षसि हते प्राप्तां तां सोमप्रभाम् आदाय विज्ञानिरथेन ते सर्वे ततः उज्जयिनीं प्रत्यागमन् ।

अथ हरिस्वामिगृहप्राप्तानां तेषां त्रयाणां लग्ने सम्प्राप्ते विवादः प्रादुरभूत् । ज्ञानी अवदत्-‘यद्यहम् इमां ज्ञानबलेन न जानीयां, तदा कथमियं गूढस्था प्राप्येत? अतः मह्यमेवैषा देया’ इति । विज्ञानी अवोचत्,-‘यद्यहं व्योमरथं न कुर्यां, तदा देवानामिव तत्र गतागतं कथं तत्क्षणं स्यात्? कथं वा तेन रथिना रथयुद्धं स्यात्? तस्मात् मह्यमेवेयं दातव्या’ इति । शूरोऽब्रवीत्-‘यद्यहं तं राक्षसं रणे न हन्यां, तदा युवाभ्यां यत्ने कृतेऽपि क एनाम् आनयेत्? तत् मह्यमेव कन्येयं दातव्या’ । इति तेषु विवादमानेषु हरिस्वामी क्षणमुग्धभ्रान्तमानसः तूष्णीम् आसीत् ।

इति कथाम् आख्याय वेतालः राजानं पप्रच्छ,-‘राजन्! एतेषु कस्मै सा देयेति भवान् वदतु, यदि जानन् न वदिष्यति, तदा ते मूर्धा शतधा स्फुटिष्यति’ । इति वेतालवचः समाकर्ण्य राजा मौनं विहाय प्रत्यभाषत,-‘शूराय सा प्रदातव्या, येन देहपणोद्यमात् बाहुबलेन तं

राक्षसं जित्वा कन्या समुपार्जिता; ज्ञानिविज्ञानिनौ तु विधात्रा अस्य सहायौ नियोजितौ । पश्य, गणक-तक्षाणौ किं परोपकरणाय न?’ । इति मनुजपतेर्वाचं निशम्य स वेतालः सपदि तस्य स्कन्धात् निजं निलयम् अगमत्, राजाऽपि तम् आनेतुं पुनः कृतोद्यमः तमेव शिंशपातरुम् अभिजगाम ।

कथोपसंहार

राजानं दृष्ट्वा स वेतालः समचिन्तयत्-अहो महान् सत्त्वरशिरयम् । तदद्य तं दुरात्मानम् उपायतो वञ्चयित्वा भाविनीं तत्सिद्धिं भाविकल्याणेऽस्मिन् राजनि निवेशयामीत्यालोच्य स वेतालस्तं राजानमलपत्-राजन्! त्वं कृष्णनिशाधोरेऽस्मिन् श्मशाने गतागतैरैतैः क्लिष्टोऽपि सुखीव दृश्यसे, न च कोऽपि ते विकल्पोऽस्ति । तत्तेऽनेन आश्चर्यकरेण धैर्येणाहं तुष्टोऽस्मि । इदानीमेतं शवं नय, अहमतो निर्गच्छामि । इदं च यत्तव हितं वचो वच्मि तच्छृणु, तथैव च कुरु । यस्यार्थे भवता एतत् नरकलेवरमानीतं स कुभिक्षुः मामस्मिन् समाहूय अर्चिष्यति । स शठस्त्वामेव च उपहारीकर्तुमिच्छुः भूमावष्टाभिरङ्गैः प्रणामं कुरु इति वक्ष्यति । प्राक् त्वमेव मे तावत् तद् दर्शय तथैवाहं करिष्यामीति त्वया स श्रमणो वक्तव्यः । ततो भूमौ निपत्य यावदेव स ते प्रणामं दर्शयिष्यति तावत् त्वमसिना तस्य शिरः छिन्द्याः । ततः तस्य या विद्याधरैश्वर्यसिद्धिः वाञ्छिता, तां त्वं प्राप्स्यसि । अन्यथा स भिक्षुस्त्वमुपहारीकृत्य स्वाभीष्टां सिद्धिं प्रतिपत्स्यते । एतदर्थमत्र मया तवेतावच्चिरं विघ्नो विहितः । तत्ते सिद्धिरस्तु, गच्छेत्युक्त्वा स वेतालः प्रेतकायात् निर्गत्य ययौ ।

अथ स नृपतिरेवं प्रीतस्य वेतालस्य वाक्यात् क्षान्तिशीलं तं श्रमणं स्वाहितकरं मत्वा तं शवं गृहीत्वा प्रहृष्टः तद्वटतरुतलं प्रति प्रतस्थे ।

ततस्त्रिविक्रमसेनो भूपतिः शवं स्कन्धेन वहन् क्षान्तिशीलस्य तस्य भिक्षोरन्तिकञ्जगाम । गत्वा च मण्डले समुपविष्टं तं भिक्षुं स राजा उपागात् । भिक्षुरपि स्कन्धारोपितशवं तं विलोक्य हर्षादुत्थाय प्रोवाच- 'महाराज! भवता मे दुष्करः किल महाननुग्रहो विहितः । क्व भवादृशाः, क्व चेयं चेष्टा, क्व चेदृशौ देशकालौ । सत्यमेव भवन्तं कुलभूभृतां मुख्यमाहुः यत आत्मानपेक्षेण भवता एवं मदर्थः साध्यते । बुधैरेतदेव महतां महत्त्वमुच्यते यत्प्राणानामत्ययेऽपि ते प्रतिपन्नान्न प्रविचलन्ति । एवं बुवन् स भिक्षुस्तस्य महीपतेः स्कन्धात् तं शवमवतारयामास । स्नापयित्वा च तं बद्धमाल्यं विधाय तस्य मण्डलस्यान्तःस्थापयामास । ततो भस्मावलिप्तगात्रः केशयज्ञोपवीती प्रावृतप्रेतकर्पटो भूत्वा क्षणं ध्यानमग्नः स्थितः । मन्त्रध्यानबलाच्च तस्मिन् नृकलेवरे तं वेतालं प्रवेश्य स भिक्षुः क्रमात् पूजयामास । तस्मै कपालार्घपात्रेणार्घ्यं ददौ । सुनिर्मलैर्नरदन्तैः पुष्पं, सुगन्धिं च विलेपनं, मानुषनेत्रैर्धूपं तथा मांसैर्बलिं दत्वा, पूजां समाप्य, पार्श्वस्थितं राजानमुवाच- 'अस्मै मन्त्राधिराजाय भूमौ निपत्याष्टभिरङ्गैः प्रणामं कुरु येन वरप्रदः एष तेऽभिप्रेतसिद्धिं ददातु' । एतत् श्रुत्वा स्मृतवेतालवचनः स नरनाथस्तं भिक्षुमब्रवीत्- 'भगवन्! नाहमेतादृशं प्रणामं कर्तुं जानामि तत्पूर्वं भवान् मे प्रदर्शयतु तथैव चाहं करिष्यामीति ।' ततः प्रणामप्रकारं प्रदर्शयितुं यावत् स भिक्षुर्भूमौ पतितस्तावदेव स राजा खड्गप्रहारेण तस्य शिरश्चिच्छेद । तस्मै वेतालाय तस्य शिरः खड्गाकृष्टञ्च हृत्कमलं ददौ । ततः परितः परं प्रीतैर्भूतप्रेतगणैः साधुवादे दत्ते तुष्टः स वेतालो नरकलेवरात् तं नृपमब्रवीत्- 'राजन्! अस्य भिक्षोर्विद्याधरेन्द्रत्वम् अभीप्सितम् आसीत् तत् भूमिसाम्राज्यभोगान्ते ते भविष्यति । त्वं मया भृशं क्लेशितोऽसीति यथाभीष्टं कमपि वरं

वृणीष्व।' इत्युक्तवन्तं तं वेतालं नृपालः प्रत्यवादीत्, - 'त्वं चेत्प्रसन्नस्तदा को नामाभिमतो वरो न मे सिद्धः । तथाप्यमोघवचनत्वाद् भवतः, इदमभ्यर्थ्ये- 'नानाख्यानमनोरमा इमाः चतुर्विंशतिः प्रश्नकथाः समाप्तिगा च पञ्चविंशतितमा सर्वा भूतले ख्याताः पूजनीयाश्च भवन्तु ।' इति । 'तथास्तु' इत्युक्त्वा स वेतालस्तस्मान्नरकलेवरान्निर्गत्य योगमायया यथाभिमतं धाम ययौ ।

अथ तस्मिन् राज्ञि संतृष्टो महेश्वरः सुरैः सह तत्र प्रादुरभूत्, प्रणतञ्च तं राजानमादिदेश । 'वत्स! साधु विहितं यत्त्वयायं कूटतापसोऽद्य हतः । आदौ त्वमेव मया स्वांशतोऽसुराणां, विनाशाय विक्रमादित्यरूपेण सृष्टोऽभूः । अधुना च दुर्वृत्तकूटतापसनाशाय स एव त्वं पुनरपि त्रिविक्रमसेनाख्यो वीरो भूपतिः सृष्टः । त्वञ्च सद्दीपपातालां महीं वशे कृत्वा अचिराद् विद्याधराणामधिराजो भविष्यसि । तत्र चिरं दिव्यान् भोगान् भुक्त्वा तत उद्विग्नः सन् स्वेच्छयैवे तांस्त्यक्त्वा अन्ते ममेव सायुज्यं प्राप्स्यसीति नात्र संशयः । अपराजितनामानमेतं मे खड्गं गृहाण । अस्य प्रसादात् त्वं यथोक्तं सर्वं लब्धासे' इत्युक्त्वा तत् खड्गरत्नं तस्मै महीभृते दत्त्वा वाक्पुष्पैस्तेनाभ्यर्चितो भगवान् ससुरस्तिरोदधे ।

अथ निखिलं निजकार्यं समाप्तं दृष्ट्वा प्रभातायाञ्च विभावर्या स त्रिविक्रमसेनः स्वपुरं प्रतिष्ठानं प्रविवेश । तत्र विततोत्सवाभिः प्रकृतिभिरभिनन्दितः क्षमापः स्नानदानगिरिशार्चननृत्तगीतवाद्यादिभिरखिलं तद्दिनमनैषीत् ।

॥ ವೇತಾಲಪಂಚವಿಂಶತಿ ॥

ಕಥೋಪಕ್ರಮ

ಗೋದಾವರಿ ತೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜನಪದವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ, ವಿಕ್ರಮಸೇನಮಹಾರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಸೇನನೆಂಬ ರಾಜನು ಅತ್ಯಂತ ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗಿ ಇದ್ದನು. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ರಾಜನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಾಂತಿಶೀಲನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಭಿಕ್ಷುವು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಹಣ್ಣನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದನು. ರಾಜನೂ ಸಹ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆಯಲು, ಒಮ್ಮೆ ಸಭೆಗೆ ಬಂದ ಆ ಭಿಕ್ಷುವು ಎಂದಿನಂತೆ ರಾಜನಿಗೆ ಹಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಭಾಗೃಹದಿಂದ ಹೊರಟ ನಂತರ ರಾಜನು ಆ ದಿನ ಆ ಫಲವನ್ನು ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ರಕ್ಷಕನೊಬ್ಬನ ಕೈಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿದ ಆಟದ (ವಾಡಿಸುವ) ಮಂಗನ ಮರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಮಂಗವು ಯಾವಾಗ ಆ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದಿತೋ ಆಗ ಆ ಹಣ್ಣಿನಿಂದ ಒಂದು ಅನರ್ಘ್ಯವಾದ ರತ್ನವು ಹೊರಬಂದಿತು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನು ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು—

ಭಿಕ್ಷುವು ತಂದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ನಾನು ನಿನ್ನ ಕೈಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೆ, ನೀನು ಅವುಗಳನ್ನು (ಪ್ರತಿದಿನ) ಎಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೆ? ಎಂದು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷನು ಭಯದಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛಾಪನೆ ಮಾಡಿದನು—ಒಡೆಯ, ನಾನು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಕಿಟಕಿಯಿಂದ ಆಚೆಗೆ ಬಿಸಾಡುತ್ತಿದ್ದೆ, ನೀವು ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರೆ ಕೂಡಲೆ ಆ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತೇನೆ' ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವನು ರಾಜನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಹೊರಹೋಗಿ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದು ಮತ್ತೆ ವಿಚ್ಛಾಪಿಸಿದನು—ಒಡೆಯ, ಆ ಹಣ್ಣುಗಳು ಕೋಶದಲ್ಲೇ ಒಣಗಿ, ಅವುಗಳ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಿರಣಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುವ ರತ್ನರಾಶಿಯನ್ನು ಕಂಡೆ' ಎಂದು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ರಾಜನು ಆ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾರನೇ ದಿನ ಬಂದ ಭಿಕ್ಷುವನ್ನು ಕೇಳಿದನು— "ಭಿಕ್ಷುವೇ! ಏಕೆ ಇಷ್ಟು ಹಣವನ್ನು

ವ್ಯಯಮಾಡಿ ದಿನವೂ ನನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವೆ? ನೀನು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವವರೆಗೂ ನಾನು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ರಾಜನನ್ನು ಭಿಕ್ಷುವು ಜನರಿಲ್ಲದ ಕಡೆಗೆ (ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹೇಳಿದನು- "ವೀರನೇ! ನಿನ್ನಿಂದ ಆಗಬಹುದಾದ ಸಹಾಯವೊಂದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ರಾಜನು "ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಮುಂದಾದನು.

ಅನಂತರ ಆ ಭಿಕ್ಷುವು ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಪುನಃ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದನು- "ಪ್ರಭುವೇ! ಬರುವ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯಂದು ರಾತ್ರಿಯಾದಾಗ ಇಲ್ಲಿಂದ ಮಹಾಸ್ಮಶಾನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ನಿಂತ ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ನೀನು ಬರಬೇಕು", ಎಂದು. ಅನಂತರ ಆ ರಾಜನು "ಆಗಲಿ, ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಹೇಳಲು ಆ ಕ್ಷಾಂತಿಶೀಲನೆಂಬ ಭಿಕ್ಷುವು ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹೋದನು.

ಅನಂತರ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು ಆ ಮಹಾಸತ್ವಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನು ಭಿಕ್ಷುವಿಗೆ ತಾನು ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ನೆನೆದು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಖಡ್ಗಪಾಣಿಯಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಆ ಮಹಾಸ್ಮಶಾನಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿ ವಟವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ನಿಂತು ಮಂತ್ರನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಿಕ್ಷುವನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿದನು-"ಭಿಕ್ಷುವೇ! ಇಗೋ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ನಿನಗಾಗಿ ಏನು ಮಾಡಲಿ, ಹೇಳು? ಎಂದನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಭಿಕ್ಷುವು ರಾಜನನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಹೇಳಿದನು- "ರಾಜನೇ! ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಬೇಕೆಂದಿದ್ದರೆ, ಆಗ ನೀನು ಇಲ್ಲಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಶಿಂಶಪಾವೃಕ್ಷವನ್ನು ನೋಡುತ್ತೀಯೆ. ಅದರಿಂದ ನೇತಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಾರದ್ದೋ ಒಂದು ಶವವಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟು ನನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕು" ಎಂದನು.

ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ವೀರನಾದ ರಾಜನು "ಹಾಗೆ ಆಗಲಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸತ್ಯವಂತನಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊರಟನು. ಹೇಗೋ ಆ

ಸ್ಮಶಾನಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತಾ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿಂಶಪಾವೃಕ್ಷವನ್ನು ತಲುಪಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶವವೊಂದನ್ನು ನೋಡಿದನು. ನೋಡಿದವನೇ ಆ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಏರಿ ಅದರ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಆ ಶವವನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳಿಸಿದನು. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಆ ಶವವು ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಜೀವವಿರುವಂತೆ ಜೋರಾಗಿ ಕಿರುಚಿತು. ಆಗ ಆ ರಾಜನು ಕೆಳಗಿಳಿದು ಅತ್ಯಂತಕರುಣೆಯಿಂದ ಅವನನ್ನು ಬದುಕಿಸುವವನಂತೆ ಯಾವಾಗ ಅವನ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದನೋ, ಆಗ ಆ ಶವವು ಅಟ್ಟಹಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿತು. ಆಗ ರಾಜನು ಆ ಶವದೊಳಗೆ ಬೇತಾಳವು ಸೇರಿರುವುದನ್ನು ಮನಗಂಡು-"ಏಕೆ ನಗುತ್ತೀಯೇ? ಬಾ ಹೋಗೋಣ" ಎಂದು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದನೋ ಆಗ ಆ ಬೇತಾಳವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಗೆ ಕಂಡಿತ್ತೋ ಹಾಗೆ ಮರದ ಮೇಲೆಯೇ ನೇತಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡನು. ಆ ರಾಜನು ಮತ್ತೆ ಮರವನ್ನು ಏರಿ ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ಆ ಶವವನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸಿದನು. ವೀರರ ಮನಸ್ಸು ವಜ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಅಕಂಪ್ಯವಾದದ್ದು. ಅನಂತರ ಹಾಗೆ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿದ ಶವವನ್ನು ತನ್ನ ಭುಜದ ಮೇಲೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೌನವಾಗಿ ಹೊರಟನು. ಹಾಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಆ ಶವದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೇತಾಳವು ಆ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿತು-"ರಾಜನೇ! ದಾರಿ ಸಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು-

ಸೋಮಪ್ರಭೆಯ ಕಥೆ

ಉಜ್ಜಯಿನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಗರವಿದೆ; ಅಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಸೇನನು ರಾಜನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಹರಿಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಸದ್ಗುಣಾಲಂಕೃತನಾದ ವಿಪ್ರನು ಅವನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಅನುರೂಪಳಾದ ಭಾರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸದೃಶನಾದ ದೇವಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಿದನು; ಹಾಗೂ ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ರೂಪ, ಲಾವಣ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಸೋಮಪ್ರಭೆ ಎಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮಳಾದ ಒಬ್ಬಳು ಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿದಳು. ಅವಳು ಶೈಶವಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಅಭಿಮಾನ ಹೊಂದಿ ತಾಯಿಯ ಮುಖಾಂತರ ತಂದೆ ಮತ್ತು ಅಣ್ಣನಿಗೆ ಹೇಳಿದಳು- 'ಶೂರನಿಗೆ, ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅಥವಾ ವಿಜ್ಞಾನಿಗೆ

ನನ್ನನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು. ಬೇರೆ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾನು ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು.

ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವಳ ತಂದೆಯು ಅಂತಹ ವರನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಯಾವಾಗ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದನೋ ಆಗ ಆ ಪುಣ್ಯಸೇನ ರಾಜ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯನಾದ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನು ದೂತನಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಹೋದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಅವನನ್ನು ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಯುವಕನು, ಅವನ (ಮಂತ್ರಿಯೆ) ಮಗಳ ರೂಪಸಂಪತ್ತಿನ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿ, ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಮಾರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. 'ನನ್ನ ಮಗಳು ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ವಿಜ್ಞಾನಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಶೂರರನ್ನಾಗಲೀ ಬಿಟ್ಟು ಇತರರನ್ನು ಪತಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರ ಮಧ್ಯೆ ನೀನು ಏನಾಗಿದ್ದೀಯೇ? ಹೇಳು' ಎಂದನು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ನಾನು ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ ಎಂದನು. ಹಾಗಾದರೆ ಅದನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸು' ಎಂದು ಅವನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ವಿಜ್ಞಾನಿಯು ತನ್ನ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಥವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಆ ಮಾಯಾ ಯಂತ್ರ ರಥದಲ್ಲಿ ಆ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಅವನನ್ನು ಆ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ರಾಜನ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ, ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಅವನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದನೋ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದನು. ಅನಂತರ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಏಳನೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹದ ಲಗ್ನವನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಿತಗೊಳಿಸಿದನು.

ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಮಾರನು ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯ ಮಗನಾದ ದೇವಸ್ವಾಮಿಯ ಬಳಿ ಅವನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಕೇಳಿದನು. ಅವನೂ ಸಹ 'ಜ್ಞಾನಿ, ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ಶೂರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರನ್ನು ನನ್ನ ತಂಗಿ ಪತಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವನು ತಾನು ಶೂರನೆಂದು ಹೇಳಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ಅವನು ತನ್ನ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದಾಗ ದೇವಸ್ವಾಮಿಯು ಆ ಶೂರನಿಗೆ ತನ್ನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿದನು; ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದ ಅವನು

ತಾಯಿಗೂ ತಿಳಿಸದೆ ಜ್ಯೋತಿಸಿಯ ಮಾತಿನ ಮೇರೆಗೆ ಏಳನೆಯ ದಿನ ವಿವಾಹವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದನು.

ಇಷ್ಟರ ಮಧ್ಯೆ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯ ಹೆಂಡತಿಯು ಯಾರೋ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಯುವಕನು ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಕೇಳಲು 'ವತ್ಸ (ಕುಮಾರ) ಜ್ಞಾನಿ, ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ಶೂರನಾದವನು ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆಯೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲ. ಇವರಲ್ಲಿ ನೀನು ಯಾರು? ಹೇಳು' ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅವನು 'ಜ್ಞಾನಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಅವಳು ಭೂತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವನನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನು ಜ್ಞಾನಿಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಏಳು ದಿನಕ್ಕೆ ಮದುವೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದಳು.

ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಬಂದು ತಾನು ಮಾಡಿದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪತ್ತೀ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಅವಳು (ತಾಯಿ) ಮತ್ತು ಅವನು (ಮಗ) ಇಬ್ಬರೂ ತಾವು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅವನಿಗೆ (ತಂದೆಗೆ) ತಿಳಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಮೂರು ಜನ ವರರ ಆಹ್ವಾನದಿಂದ ಬಹಳ ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡನು.

ಅನಂತರ ಏಳನೆಯ ದಿನವು ಬರಲು ಮೂರು ಜನ ವರರೂ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಮನೆಗೆ ಬಂದರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪ್ರಭೆಯು ಎಲ್ಲಿಗೋ ಹೋಗಿದ್ದಳು ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೇಳಿದನು 'ದೂಪ್ರತಿಖನೇಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವಿಂದ್ಯಾಟವಿಯಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಅವಳನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದು ಹೀಗೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಭೀತನಾಗಿ ಆ ವಿಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಒಂದು ಉಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಳಿದನು. ಅವನು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯನ್ನೂ ಆ ಜ್ಞಾನಿ ಮತ್ತು ಶೂರನನ್ನೂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಕೂಡಲೇ ವಿಂದ್ಯಾಟವಿಯನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೇಳಿದ ರಾಕ್ಷಸನ ಮನೆಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಇವರು ಬಂದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೊರಗೆ ಬಂದ ರಾಕ್ಷಸನೊಂದಿಗೆ ಆ ಶೂರನೂ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಇಬ್ಬರ ಮನುಷ್ಯರು ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸನ ನಡುವೆ ರಾಮ ರಾವಣರ ಯುದ್ಧದಂತೆ

ಸ್ತ್ರೀಗಾಗಿ ಬಹಳ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಿತು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿಧ-ವಿಧವಾದ ಆ ಶೂರನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯನಾದ ಆ ರಾಕ್ಷಸನ ತಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಬಾಣದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು ಅನಂತರ ರಾಕ್ಷಸನು ಹತನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸೋಮಪ್ರಭೆಯನ್ನು ವಿಜ್ಞಾನಿಯ ರಥದಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು.

ಅನಂತರ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಆ ಮೂವರ ಮದುವೆಯ ವಿಷಯವು ಬಂದಾಗ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಿವಾದವುಂಟಾಯಿತು. ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೇಳಿದನು. 'ಒಂದು ವೇಳೆ ನಾನು ಇವಳನ್ನು ಜ್ಞಾನ ಬಲದಿಂದ (ಎಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆಂದು) ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಗೂಢವಾಗಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಇವಳು ಹೇಗೆ ಸಿಗುತ್ತಿದ್ದಳು? ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೇ ಇವಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು' ಎಂದನು. ವಿಜ್ಞಾನಿಯು ಹೇಳಿದನು. 'ಒಂದು ವೇಳೆ ನಾನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸದೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಆದ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕೂಡಲೇ ಹೋಗಿ ಬರುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು? ಅಲ್ಲದೆ ಆ ರಥವುಳ್ಳವನೊಂದಿಗೆ ರಥ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು? ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೇ ಇವಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು' ಎಂದನು. ಆಗ ಶೂರನು ಹೇಳಿದನು. 'ಒಂದು ವೇಳೆ ಆ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ನಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ, ಆಗ ನೀವಿಬ್ಬರು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವಳನ್ನು ಹೇಗೆ (ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು) ಕರೆ ತರಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು? ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಡಬೇಕು ಎಂದು ಅವರುಗಳು ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಹರಿಸ್ವಾಮಿಯು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಏನೂ ಅರಿಯದೆ ಭ್ರಾಂತನಾಗಿ ಸುಮ್ಮನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟನು.

ಹೀಗೆಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಬೇತಾಳವು ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿತು. ರಾಜನೇ ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಅವಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳು, ಒಂದು ವೇಳೆ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಹೇಳದೆ ಹೋದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ನೂರು ಹೋಳಾಗಿ ಸಿಡಿಯುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬೇತಾಳದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಜನು ಮೌನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉತ್ತರಿಸಿದನು 'ಶೂರನಿಗೆ ಅವಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅವನು ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನೇ ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಬಾಹುಬಲದಿಂದ ಆ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕನ್ಯೆಯನನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಜ್ಞಾನಿ, ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಾದರೋ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ

ನಿಯೋಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳು, ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಬೇರೆಯವರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರಾಜನ ಮಾತನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡ ಆ ಬೇತಾಳವು ಕೂಡಲೇ ಅವನ ಭುಜದಿಂದ (ಮಾಯವಾಗಿ) ತನ್ನ ನಿಜ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿತು. ರಾಜನೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಕರೆತರಲು ಪುನಃ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಅದೇ ಶಿಂಶಪಾವೃಕ್ಷದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟನು.

ಕಥೋಪಸಂಹಾರ

ರಾಜನನ್ನು ನೋಡಿ ಬೇತಾಳನು ಹೀಗೆ ಚಿಂತಿಸಿದನು. ಮಹಾಸಾಹಸಿಯೂ ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇವನಲ್ಲಿ ನಾನು ಸಂಪ್ರೀತನಾಗಿದ್ದೇನೆ! ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದು ಆ ದುಷ್ಟನನ್ನು ವಂಚಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಭವಿಷ್ಯದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಇವನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ!"

ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿ ಬೇತಾಳನು ರಾಜಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಸೇನನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು, "ಮಹಾರಾಜ! ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ರಾತ್ರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವ ಈ ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು ಅತಿ ಕಷ್ಟಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ! ಆದರೂ ನೀನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿಯೇ ಕಾಣುವೆ! ಯಾರೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾರರು! ಇಂಥ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದಲೂ ನಿನ್ನ ಧೈರ್ಯದಿಂದಲೂ ನಾನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೇನೆ! ಈಗ ನೀನು ಈ ಶವವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗು. ನಾನು ಇದರಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ನಿನ್ನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೋ! ಯಾರಿಗಾಗಿ ನೀನು ಈ ಶವವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವೆಯೋ, ಆ ದುಷ್ಟಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಇಂದು ಇದರಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಆವಾಹಿಸಿ ನನ್ನ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಹಾಗೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿನಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಲು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ! ಮಹಾರಾಜ! ಆ ದುಷ್ಟನಿಗೆ ನೀನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು- 'ನನಗೆ ಆ ರೀತಿ ಪ್ರಣಾಮಮಾಡಲು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ! ಮೊದಲು ನೀನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸು! ಅನಂತರ ನಾನು ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ!' ನೀನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಅವನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಣಾಮಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆಂದು ಯಾವಾಗ ತೋರಿಸುವನೋ, ಆಗ ನೀನು ನಿನ್ನ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಅವನ ಶಿರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಡಬೇಕು! ಆಗ, ಅವನು ಯಾವ ವಿದ್ಯಾಧರರ

ಐಶ್ವರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವನೋ, ಆ ಸಿದ್ಧಿ ನಿನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ! ನೀನು ಹೀಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಬಲಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ! ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾನು ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟು ವಿಳಂಬ ಮಾಡಿದ್ದು! ನಿನಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಿ! ಈಗ ಹೊರಡು!"

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಆ ಬೇತಾಳನು ರಾಜನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲಿದ್ದ ಶವದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದ!

ಅನಂತರ, ರಾಜಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಸೇನನು ಬೇತಾಳನ ಮಾತಿನಿಂದ, ಆ 'ಕ್ಷಾಂತಿಶೀಲ' ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು, ತನ್ನ ಅಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉದ್ಯತನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ, ಹರ್ಷದಿಂದ ಆ ಮಾನವಶವವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಆ ವಟವೃಕ್ಷದ ಬಳಿಗೆ ನಡೆದು ಹೊರಟ.

ರಾಜಾತ್ರಿವಿಕ್ರಮಸೇನನು ಶವವನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕ್ಷಾಂತಿಶೀಲಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು. ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಶವವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದ ರಾಜನನ್ನು ಕಂಡ ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಎದ್ದು, ಅವನಿಗೆ ಹೇಳಿದ "ರಾಜಾ! ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬಹು ದುಷ್ಕರವಾದ ಮಹಾ ಅನುಗ್ರಹವು ನಿನ್ನಿಂದ ನನಗೆ ಆಯಿತು! ನಿನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಎಲ್ಲಿರುವನು? ಆಹಾ! ಎಲ್ಲಿಯ ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯ?! ಎಲ್ಲಿಯ ಇಂಥ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ಸಮಯ? ನೀನು ರಾಜರ ಕುಲಗಳಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಜನರು ಹೇಳುವುದು ನಿಜ. ನೀನು ನಿನ್ನ ಜೀವವನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೇ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿ ಉಪಕಾರಮಾಡುವೆ! ಮಹಾನ್ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮಹತ್ವವು ಇದೇ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ! ಅವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ತಪ್ಪಲಾರರು.

ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ರಾಜನ ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಆ ಶವವನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸಿಕೊಂಡ. ಅನಂತರ ಆ ಶವಕ್ಕೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸಿ, ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಮಂಡಲದ ಮಧ್ಯೆ ಇಟ್ಟ. ಅನಂತರ ಅವನು ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಶವದ ಮೇಲಿನ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು

ಧರಿಸಿ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾದ. ಧ್ಯಾನಬಲದಿಂದ ಮಾನವಶವದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಬೇತಾಳನನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಪೂಜಿಸತೊಡಗಿದ. ಮೊದಲು ಈ ಬೇತಾಳನಿಗೆ ಕಪಾಲದಿಂದ ಅರ್ಘ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿದ. ಅನಂತರ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಹೊಸ ದಂತಪುಷ್ಪಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿದ. ರಕ್ತದ ಸುಗಂಧಲೇಪನ ಮಾಡಿದ. ಮಾನವ ನೇತ್ರಗಳ ಧೂಪವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ನರಮಾಂಸದ ನೈವೇದ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದ "ರಾಜಾ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರಾಧಿರಾಜನಿಗೆ ನೀನು ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡು. ಅದರಿಂದ ಅವನು ನಿನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ವರಪ್ರದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ."

ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ರಾಜನು ಬೇತಾಳನ ಮಾತನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ "ಹೇ ಮಹಾತ್ಮ! ಆ ರೀತಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು ನನಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನೀವು ಮೊದಲು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿ. ಅನಂತರ ನಾನು ಹಾಗೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ."

ಆಗ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೋರಲು ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ರಾಜನು ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಖಡ್ಗಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದ. ನಂತರ ಎದೆಯನ್ನು ಬಗೆದು ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊರಗೆಳೆದು, ಆ ಹೃದಯವನ್ನೂ ಅವನ ಶಿರವನ್ನೂ ಬೇತಾಳನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ. ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಭೂತಗಣಗಳು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು, ಬೇತಾಳನು ಅತ್ಯಂತ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಆ ಮಾನವಶವದೊಳಗಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದ. "ರಾಜಾ! ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವ ಯಾವ ಬಯಕೆಯಿತ್ತೋ ಆ ಉದ್ದೇಶವು, ನೀನು ಈ ಭೂಮಿಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಬಳಿಕ, ನಿನಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವರವನ್ನು ಕೇಳಿಕೋ".

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಬೇತಾಳನಿಗೆ ರಾಜನು ಹೇಳಿದ "ಯೋಗೀಂದ್ರ! ನೀನು ಪ್ರಸನ್ನನಾದರೆ ಯಾವ ಅಭೀಷ್ಟವು ತಾನೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಆದರೂ ಅಮೋಘ ವಚನನಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರವನ್ನು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ. ನೀನು ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳಿದ ಮನೋಹರವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಪ್ಪತ್ತಾಲ್ಕು ಕಥೆಗಳು ಮತ್ತು

ಉಪಸಂಹಾರ ರೂಪವಾದ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆ ಕಥೆಯೂ ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಿಖ್ಯಾತವೂ ಪೂಜನೀಯವೂ ಆಗಲಿ.

ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಬೇತಾಳನು ಮಾನವಶವದಿಂದ ಹೊರಹೋಗಿ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಯೋಗಮಾಯೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು.

ಸಕಲದೇವಗಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಹೇಶ್ವರನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದನು. ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ರಾಜಾತ್ರಿವಿಕ್ರಮಸೇನನಿಗೆ ಮಹೇಶ್ವರನು ಆದೇಶವಿತ್ತನು. "ವತ್ಸ ವಿದ್ಯಾಧರಮಹಾರಾಜಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಆಸೆಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಕಪಟಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನು ನೀನು ಕೊಂದಿದ್ದು ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಾಯಿತು. ಮ್ಲೇಚ್ಛರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಹಾಗೂ ದುರಾಚಾರಿಗಳನ್ನು ದಮನಮಾಡಲು ನೀನು ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಇಬ್ಬರೂ ನನ್ನಿಂದಲೇ, ನನ್ನ ಅಂಶದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಭೂಮಂಡಲದ ಎಲ್ಲಾ ದ್ವೀಪಗಳನ್ನೂ ಪಾತಾಳಲೋಕವನ್ನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ವಿದ್ಯಾಧರರಾಜನಾಗುವೆ. ಅನಂತರ ಅಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲ ಸ್ವರ್ಗೀಯಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆಯೇ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವೆ. ನಾನು ನೀಡುವ ಈ 'ಅಪರಾಜಿತ'ವೆಂಬ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊ, ಇದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನಾನು ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಶಿವನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ರತ್ನಪ್ರಾಯವಾದ ಆ ದಿವ್ಯ ಖಡ್ಗವನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಆಗ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಶಿವನನ್ನು ತನ್ನ ವಚನಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲು, ಅವನು ದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯನಾದನು.

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಮುಗಿಯುವ ವೇಳೆಗೆ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದು ಬೆಳಗಾಗಲು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನು ತನ್ನ ನಗರವಾದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಪುರಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವಮಾಡಿ ರಾಜನನ್ನು ಸಂಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವನು ಸ್ನಾನ, ದಾನ, ಶಿವಪೂಜೆ, ಗೀತೆ, ನರ್ತನ, ವಾದ್ಯಗೋಷ್ಠಿಗಳಿಂದ ಆ ದಿನವನ್ನು ಕಳೆದನು.

|| Vethalapanchavimshati ||

Kathopakrama

On the bank of River Godavari, there was a country named 'Pratishtaana'.

Son of Vikramasena named 'Trivikramasena' a celebrated king equaling Indra in valor ruled that country. When the king attended the court, a Buddhist mendicant (Bhikshu) named Kshaantisheela daily visited the king and offered him a fruit. The king just took the fruit and handed it over to the treasurer who was standing next to him. In this manner twelve years passed.

One day the mendicant as usual gave the fruit to the king and left the court premises. On that day, the king gave that fruit to a 'performing monkey cub' which had escaped from its guardian and had entered the court by chance. The moment the monkey ate it, a priceless excellent precious stone fell out of the bitten fruit. The king saw that and questioned the treasurer-'Where have you kept the fruits offered by the mendicant which I handed over to you daily?' The treasurer answered with fear-"Lord! I threw all the fruits through the window into the treasury. If permitted, I will go and search for them."

He went out permitted by the king and returned within some seconds and said-"Lord! I found a heap of rotten fruits and countless precious stones shining in their midst."

The king ordered the gems to be placed in the treasury.

Next day, when the mendicant came, the king said to him. "Hey Bhikshu! Why do you serve me like this spending so much wealth? If you do not tell me the reason for your action. I will not accept any more fruit from you."

The mendicant took the king to an isolated place and said. "O Brave one! There is some achievement that can be completed only with the help of a courageous king like you." The king agreed to help. The mendicant was happy and said to the king again—"Lord! You should meet me in the large cremation ground, under the fig tree, on the forthcoming fourteenth night of the dark half of the lunar month." The king promised to meet him as requested and the mendicant Shaantisheela returned to his monastery happily.

On the fourteenth day of the dark half of the lunar month the honorable king remembered the request of the mendicant; wore a blue turban on his head; held a sword in his hand; and went to the cremation ground at night fall. He searched for the mendicant here and there in that cremation ground; found him sitting under a fig tree reciting some chants.

He approached him and said—"Bhikshu! I have come as I promised! What do you want me to do now? Tell me!"

The Bhikshu saw the king; was very happy and said—"King! If you want to please me, go in the southern direction alone towards that Shimshapaa tree at a distance; bring me the corpse hanging there; and thus help me."

The king who never broke any promise he ever made, heard his words, said "So be it"; and walked in the southern direction. After he walked in that cremation ground alone like this for some distance, he saw a Shimshapaa tree and a corpse hanging from that tree. He climbed the tree; cut the rope tied to the corpse; and made it fall on the ground. The moment the corpse touched the ground; it cried loudly as if it had become alive. Then the king climbed down the tree; wondered if the person was alive; and touched it moved by kindness. Immediately the corpse laughed uproariously.

The king then understood the corpse to be possessed by a spirit (Vetaala) and said without fear-

"Why are you laughing? Come on, let us go".

Before he finished his words he saw the corpse had vanished from the ground. He looked up and found that the corpse was hanging from the tree as before.

Again the king climbed up the tree; brought down the corpse with great effort; placed it on his shoulder and started walking silently.

The minds of the brave ones are harder than the diamond and never tremble in fear.

The spirit spoke to him through the corpse's mouth-

'King! You are undergoing an unnecessary strain. So let me entertain you with a story. Listen-

Story of Somaprabha

There is renowned city of Ujjayini ruled by a king named Punyasena. A Brahmin named Hariswaamy endowed with all the virtues worked for the king as a minister. He had a son named Devaswaamy from his wife who was very much devoted to her husband. He also had a daughter named Somaprabha who shone with the beauty of the moon as her name suggested and her beauty and charm were well-known among all.

After passing the childhood, Somaprabha blossomed into a pretty young maiden and she was very proud of her charming beauty. Through her mother she told her father and brother-‘I should be offered in marriage to a brave man, or a man of wisdom, or a man of great talents. Otherwise if you offer me to anyone else, I will not live.’

The father tried searching for such a bridegroom for his daughter and felt very much worried that no one was up to the mark. Meanwhile he was sent by King Punyasena as a messenger to some king of the southern region to convey some important message.

After his work was finished, he was met by a Brahmin youth who had heard about the wondrous beauty of his daughter. The young man approached him and asked for his daughter’s hand.

Hariswaamy said to him-

‘My daughter does not want to marry any one other than a brave man, or a wise man or a talented man. To which category do you belong? Tell me!’

The Brahmin youth said-‘I am highly talented.’

Hariswaamy said-“Then show me what talent you have.’

The talented youth immediately constructed a chariot that could fly in the sky; made Hariswaamy get seated in that chariot; flew that chariot to great distances; and showed Hariswaamy worlds like heaven etc; brought him back to same room where he was staying as a guest of the southern king. Hariswaamy was very much satisfied by all this. He promised the youth his daughter’s hand; fixed the date of marriage after seven days.

At the same time, another Brahmin youth approached Devaswaamy, the son of Hariswaamy and asked for the hand of his sister. He also informed the youth that his sister will not marry any one other than a brave man, or a wise man or a talented man. That youth introduced himself as a man of great valor. He showed Devaswaamy his expertise in handling many weapons; his excellence in many types of fights and so on. Devaswaamy was very much satisfied by his valorous personality and promised his sister’s hand to him. He consulted an astrologer and fixed the day of marriage after seven days, without even informing his mother.

At the same time, another Brahmin youth approached the wife of Hariswaamy and asked for the hand of her daughter. She said to him-

‘Son! My daughter does not want to marry any one other than a brave man, or a wise man or a talented man. To which category do you belong? Tell me!’

He said. 'I am a man of wisdom.'

Observing his knowledge in predicting the future and past events, she promised to offer her daughter in marriage to him and fixed the day of marriage seven days after that day.

Next day, Hariswaamy returned home and told his wife and son, how he had selected a suitable bridegroom for his daughter. They both told him their stories also. Hariswaamy felt apprehensive about three prospective bridegrooms arriving on the same day to marry his daughter.

On the seventh day all the three youths presented themselves promptly at Hariswaamy's house. At that time Somaprabhaa was not there. She had gone out on some errand.

The wise man beard about this and immediately said-

'She has been kidnapped by a demon named Dhoomashikha (one with somke like hair) and has been carried away to his abode in the Vindhya forest.'

Hariswaamy was frightened by this news and asked the talented youth what to do about it. He immediately constructed a flying chariot equipped with all sorts of weapons.

Hariswaamy, and all the three youths sat inside the chariot and reached the Vindhya forest within seconds. The wise man told them where the demon was hiding.

Hariswaamy and the brave youth reached there immediately. The demon came out angrily when be

heard them making noise. The brave man started to fight with him fiercely.

The great battle between the man and the demon using various types of missiles and weapons reminded one of Rama and Raavana's battle in the past fought for the sake of a woman.

The brave man fought fiercely though the demon was more powerful than him and cut off the demon's head with his sharp sword shaped like the crescent at the edge. After the demon died, they all reached back to Ujjayini city with Somaprabhaa in the flying chariot.

After reaching Hariswamy's house, a great dispute arose among the three youths. The wise man said-

'If I had not used by knowledge, how would we have found out the hiding place of the demon? So she should be given to me only.'

The talented man said-

'If I had not constructed the flying chariot, how could we have reached there within seconds like gods? How could the fight have ensued with the demon who came in the chariot otherwise? So she should be given to me only'.

The brave man said-

'If I had not killed the demon in the battle, then would you have brought her home even if you had tried hard? So I alone deserve this girl.'

As they quarreled like this, Hariswaamy stood there bewildered and suilent, not above to take any decision.

After telling this story Vetaala asked the king-

‘King! Tell me who deserves to marry Somaprabhaa! If you know the answer and yet do not speak out, then you head will burst into hundred pieces.’

The king broke his silence and said-

‘She must be given to the brave man only. He risked his life; defeated the demon by the power of his shoulders; and rescued the girl. Other two were just helpers for him ordained by the Creator. Tell me!

Did not the astrologer and the carpenter just help the other man?’

Vetaala vanished immediately from his shoulders and flew away to its place on the tree. The king started walking back towards the Shimshapaa tree tirelessly to bring it back again.

Kathopasamhara

Seeing the king, Vetala thought thus-‘I am pleased with the noble characters of this great king. Therefore I will cheat that deceitful mendicant and bestow the Siddhi (result) of this task to this king for the good of the world’. Thus thinking the Vetala said to the king-‘King! Though exhausted by walking to and fro in this cremation ground in this terrifying dark night, you look happy only. You do not feel disturbed in any way. I am amazed at your determination. I am pleased also by

your courage. You take this corpse and go. I will also leave. But follow my instructions carefully. That mendicant for whose sake you are taking this corpse is a wicked man. Tonight he will invite me to manifest in this corpse and will worship me. He wants to offer you to me by killing you. He will ask you to lie down on the ground, prostrate and salute the deity. At that time you tell that wicked man-‘I do not know how to salute. Please show me how to do it’. When he prostrate on the ground and shows you how to do it, you take your sword and chop off his head. The emperorship of Vidyadhara desiring for which he is doing all these efforts will then belong to you. Otherwise this mendicant will kill you and fulfill his desire. That is why I delayed you all this time breaking you silence again and again. May you succeed, go now.’

Vetala left the corpse and vanished.

The king understood by the words of Vetala, the wicked nature of the mendicant and his evil plan to kill him to get his desire fulfilled. Pleased at heart by the Vetala’s timely advice, he walked towards the fig tree ready to face the evil mendicant.

King Vikramasena carried the corpse on his shoulder and went to the fig tree in the cremation ground where the mendicant Kshaantisheela was waiting for him on that new moon night. The mendicant was seated inside the mandala. The mendicant got up as soon as he saw the King. He said-“King! You have done a great service to me not possible for anyone else on this earth. Who can equal you? What sort of a great task this is! What

sort of a time and place this is! It is true indeed when they praise you as the greatest among kings! Who else will neglect one's own comforts and do service to others? This is greatness of the great men that they do not swerve from completing the intended task even at the cost of their own lives." The mendicant was happy that his wish was getting fulfilled. He got the corpse on the shoulder of the king down on to the ground. He bathed the corpse; garlanded it; and placed it inside the circle. He then applied ashes all over his body; wore a sacred thread made of hair; covered himself with the cloth which was on the corpse.

Then by the power of meditation, the mendicant worshipped the spirit inside the corpse in the due manner. He offered Arghya (water) from the skull-bowl; flower from the clean new teeth; application of fragrant paste with blood; fragrant smoke from human eye; flesh as food; finished the worship and said to the King who was seated nearby- "King! Salute this great king of Magical hymns who has manifested in this corpse by falling fully in the ground with all your eight limbs touching the ground. He will give you any boon you desire." The King remembered the warning of Vetaala and said- "Bhagavan! I do not know how to salute in that manner. You please show me how to do it. Then I will do exactly as you said." The mendicant showed him the method by himself lying on the ground, prostrate. The King immediately chopped off his head with the sword; tore open his chest and took out the heart and offered the head and the heart to the Vetaala. All the dead spirits praised him with good words. Vetaala was pleased

by the king's action. It spoke to him through the corpse-"King! This mendicant wanted the emperorship of Vidyaadharas. You will get the same after the end of your life as a king on this earth, ask for a boon".

The King said-"Yogeendra! If you are pleased, what boon will not be possible for me? Yet I ask you this boon; I know your words will not fail. Let these twenty four pleasant stories with questions and answers you told me complete with the twenty-fifth one which fulfilled the desires become famous in the world and become praiseworthy." Thus prayed by the King, Vetaala said- "King! Let it be so! and came out of the corpse and went back to its abode through Yoga-Maayaa. Lord Shiva appeared there along with his groups of Gods pleased by all this. The king saluted him with devotion. Lord Shiva said-"Well-done my child! You have killed the deceitful ascetic who wanted to attain the emperorship of Vidyaadharas. You and Vikramaaditya have been created with my essence to subdue the demons who have taken birth on this earth as lowly beings and for controlling the arrogant wicked men. Therefore you will keep in control the entire earth with its islands and nether worlds; later become the emperor of Vidyaadharas.

There you will enjoy the pleasures of that world for long and renounce them by your own will and will get absorbed in me at the end. Accept this sword named 'Aparaajita (unconquerable)'. With the help of this sword you will be able to accomplish whatever I told you. Lord Shiva gave him the sword.

The king offered him flowers of hymns. Lord Shiva disappeared along with the Gods.

After all the work was completed, and the night disappeared, the King entered his city in the morning. The people of his city welcomed him with festivities. He spent the day taking bath; charity; worship of Shiva; music and songs.

द्वितीयः पाठः

शुकनासोपदेश-सङ्ग्रहः

पीठिका

एषः कथाभागः बाणभट्ट-विरचित-कादम्बरी-गद्य-काव्यात्
स्वीकृतः । अस्मिन् काव्ये चन्द्रापीडः, पुण्डरीकश्च नायकौ ।

तारापीड-महाराजस्य पुत्रः चन्द्रापीडः । चन्द्रापीडः बाल्यादपि
कुशलः, बुद्धिमान् च । श्रेष्ठ-गुरूणां सकाशे सर्वविध-विद्या अधीत्य
विद्यया, विनयेन च विभूषितः अभवत् । तस्य यौवनं, चातुर्यं
सर्वविद्या-कुशलतां च समीक्ष्य महाराजः तारापीडः तस्य
यौव्वराज्याभिषेकं कर्तुम् इष्ये । तस्मिन् समये स्वपुत्रस्य चन्द्रापीडस्य
कृते मन्त्रिणः शुकनासस्य उपदेशः अत्यन्तम् आवश्यकः इति विचिन्त्य
तं शुकनासस्य समीपं प्रेषयामास । तत्र शुकनासः चन्द्रापीडम्
बहुसमीचीनतया उपदिदेश । स च उपदेशः शुकनासोपदेशः इत्येव
अत्यन्तं प्रसिद्धः ।

‘यौवनं धनस्मपत्तिः प्रभुत्वम् अविवेकिता ।

एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्’ ॥

इत्युक्तप्रकारेण यौवने वर्तमानस्य मनुष्यस्य बुद्धिः सामान्यतया
धनसम्पत्त्यादिभिः चञ्चला अविवेकभूयिष्ठा च भवति । अतः अहङ्कारेण
स्वकर्तव्यानां ज्ञानं नश्यति । तस्मिन् समये गुरूणां, ज्येष्ठानां च सूक्तं
मार्गदर्शनम्, आवश्यकम् । इदानीमपि शुकनासोपदेशस्य अध्ययनेन पुनः
पुनः चिन्तनेन च अस्माकं बुद्धिः शुद्धा, निशिता, सकल-सञ्जन-

प्रशंसनीया, सर्व-विध-समस्या-परिहारकुशला, जीवननिर्वहणे बहुसमर्था च भविष्यति इति सुविदितम् । अतः पदवी-कक्षायाम् अध्ययनं कुर्वतां युवच्छात्राणामपि एष उपदेशः अत्यन्तं सूक्तः इति प्रतिभाति । तदर्थमेव शुकनासोपदेशस्य भागः अत्र पाठ्यांशत्वेन प्रदत्तः ।

* * *

१) एवं समतिक्रामत्सु दिवसेषु राजा चन्द्रापीडस्य यौवराज्याभिषेकं चिकीर्षुः प्रतीहारान् उपकरण-संभार-संग्रहार्थम् आदिदेश । समुपस्थित-यौवराज्याभिषेकं च तं कदाचिद् दर्शनार्थम् आगतम् आरुढविनयमपि विनीततरं-कर्तुम् इच्छन् शुकनासः सविस्तरमुवाच-, तात चन्द्रापीड, विदितवेदितव्यस्य अधीत-सकल-शास्त्रस्य ते नाल्पम् अपि उपदेष्टव्यमस्ति । केवलं च निसर्गत एव अभानुभेद्यम् अप्रदीप-प्रभापनेयम् अतिगहनं तमो यौवनप्रभवम् । अपरिणामोपशमो दारुणो लक्ष्मीमदः । अनञ्जनवर्ति-साध्यम् अपरम् ऐश्वर्यतिमिरान्धत्वम् । इत्यतो विस्तरेणाभिधीयसे ।

२) गर्भेश्वरत्वम् अभिनवयौवनत्वम् अप्रतिमरूपत्वम् अमानुषशक्तित्वं चेति महतीयं खलु अनर्थ-परम्परा । सर्वाविनयानाम् एकैकमपि एषामायतनम्, किमुत समवायः । यौवनारम्भे च प्रायः शास्त्र-जल-प्रक्षालन-निर्मलापि कालुष्यमुपयाति बुद्धिः । अपहरति च वात्येव शुष्कपत्रं समुद्धूत-रजोभ्रान्तिः अतिदूरम् आत्मेच्छया यौवनसमये पुरुषं प्रकृतिः । नाशयति च दिङ्मोह इव उन्मार्गप्रवर्तकः पुरुषम् अत्यासङ्गो विषयेषु ।

३) भवादृशा एव भवन्ति भाजनानि उपदेशानाम् । अपगतमले हि मनसि स्फटिकमणाविव रजनिकर-गभस्तयो विशन्ति सुखेन

उपदेशगुणाः। गुरुवचनम् अमलमपि सलिलमिव महदुपजनयति श्रवणस्थितं शूलम् अभव्यस्य । इतरस्य तु करिण इव शंखाभरणम् आननशोभा-समुदयम् अधिकतरम् उपजनयति । हरति अतिमलिनम् अन्धकारमिव दोषजातं प्रदोष-समय-निशाकर इव गुरूपदेशः प्रशमहेतुर्वयः परिणाम इव पलित-रूपेण शिरसिज-जालम् अमलीकुर्वन् गुणरूपेण तदेव परिणमयति। अयमेव च अनास्वादित-विषयरसस्य ते काल उपदेशस्य। विषय-विष-सम्मूर्च्छिते हि हृदये जलमिव गलति उपदिष्टम् । अकारणं च भवति दुष्प्रकृतेः अन्वयः श्रुतं च अविनयस्य। चन्दन-प्रभवो न दहति किमनलः? किं वा प्रशमहेतुनापि न प्रचण्डतरीभवति वडवानलो वारिणा?

४) गुरूपदेशश्च नाम पुरुषाणाम् अखिल-मल-प्रक्षालन-क्षमम् अजलं स्नानम्, अनुपजात-पलितादि-वैरूप्यम् अजरं वृद्धत्वम्, असुवर्णविरचनम् अग्राम्यं कर्णाभरणम्, अतीतज्योतिः आलोकः, नोद्वेगकरः प्रजागरः । विशेषेण तु राज्ञाम् । विरला हि तेषामुपदेष्टारः। प्रतिशब्दक इव राजवचनम् अनुगच्छति जनो भयात् । उद्दाम-दर्प-श्वयथु-स्थगितश्रव-विवराश्च उपदिश्यमानमपि ते न शृण्वन्ति । शृण्वन्तोऽपि च गजनिमीलितेन अवधीरयन्तः खेदयन्ति हितोपदेश-दायिनो गुरुन् । अहंकार-दाह-ज्वर-मूर्च्छान्धकारिता विह्वला हि राजप्रकृतिः, अलीकाभिमानोन्मादकारीणि धनानि, राज्य-विषय-विकार-तन्द्रा-प्रदा राजलक्ष्मीः ।

५) आलोकयतु तावत् कल्याणाभिनिवेशी लक्ष्मीमेव प्रथमम् । इयं हि खड्ग-मण्डलोत्पल-वन-विभ्रम-भ्रमरी लक्ष्मीः क्षीरसागरात् पारिजात-पल्लवेभ्यो रागम्, इन्दुशकलादेकान्तवक्रताम्, उच्चैःश्रवसः

चञ्चलताम्, कालकूटात् मोहनशक्तिम्, मदिराया मदम्, कौस्तुभमणेः नैष्ठुर्यम्, इत्येतानि सहवास-परिचय-वशात् विरहविनोदचिह्नानि गृहीत्वैव उद्गता । न हि एवं विधम् अपरिचितमिह जगति किञ्चिदस्ति यथेयमनार्या । लब्धापि खलु दुःखेन परिपाल्यते । दृढगुण-संदान-निस्पन्दीकृतापि नश्यति । न परिचयं रक्षति । नाभिजनमीक्षते । न रूपमालोकयते । न कुलक्रममनुवर्तते । न शीलं पश्यति । न वैदग्ध्यं गणयति । न श्रुतमाकर्णयति । न धर्ममनुबुध्यते । न त्यागमाद्रियते । न विशेषज्ञतां विचारयति । नाचारं पालयति । न सत्यमनुबुध्यते, न लक्षणं प्रमाणीकरोति । गन्धर्व-नगर-लेखेव पश्यत एव नश्यति ।

६) एवं विधयापि च अनया दुराचारया कथमपि दैववशेन परिगृहीता विक्लवा भवन्ति राजानः । सर्वाविनयानाम् अधिष्ठानतां च गच्छन्ति । मिथ्या-माहात्म्य-गर्वनिर्भराश्च न प्रणमन्ति देवताभ्यः, न पूजयन्ति द्विजातीन्, न मानयन्ति मान्यान्, नार्चयन्ति अर्चनीयान्, नाभिवादयन्ति अभिवादनाहान्, नाभ्युत्तिष्ठन्ति गुरून्, अनर्थक-आयास-अन्तरित-उपभोग-सुखम् इति उपहसन्ति विद्वज्जनम्, जरा-वैक्लव्य-प्रलपितमिति पश्यन्ति वृद्धोपदेशम्, आत्मप्रज्ञापरिभव इति असूयन्ति सचिवोपदेशाय, कुप्यन्ति हितवादिने ।

७) सर्वथा तमभिनन्दन्ति, तमालपन्ति, तं पार्श्वे कुर्वन्ति, तं संवर्धयन्ति, तेन सह सुखमवतिष्ठन्ते, तस्मै ददति, तं मित्रतामुपजनयन्ति, तस्य वचनं शृण्वन्ति तत्र वर्षन्ति, तं बहु मन्यन्ते, तम् आसताम् आपादयन्ति योऽहर्निशम् अनवरतम् उपरचिताञ्जलिः अधिदैवतमिव विगतान्यकर्तव्यः स्तौति, यो वा माहात्म्यमुद्गावयति ।

८) आभिचारक्रियाः क्रूरैकप्रकृतयः पुरोधसो गुरवः, पराभिसंधानपरा मन्त्रिण उपदेष्टारः, सहज-प्रेमार्द्र-हृदयानुरक्ता भ्रातर उच्छेद्याः ।

९) तदेवं प्राये अतिकुटिल-कष्ट-चेष्टा-सहस्र-दारुणे राज्यतन्त्रेऽस्मिन् महामोह-कारिणि च यौवने कुमार, तथा प्रयतेथा यथा नोपहस्यसे जनैः, न निन्द्यसे साधुभिः, न धिक्क्रियसे गुरुभिः नोपालभ्यसे सुहृद्भिः, न शोच्यसे विद्वद्भिः, न प्रतार्यसेऽकुशलैः नावलुप्यसे सेवकवृक्कैः, न वञ्च्यसे धूर्तैः, न प्रलोभ्यसे वनिताभिः, न विडम्ब्यसे लक्ष्म्या, न नर्त्यसे मदेन, नोन्मत्तीक्रियसे मदनेन, नाक्षिप्यसे विषयैः, नावकृष्यसे रागेण, नापह्नियसे सुखेन ।

१०) कामं भवान् प्रकृत्यैव धीरः, पित्रा च समारोपित-संस्कारः, तरल-हृदयम् अप्रतिबुद्धं च मदयन्ति धनानि, तथापि भवद्गुणसन्तोषो मामेवं मुखरीकृतवान् ।

११) इदमेव च पुनःपुनरभिधीयसे । विद्वांसमपि सचेतनमपि महासत्त्वमपि अभिजातमपि धीरमपि प्रयत्नवन्तमपि पुरुषमियं दुर्विनीता खलीकरोति लक्ष्मीरिति । सर्वथा कल्याणैः पित्रा क्रियमाणम् अनुभवतु भवान् यौव-राज्याभिषेक-मङ्गलम् । कुल-क्रमागताम् उद्वह पूर्व-पुरुषैरूढां धुरम् । अवनमय द्विषतां शिरांसि । उन्नमय स्वबन्धुवर्गम् । अभिषेकानन्तरं च प्रारब्ध-दिग्विजयः परिभ्रमन् विजितामपि तव पित्रा सप्तद्वीप-भूषणां पुनर्विजयस्व वसुन्धराम् । अयं च ते कालः प्रतापमारोपयितुम् । आरूढ-प्रतापो राजा त्रैलोक्यदर्शीव सिद्धादेशो भवति इत्येतावत् अभिधाय उपशशाम ।

೧೨) उपशान्तवचसि शुक्रनासे चन्द्रापीडः ताभिः उपदेशवाग्भिः प्रक्षालित इव, उन्मीलित इव, स्वच्छीकृत इव, निर्मृष्ट इव, अभिषिक्त इव, अभिलिप्त इव, अलङ्कृत इव, पवित्रीकृत इव, उद्भासित इव प्रीतहृदयः मुहूर्तं तत्रैव स्थित्वा स्वभवनमाजगाम ।

ಶುಕನಾಸೋಪದೇಶ ಸಂಗ್ರಹ

ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ರಾಜನಾದ ತಾರಾಪೀಡನ ಮಗ ಚಂದ್ರಾಪೀಡ. ಉತ್ತಮಗುಣಗಳ ನಿಧಿ. ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಕುಶಲ, ಚತುರಮತಿ. ವಿದ್ಯಾತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಗನನ್ನು ನೋಡಿ ತಾರಾಪೀಡನು ಬಹಳ ಆನಂದದಿಂದ ಉಬ್ಬಿಹೋಗಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಯುವರಾಜ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು.

1) ಅಭಿಷೇಕದ ದಿನವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರಲು ಒಂದು ದಿನ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು, ಮಹಾಮಂತ್ರಿಯಾದ ಶುಕನಾಸನನ್ನು ಕಾಣಲು ಅವನ ಮನೆಗೆ ಬಂದನು. ರಾಜಕುಮಾರನು ಒಳ್ಳೆಯ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದ ಯುವಕ. ಆದರೆ ರಾಜನ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇಂಥಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಉಪದೇಶದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ ಎಂದು ಅರಿತ ಶುಕನಾಸನು ರಾಜತಂತ್ರದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನೀಡಿದನು.

‘ಮಗು, ಚಂದ್ರಾಪೀಡ, ನೀನು ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಕುಶಲನಾಗಿರುವಿ. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವಿ. ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ ಎನಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅದರೂ, ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬರುವ ಅಹಂಕಾರವು ಎಂಥವರ ಅರಿವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿಹಾಕುತ್ತದೆ. ಅದೊಂದು ಕತ್ತಲು. ಯಾವುದೇ ದೀಪ ಬೆಳಗಿದರೂ ನೀಗದು. ಎಂಥಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬೆಳಕಿನ ಮಣಿಗೂ ಕರಗದು. ಸೂರ್ಯನೇ ಉದಿಸಿದರೂ ಅಳಿಯದು.

ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಹಂಕಾರ ಬಹಳ ಆತಂಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತದ್ದು. ಅದು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹಿಗ್ಗುತ್ತದೆ. ದಿನಗಳೆದಂತೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹಣವೆಂಬುದು

ಮನುಷ್ಯನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕುರುಡಾಗಿಸುವ ಅಂಧಕಾರ. ಯಾವ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದಲೂ ಈ ಕುರುಡತನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲಾಗದು. ಈ ಅಹಂಕಾರವು ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮೆತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೊಳೆ. ಯಾವ ಆರೈಕೆಯೂ ಇದನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸದು. ಅದರ ಕಾವು ತೀವ್ರ ವಿಷಯಪದಾರ್ಥಗಳೆಂಬ ವಿಷಗಳೆಲ್ಲದರ ಹಿರಿಯ ವಿಷವದು. ಯಾವ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲಾಗದು. ಯಾವುದೇ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಬಗ್ಗದು. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮೈತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡರೂ ಈ ಕೊಳೆಯು ಹೋಗದು.

ರಾಜ್ಯಸುಖದ ಮತ್ತು ಹಗಲಿನಲ್ಲೇ ನಿದ್ರೆ ಬರಿಸುತ್ತದೆ. ಇರುಳು ಕಳೆದು ಹಗಲಾದರೂ ಘೋರನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾಗದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೇ ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ ನನಗೆ.

2) ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದಿರುವ ಸಿರಿವಂತಿಕೆ, ನವ ಯೌವನ, ಅನುಪಮವಾದ ರೂಪಸೌಂದರ್ಯ, ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮೀರಿದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆಪತ್ತುಗಳ ಸರಮಾಲೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ಮನುಷ್ಯನ ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಅವಿವೇಕಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯ. ಇನ್ನು ಎಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆಯೇ ಇದ್ದರಂತೂ ಊಹಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಯೌವನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರಿವೆಂಬ ಶುದ್ಧನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದರೂ ಬುದ್ಧಿಯು ಶುದ್ಧವಾಗದು. ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿಯು ಮಾನವನನ್ನು ದಾರಿತಪ್ಪಿಸುವಂತೆ, ಅತಿಯಾದ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯು ಜೀವನದ ದಾರಿತಪ್ಪಿಸಿ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಯೌವನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಂಕು ಕವಿಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕುಣಿಸಿ ಗಾಳಿಯು ಒಣಗಿದ ತರಗಲೆಯನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವಂತೆ ಎತ್ತೆತ್ತಲೋ ಒಯ್ಯುಬಿಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕೈಗೊಂಬೆಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ವಿಷಯಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಸಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ದಿಕ್ಕೇ ತೋಚದ ಮನಃಸ್ಥಿತಿಯು ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವಂತೆ ಆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯು ಅವನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

3) ನಿನ್ನಂಥಹ (ಸಹೃದಯರು) ಮಾತ್ರವೇ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಫುಟಿಕಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ದೋಷವಿಲ್ಲದ

ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಉಪದೇಶದ ಗುಣಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡಮೂಡುತ್ತವೆ. ಗುರುಗಳ ಮಾತು ನಿರ್ಮಲವಾದರೂ ಅಯೋಗ್ಯನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದರೆ, ಕಿವಿಗೆ ಸುರಿದ ತಿಳಿನೀರಿನಂತೆ ಚುಚ್ಚುವ ಶೂಲವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಯೋಗ್ಯನಿಗಾದರೋ, ಆನೆಯ ಕಿವಿಯ ಶಂಖಾಭರಣದಂತೆ, ಮುಖದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ರಾತ್ರಿಯ ಕಗ್ಗತ್ತಲನ್ನು ಚಂದ್ರನು ಕಳೆಯುವಂತೆ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ತೀವ್ರವಾದ ಕೊಳೆಯನ್ನೂ ತೊಳೆಯುತ್ತದೆ ಈ ಗುರೂಪದೇಶ. ವಯಸ್ಸಿನ ಪರಿಣಾಮದಿಂದಾಗಿ ಕಪ್ಪಾದ ಕೂದಲು ಪಕ್ಷವಾಗಿ ಶುದ್ಧಗೊಂಡು ಬಿಳಿಯಾಗುವಂತೆ, ಗುರೂಪದೇಶದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ, ಸಮಾಧಾನ, ತಾಳ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಮೂಡುತ್ತವೆ.

ನೀನಿನ್ನೂ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿಲ್ಲ. ಇದು ನಿನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ. ವಿಷಯಸುಖಭೋಗಗಳೆಂಬ ವಿಷದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಮೂರ್ಛಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಉಪದೇಶವು ನೀರಿನಂತೆ ಹರಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ್ದರೇನು? ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿದ್ದರೇನು? ವಿನಯವು ಸುಳಿಯಲಾರದು. ಬೆಂಕಿಯು ಚಂದನವನವನ್ನು ಸುಡದಿದ್ದೀತೆ? ನೀರು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಇಂಗಿಸುವಂತದ್ದಾದರೂ, ಸಮುದ್ರದ ನೀರು ವಡವಾನಲವನ್ನು ಇಂಗಿಸುವುದೇ? (ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ನಂದಿಸುವ ಆ ನೀರಿಗಿಂತಲೂ ವಡವಾನಲದ ಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಲ್ಲವೇ?)

4) ಗುರೂಪದೇಶವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕೊಳೆಯನ್ನೂ ತೊಳೆಯುವ ನೀರಿಲ್ಲದ ಸ್ನಾನ. ಕೂದಲು ನೆರೆಯದೆ, ಸೌಂದರ್ಯ ಸವೆಯದೆ ಆವರಿಸುವ ಮುಪ್ಪು. ಬಂಗಾರವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಣಾಭರಣ. ದೀಪವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳಗುವ ಬೆಳಕು. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ ಎಚ್ಚರ. ಈ ಉಪದೇಶವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜರಿಗೇ ಆವಶ್ಯಕ. ರಾಜರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವವರು ಬಹಳ ವಿರಳ. ರಾಜನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವವರು ಅವನ ಭಯದಿಂದ ಕಂಗೆಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ನುಡಿದಿದ್ದನ್ನು 'ಹೌದು, ಹೌದು', ಎಂದು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯಂತೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರಷ್ಟೆ. ಅತಿಯಾದ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಅವರ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವವೋ ಏನೋ, ಅವರ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಉಬ್ಬುಗಳು ತಡೆಯೊಡ್ಡುತ್ತವೆ) ಒಂದು ವೇಳೆ ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಆನೆಯು ಓರೆನೋಟದ ಮೂಲಕ ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ನೋಡುವಂತೆ ಉಪದೇಶಿಸುವ

ಗುರುಗಳನ್ನೇ ಧಿಕ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಜರ ಸ್ವಭಾವವೇ ಇಂಥದ್ದು. ಅಹಂಕಾರದ ಕಾವು ಜ್ವರದಂತೆ ಏರಿ ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡು ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಣವು ದುರಭಿಮಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಹುಚ್ಚಿಬ್ಬಿಸುವಂತದ್ದು. ರಾಜ್ಯದ ಸಂಪತ್ತು, ಅಧಿಕಾರವೆಂಬ ವಿಷವಿಕಾರದಿಂದ ತೂಕಡಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡುವಂತದ್ದು.

5) ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. ಮೊದಲಿಗೆ ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನೇ (ಸಂಪತ್ತನ್ನೇ) ಗಮನಿಸು. ಇವಳು ಸೈನಿಕರ ಕತ್ತಿಗಳೆಂಬ ನೈದಿಲೆಯ ವನದಲ್ಲಿ ತೂರಾಡುತ್ತಾ ವಿಹರಿಸುವವಳು. ಇವಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಕ್ಷೀರಸಾಗರದಲ್ಲಿ. (ಅಲ್ಲವೇ?) ಹಾಗಾಗಿ ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಎಲ್ಲರ ಪರಿಚಯದ ಚಿಹ್ನೆಯೆಂಬಂತೆ ಕೆಲವು ಉಡುಗೊರೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹುಟ್ಟಿನೊಂದಿಗೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಪಾರಿಜಾತದ ಹೂವಿನ ಕೆಂಪನ್ನು ಅಂಟಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ). ಚಂದ್ರನಿಂದ ವಕ್ರತೆ, ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸಿನಿಂದ (ದೇವಲೋಕದ ಕುದುರೆ) ಚಂಚಲತೆ, ಕಾಲಕೂಟವಿಷದಿಂದ ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ, ಮದ್ಯದ ಮಾದಕತ್ವ, ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯ ಕಾರಿಣ್ಯ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೇ ಬಂದಿದ್ದಾಳೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ನಂದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಕೇವಲ ಭೌತಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿದವರಿಗೆ ಕೆಡುಕನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ).

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಈ ಹಣದಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟ ವಸ್ತು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಯಾರ ಗುರುತೂ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ. ಹಣ ಕೈಗೆ ಬಂದರಂತೂ, ಅದನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು ಬಹು ಕಷ್ಟ. ಬಲವಾದ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದರೂ ಕಾಣದಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರ ಪರಿಚಯವೂ ಇದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡದಲ್ಲ. ಕುಲೀನನನ್ನೂ ಗಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಒಲವಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಉಳಿಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ನೋಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದವನ ಬಗ್ಗೆ ಕಿವಿಗೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮವನ್ನು ನಂಬುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ತುಂಬ ಬಲ್ಲವರ ಬಗ್ಗೆ ಗೌರವವಿಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಲವಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ ಕೊಡದು. ಲಕ್ಷಣವಂತನನ್ನೇ

ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ, ಗಂಧರ್ವ ನಗರದಂತೆ ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಕಂಡು ಕಾಣದಾಗುತ್ತದೆ. (ಆಗಸದಲ್ಲಿನ ಮೋಡಗಳು-ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಇವು, ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ನೋಡುವವರ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂಡಿಬರುವ ಇವುಗಳನ್ನು ಗಂಧರ್ವನಗರ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.)

6) ಹೀಗಿರುವ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಗಳಿಸಿದ ರಾಜರು ಹುಚ್ಚರಾಗಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ವಿಧದ ಅವಿನಯಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯತಾಣವಾಗುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಬಗೆಯುವ ಇವರು ಗರ್ವದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಮಿಸರು. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸರು. ಹಿರಿಯ ಸನ್ಯಾಸರನ್ನು ಗೌರವಿಸರು. ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಪೂಜಿಸರು. ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರನ್ನು ಬಾಗಿ ನಮಿಸಲಾರರು. ಗುರುಗಳೆದುರು ನಿಂತು ತಲೆ ಬಾಗರು. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೋದಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸುಖಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೆ ವೃಥಾವಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆದವರೆಂದು ಉಪಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹಿರಿಯರು ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆ ವಯಸ್ಸಾದವರು ಏನೋ ಬೊಗಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಗೊಣಗುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತಮ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಉಪದೇಶ, ಇವರಿಗೆ, ತಮ್ಮ ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಸೋಲು ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿತ ನುಡಿಯುವವರ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

7) ಆದರೆ ಯಾರು, ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಇಂಥ ರಾಜರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೋ, ಯಾರು ರಾಜರಲ್ಲಿರದ ದೊಡ್ಡತನವನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ಉತ್ತೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂಥಹವರನ್ನೇ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಆದರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರೊಡನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಅಂಥಹವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನೇ ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರೊಡನೆ ಆನಂದದಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರೊಡನೆ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮಾತನ್ನೇ ಕೇಳಿ, ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ನಂಬುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನೇ ಆಪ್ತರೆಂದು ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ.

8) ಇಂಥಹ ರಾಜರಿಗೆ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ದುಷ್ಟ ಪುರೋಹಿತರು ಗುರುಗಳು. ಬೇರೆಯವರ ದೋಷಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾ ಇವರನ್ನು

ಉಬ್ಬಿಸುವ ಮಂತ್ರಿಗಳೇ ಉಪದೇಶಕರು. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಪ್ರೀತಿಸೋರುವ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಂತಿರುವವರು ಇವರ ಶತ್ರುಗಳು.

9) ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕುಟಿಲವಾದ ಸಹಸ್ರಾರು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ರಾಜ್ಯತಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಮಹಾಮೋಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಯೌವನದಲ್ಲಿ ನೀನು ಎಚ್ಚರವಾಗಿರಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯಜನರೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಹಾಸ ಮಾಡುವಂತಾಗಬಾರದು. ಸಾಧು-ಸಜ್ಜನರು ನಿನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸಬಾರದು. ಗುರುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಬಾರದು. ಸ್ನೇಹಿತರು ನಿನ್ನನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಬಾರದು. ವಿದ್ವಾಂಸರು ನಿನ್ನ ಬಗ್ಗೆ 'ಅಯ್ಯೋ ಎಂತಹ ರಾಜನಿವ' ಎಂದು ದುಃಖಿಸಬಾರದು. ಅಯೋಗ್ಯರು ನಿನ್ನನ್ನು ವಂಚಿಸಬಾರದು. ಸೇವಕರೆಂಬ ತೋಳಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಕಬಳಿಸಬಾರದು. ಧೂರ್ತರು ನಿನ್ನನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಬಾರದು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಿನ್ನನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಂತಾಗಬಾರದು. ಸಂಪತ್ತು ನಿನ್ನನ್ನು ಆಟವಾಡಿಸಬಾರದು. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ನೀನು ಹುಚ್ಚನಂತೆ ಕುಣಿದು ಕುಪ್ಪಳಿಸುವಂತಾಗಬಾರದು. ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯ ಸೆಳೆತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಬಾರದು. ಸುಖವು ನಿನ್ನನ್ನು ಬೇರಲ್ಲಿಗೋ ಒಯ್ಯಬಾರದು.

10) ನೀನು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಧೀರನಾಗಿರುವಿ. ನಿನ್ನ ತಂದೆಯು ನಿನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಚಂಚಲ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಪ್ರಬುದ್ಧನನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಸಂಪತ್ತು ಮದಮತ್ತನನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಾನು ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇನೆ.

11) ನಾನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನಿನಗೆ ಹೇಳುವುದಿಷ್ಟೆ, ಹಣವು ಎಂಥವನನ್ನೂ ಮರುಳುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪಂಡಿತನೇ ಆಗಲಿ, ಸದಾ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವವನೇ ಆಗಲಿ, ವೀರನೇ ಆಗಲಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನೇ ಆಗಲಿ, ಧೀರನೂ, ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲನೂ ಆಗಿರಲಿ-ಯಾರನ್ನೇ ಆದರೂ, ಅತ್ಯಂತ ಕೆಟ್ಟದ್ದಾದ ಸಂಪತ್ತು ದುಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಮಂಗಳ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ತಂದೆಯು ನಿನಗೆ ಯುವರಾಜ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಭಿಷೇಕದ ಆನಂದವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಭವಿಸು. ನಿನ್ನ ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಈ ರಾಜ್ಯದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು. ಕೇಡನ್ನೇಳಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳ ಶಿರಸ್ಸು ಬಾಗಲಿ. ನಿನ್ನ ಆಸೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧುಮಿತ್ರರ

ಏಳಿಗೆಯಾಗಲಿ. ನಿನ್ನ ತಂದೆಯು ಸಮಗ್ರ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಗೆದ್ದಿರುವ ಧೀರ. ನಿನ್ನ ಅಭಿಷೇಕ ಮಂಗಲ ಮಹೋತ್ಸವದ ನಂತರ ನೀನೂ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ತೆರಳು. ತಂದೆಯ ದಿಗ್ವಿಜಯವು ಮಗನಿಂದ ಮುಂದುವರೆಯಬೇಕು. ನಿನ್ನ ಪ್ರತಾಪವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಇದು ತಕ್ಕದಾದ ಕಾಲ. ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನು ಮಾತ್ರವೇ ಇತರ ಸಾಮಂತರಾಜರನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ. (ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕೂತಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣುವವನಂತೆ ಇರುವ ರಾಜನ ಆದೇಶವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಹಿತವಚನಗಳನ್ನು ನುಡಿದ ಶುಕನಾಸನು ಸುಮ್ಮನಾದ.

12) ಶುಕನಾಸನ ಹಿತವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡು ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಸ್ನಾನದಿಂದ ಶುದ್ಧನಾದಂತೆ ನಿರ್ಮಲನಾದ. ಅವನಿಗೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣು ತೆರೆದಂತಾಯಿತು. ಯಾವುದೋ ಹೊಸಬೆಳಕು ಗೋಚರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಉಪದೇಶದಿಂದಂಟಾದ ಹೊಸ ಅರಿವು ಮೈಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಶುಕನಾಸನೊಂದಿಗೆ ಕಳೆದು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು.

Shukanasopadesha Sangraha

1) Thus as the days passed on, the king Tarapida desirous of doing the coronation ceremony of Chandrapida as the Crown-Prince, ordered all the chamberlains to gather together all the things needed for the occasion. Shukanaśa, (the experienced minister of Tarapida) who was visited by Chandrapida, whose coronation ceremony was about to begin and who was already humble by the influence of education, wishing to make him more humble spoke to him elaborately, thus. 'Dear Chandrapida, there remains nothing to advise you, who has know what has to be known and who has mastered all the sastras. Still it's natural that the thick darkness of ignorance (Tamas) arising from

youth cannot be dispelled either by the Sun or by the light of a lamp. The intoxication caused due to wealth (Laxmi) has no remedy. The blindness caused due to prosperity, cannot be cured by the eye-salve applied with collyrium. Hence you are being instructed at great length.

2) Born with a silver spoon in the mouth, fresh youth, peerless beauty and superhuman power – is a succession of worst perils. Each one is a source of immodesty; what then to speak collectively of them. At the beginning of youth, the intelligence, even though pure, being washed by expounding the sastras, gets polluted. During the youth, by nature, afflicted by the illusion caused due to sensual desire, carries away a man very far away (from the right path), by its own will, like the wind, blowing away the dry leaf. Too much attachment to sensual pleasures, destroys a man, like the one going astray being mistaken of the right direction.

3) But only men like you are worthy for instructions. Only into the pure mind, easily enter the advices, like the rays of the moon into the crystal stone. The advice of Guru, though pure, causes much pain to the unfortunate person, like the water in the ears. But for fortunate ones, the same, enhances the beauty, like the beauty of the face of an elephant, enhanced by the conches decorating the ears. Teachings of a Guru, removes all the vices like the moon dispelling darkness in the evening. The advice of the Guru is soothing and turns the vice of the youth into virtue like the hair turning grey due to advancing of the age. This is the proper time to advise you, as you have not yet

tasted the sensual pleasures. The advice, conferred on the heart which is unconscious due to the poison of sensual enjoyment, slips out like water. In vain, are the race and scholarliness, for the ill-natured and arrogant (respectively). Doesn't the fire, born out of Sandal wood tree, burn ? Won't the fire Vadavanala (fire under the seabed) blaze more powerfully, even by the water which otherwise is used to put off the fire ?

4) The advice of the preceptor for men, is the bath without water, able to wash away all the impurities. It is the maturity without the deformity like the grey hair and other old age symptoms. It is the decent ear-ornament without any gold composition. It is light excelling that of (light from) the lamp. It is a state of wakefulness without any anxiety. And this is more so with the kings. Few are their advisers. Generally, people due to the fear of the king, follow his words like an echo. Unbridled with pride, they listen not to the advice as if due to their ears being blocked due to swelling. Even though (pretend) listening, like the elephant with half closed eyes, they, insulting the advice-bestowing-preceptors, torment them. Delirious is the very nature of the kings along with the blindness due to the delusion caused due to the fever of fire of ego. Wealth results in intoxication due to false pride and the royal fortune creates lassitude as a result of excitement caused due to royal pleasures.

5) May you behold first the goddess of wealth of noble resolve. This bee-like Laxmi, wandering in the forest of blue lotuses surrounded by the circular arrays of swords, appears to have come out

from milk-ocean, bringing with her, for her amusement of mind, during the separation of constant intimacy, some marks like, 1) the glow from the sprouts of the Parijata tree, 2) excessive crookedness from the moon's digit, 3) fickleness from Uccaishravas, 4) power to swoon (others) from the Kalakuta poison, 5) a state of drunkenness from wine and 6) hardness from the Kaustubha jewel. There is no one so uncourteous here in the world as this base Laxmi. Though obtained, she is protected with great difficulty. Even though made immovable by the cords of merits like valor, she disappears.

She sustains not, the familiarity. She regards not, the noble. She considers not, the form. Does not follow the family lineage. She looks not, at the character. She does not count on the scholarliness. She does not hear the sacred learning. She does not conform to the virtues. She does not respect the sacrifice (Tyaga). She deliberates not, on the extra-ordinary knowledge. She does not abide by the good practices. She knows no truth. She does not believe in virtues. Like an imaginary city (an optical illusion) in the sky she fades even as we look on her.

6) Thus, by her, the ill-behaved one, by fate, if somehow the kings are favored, they become bewildered. They turn into an abode of all types of immodesty. Weighed down with the false pride, they neither pay homage to gods nor worship the Brahmins, nor honor the honorable, nor worship those who deserve worship, nor speak to those who are to be spoken to, nor raise to greet their Gurus. They laugh at the learned people as though they

have unnecessarily prevented themselves from sensual enjoyments by efforts towards learning. They look at the advice of the elderly persons as though it is blabbering due to the old age induced bewilderment/instability. They are envious of the advice of the ministers as though it is a defeat of their own intelligence, and in this way they become angry towards their own well-wishers.

7) Always they congratulate him, talk about him, take him by their side, to him they bring up, with him they live contentedly, to him they bestow, count him as friends, listen to him, on him they confer, to him they regard, him they think as their relative, who constantly day and night with folded hands, doing nothing else, but, praises them like divinities or proclaims their greatness.

8) For such kings, malignant preceptors expert in sorcery are teachers and the ministers skilled in aligning with the enemies are advisers. For such kings, brothers who are naturally tender-hearted and lovable are worthy to be discarded.

9) Thus, O prince!, in this crooked, countless trouble-bound and terrible monarchical system and in your youth, you should try to conduct yourself in such a way that you are not be ridiculed at by the people, not abused by the pious, not reproached by the elders, not censured by friends, not pitied upon by the learned, not deceived by the skilled, remain out of the influence of the dissolute, not gulped by the wolf-like-servants, not cheated by the cheats, not tempted by the women, not mocked by the goddess of wealth Lakshmi, not made to dance by Cupid, not intoxicated by pride, not thrown away

(from the virtuous path)by sensual pleasures, not angered by material attachments and not bereft of happiness.

10) Fortunately, by nature you are determined and by your father, you are bestowed with Samskara. Riches intoxicate the fickle minded and thoughtless. Pleased by your virtues I became vociferous (to say all this).

11) I tell you this again and again. This immodest Lakshmi corrupts even the learned, the cautious, the magnanimous, the noble, the firm-minded and the industrious. Yet, may you enjoy the consecration of your new prince-hood to be performed by your father with all auspicious commodities. Shoulder the yoke(responsibility) of the earth that has come down to you from your ancestors and which your forefathers have borne. Cause to bend low the heads of your enemies. Uplift your own relatives. After coronation, commencing the victory march, wandering, conquer again this earth, possessed of seven continents, once subdued by your father. This is the time for you to show your valor. A valorous king has his commands fulfilled immediately like the seer of the three worlds. Having said thus, Shukanasa stopped.

12) When Shukanasa had finished his speech, Chandrapida, being pleased by the words of advice, became as if bathed, woken up, cleansed, cleaned, coroneted, anointed, decorated, purified and glittered. (Being absorbed in himself), he stayed there for a moment and came to his palace.

ತೃತೀಯ: ಪಾಠ:

ಭಾರತಸತ್ಯಗ್ರಹ - ಭೀಷ್ಮಪರ್ವ

ಕವಿಪರಿಚಯ

ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿ :

ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿ ಅವರು 1859ರಲ್ಲಿ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ತಿರುನೆಲ್ವೇಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪುನಲ್ವೇಲಿ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದರು. ಅವರ ತಂದೆ ಮುತ್ತುಸುಬ್ಬ ಕವಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಕವಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದವರು. ಪಂಡಿತ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿ ಅವರು ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ತಂಜಾವೂರಿನ ಸೈಂಟ್ ಪೀಟರ್ಸ್ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಂಡಿತರಾಗಿ 1896ರಲ್ಲಿ ನೇಮಕಗೊಂಡು ಅದೇ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿ 1907ರವರೆಗೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ದಿವಂಗತ ಮಹಾ ಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಕುಪ್ಪುಸ್ವಾಮಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಅವರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದರು. 1907ರ ನಂತರ ಅವರು ಪಚ್ಚೈಯಪ್ಪ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು 1920ರಲ್ಲಿ ಸೇವಾ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನವನ್ನು ನೀಡಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆ, ಭಾಗವತ, ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರಗಳು ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮೇಲೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಆದ್ಯಂತ ಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು. ತಂಜಾವೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಬರವಣಿಗೆಯ ಕಾಯಕಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕಿದ್ದಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಕೊನೆ ಉಸಿರಿರುವವರೆಗೂ ಅದನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಂತೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಭವಭೂತಿಯ ಎರಡು ನಾಟಕಗಳಾದ ಮಹಾವೀರ ಚರಿತ ಮತ್ತು ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದರು. ಆಮೇಲೆ ಮುರಾರಿಯ ಅನರ್ಘರಾಘವ, ರಾಜಶೇಖರನ ಬಾಲಭಾರತ, ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣನ ವೇಣೀಸಂಹಾರಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದರು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಧಾನ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಬರೆದರು. 1903ರಲ್ಲಿ

ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಕೆ.ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ತಂಜಾವೂರಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದಾಗ ವಿದ್ವತ್ ಸಭೆಯೊಂದು ನಡೆಯಿತು. ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೂರಿಯವರು ಕಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಓದಿದರು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ ದಿವಾನರು 'ಸೂರಿ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಅವರು ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಭಾರತಸರಕಾರವು ಅವರಿಗೆ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿತು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ತಲುಪಬೇಕಾದರೆ ಸರಳ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿ ಅವರು ಮೊದಲು 'ಭಾರತ ಸಂಗ್ರಹ'ವನ್ನು ಅನಂತರ 'ನಲೋಪಾಖ್ಯಾನ' ಮತ್ತು 'ರಾಮಾಯಣ ಸಂಗ್ರಹ'ಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. 1908 ರಲ್ಲೇ ಮದ್ರಾಸು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿತು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿಯವರು ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. 1911ರಲ್ಲಿ ಐದನೇ ಜಾರ್ಜ್ ಸಾಹೇಬನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮದರಾಸು ಸರಕಾರವು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾದ ಪದ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿಯವರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿತು. ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು 'ಜಾರ್ಜ್‌ದೇವ ಶತಕಂ' ಅನ್ನು ಬರೆದರು. ಅದನ್ನು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಗೂ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಓದಲಾಯಿತು. ಮದರಾಸು ಸರ್ಕಾರವು ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಗೌರವಧನವನ್ನೂ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪತ್ರವನ್ನೂ ನೀಡಿ ಗೌರವಿಸಿತು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿಯವರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಹಿಡಿತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ವಿದ್ವತ್ತು ಪ್ರೌಢ ಹಾಗೂ ಗಂಭೀರವಾದುದು. ಆದರೂ ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸರಳ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವರು ಗದ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಅಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದರು. 'ಭಾರತ ಸಂಗ್ರಹ'ವನ್ನು ಬರೆದು ಮಹಾಭಾರತದ ಪ್ರಚಾರವನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದರು. ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿಯವರು 1928ರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ 69ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದರು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೂರಿಯವರ ಕೃತಿಗಳು

ಮಹಾಕಾವ್ಯ

1. ಭಗವತ್ಪಾದಾಭ್ಯುದಯ
2. ಕೃಷ್ಣಲೀಲಾಮೃತ

ಲಘುಕಾವ್ಯ

1. ವಿಪ್ರಸಂದೇಶ
2. ಕರುಣಕ
3. ಮಾನಸಸಂದೇಶ
4. ಪ್ರಪನ್ನವಿಭೀಷಣ
5. ವೇಂಕಟೇಶಸ್ತವ
6. ಜಾರ್ಜ್‌ದೇವ ಶತಕ
7. ಗುರುಸ್ತವಮಾಲಾ

ಗದ್ಯ ಕೃತಿಗಳು

1. ಭಾರತ ಸಂಗ್ರಹ
2. ನಲೋಪಾಖ್ಯಾನ ಸಂಗ್ರಹ
3. ರಾಮಾಯಣ ಸಂಗ್ರಹ
4. ಭೀಷ್ಮ ವಿಜಯ

ಭಾರತ ಸಂಗ್ರಹ

ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮಹಾಭಾರತವು ಪದ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಸರಳವಾದ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟಾಕಾಂಕ್ಷೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೂರಿಯವರನ್ನು 'ಭಾರತ ಸಂಗ್ರಹ'ವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿತು. ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ

ನಾಟಕಗಳು

1. ದೆಹಲೀ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ
2. ಪೌಲಸ್ತ್ಯವಧ
3. ಘೋಷಯಾತ್ರಾ

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ

ದಶೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ
ಕಾರಿಕೆಗಳು

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು

ಕೆಳಕಂಡ ಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ

1. ಅನರ್ಘರಾಘವ
2. ಬಾಲರಾಮಾಯಣ
3. ಮಹಾವೀರ ಚರಿತ
4. ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ
5. ವೇಣೀ ಸಂಹಾರ
6. ರತ್ನಾವಳಿ
7. ಪಾರಿಜಾತ ಮಂಜರೀ

ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಮಲ್ಲಿನಾಥನು ಹೇಳಿದ-

“ನಾ ಮೂಲಂ ಲಿಖ್ಯತೇ ಕಿಂಚಿತ್ ನಾನಪೇಕ್ಷಿತಮುಚ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ವಿನಯದಿಂದಲೇ ಅನುಸರಿಸಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು, ಓಜೋ ಗುಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

Mahamahopadhyaya Lakshmana Suri (1859-1928)

Mahamahopadhyaya Pandita M. Lakshmana Suri was born in the village of Punalveli, near Sri Villiputtur (the birth place of the great devotee-Andal) belonging to Tirunelveli District in Tamil Nadu. His father Muttusubba Kavi was a great scholar and a renowned poet. Lakshmana Suri studied under Subba Dikshitar of Kadayam. Dikshitar was an eminent scholar in various shastras and a great teacher. Lakshmana Suri made an intensive study of Vyakarana and Vedanta shastras and shaped into an erudite scholar. He worked as a Sanskrit Pandit in Tanjore and other places. He was a poor man rich in scholarship. After retirement from service he delivered discourses on Bhagavadgita, Bhagavata and Vedanta sutras in many places, thus spreading the knowledge he had acquired. Dr. Hultzsech, a German scholar availed the deep learning of Lakshmana Suri, when the former was the chief epigraphist at Madras. The renowned Sanskritist M.M. Kuppuswamy Shastry in whose name stands the research institute at Madras was an illustrious student of the distinguished teacher Lakshmana Suri.

Works : Lakshmana Suri was a prolific writer and has several compositions to his credit. He has written mahakavyas, laghukavyas, abridged versions of the two national epics Ramayana and Mahabharata, dramatic literature and commentaries on plays besides a philosophical treatise based on the upanishats. His literary output is varied, voluminous and erudite. Realising the importance and need of prose works in simple Sanskrit, Pandit Lakshmana Suri narrated the epics in prose. His prose is simple and lucid, yet vigorous and captivating at the same time. His deep knowledge of the Sanskrit grammar is reflected in his writings. The chaste idiom of the Sanskrit language is fully exploited by Sri Lakshmana Suri in his prose versions of the epics.

Bharata Sangraha : Mahabharata is a huge work. It is titled शतसाहस्री संहिता, an epic of one lakh verses. All the eighteen parvas are retold in prose by Lakshmana Suri. The author has focused in attention on the main story line. The merit of this work has received both admiration and appreciation of the Sanskrit world ever since its composition. This work both in parts as well as the whole has been the coveted text book in many universities for graduate and post-graduate courses in the country. Lakshmana Suri's prose works have filled the big deficiency of good prose in Sanskrit literature. Bharata Sangraha has played a vital role in propagating the epic literature in the Sanskrit world.

Mahabharatam : The two great epics the Ramayana and the Mahabharata are recast in

different modes from time to time both in Sanskrit and other Indian languages. They have percolated into the cultural and literary life of the people of the Indian subcontinent. As Oldenburg rightly said- 'In the Mahabharata breath the united soul of India and the individual souls of her people'. Short episodes are picked to elaborate them into lengthy mahakavyas. Bharavi's Kiratarjuniyam, Magha's Shishupalavadham, SriHarsha's Naishadhiyam are some of the examples. Powerful plays with passionate appeal involving important characters surrounding significant situations of the epic are in plenty. Urubhanga of Bhasa. Mukutataditaka of Bana Bhatta illustrate the point. Mahabharata is an immortal work. The appeal of the gigantic epic is unfading. Ananta Bhatta wrote an abridged version of the great epic in the Champu style which is known as Champubharatam. He concentrated on the core-story of the cousins, Pandavas and Kauravas.

भीष्मपर्व

अथ भगवतो व्यासस्य प्रसादेन कृत्स्नं भारतयुद्धं प्रत्यक्षीकुर्वन् संजयो धृतराष्ट्राय व्याचख्यौ महाराज! मिलितयोः सेनयोः, भीष्मद्रोणौ राज्ञे युधिष्ठिराय जयमाशास्य तामेव प्रक्रियामहर्दिवमन्वरुध्येताम् । तदनु ध्मायमानेषु शङ्खेषु, हन्यमानेषु च संनाहपटहेषु, जलदनिर्घोषेण नन्दिघोषाख्येन स्वेन स्यन्दनेन सेनामुखमलङ्कुर्वाणो गीर्वाणपतेः कुमारः पक्षद्वये च स्व-जन-प्रायतामालक्ष्य, 'कथमेते हन्तव्याः' इति कृपया पर्याकुलीभवन्, अध्यात्मविद्यामुपदिशता भगवता विनीत-कल्मशः पुनर्नवो बभूव । (१)

युधिष्ठिरस्तु कवचादिकमवमुच्य पद्भ्यामेव परानीकं प्रविशन् साशङ्कं कृष्णेन सहानुद्रवत्सु भ्रातृषु, अप्रतिरूपं विप्रलपत्सु च रिपुषु, स्वयं तूष्णीक एव ताल-ध्वजमभिपत्य पितामहं प्रणम्य 'कथं भवन्तं जयेयम्' इति तज्जयोपायं तमेवानुपृच्छत् । तस्य तया सेवया प्रवणीभूतः स शान्तनवः सबहुमानं तमुवाच- 'महात्मन् युधिष्ठिर! अवश्यमनुग्राह्यो भवान् । अतः प्राप्तेऽवसरे त्वया वयं पुनर्द्रष्टव्याः' इति । स तथेति तमापृच्छ्य तया परिपाट्या द्रोणमधीष्यन्, श्रद्धेयादप्रियश्रवणं तदन्तरमुपेयाय । तथा अवध्यात्कृपात्स्वेषु शिवानुध्यानवरमवाप्य, शल्यं कर्ण-तेजो-वध-प्रतिज्ञां स्मारयन्निवर्तमानः स युधिष्ठिरः 'यद्यत्र कश्चिदस्मत्पक्ष्यः स्यात्सोऽद्यैव मया प्रेक्ष्योऽस्तु' इति परबलमध्य उद्धुष्य, 'अहमस्मि' इत्यागच्छन्तं वेश्यापुत्रं युयुत्सुमादाय स्वं रथमारुरोह । इत्थं विनीत-परिष्कृतया फल-पुरस्कृतया सुसंस्कृतया तस्य तया नीत्या विदग्ध-मानिनः स्वेऽपि ह्लेपिताः, किं पुनः परे । (२)

अत्रान्तरे वार्ष्णेयः कर्णमुपगम्य भेदयामास- 'भोस्तेजस्विन् वैकर्तन! अतिरथस्य तवार्धरथत्वेन परिगणनं, तथा संग्रमेषु प्रेष्ठस्य तव पृष्ठतः करणं च कथं भवान्मृष्यते । शृङ्गिणां शङ्गभङ्ग इव मानभङ्गो हि मनस्विनां वधः । तदद्यैव पाण्डवैः पुरस्कृतः क्षपय क्षेप्तारमापगेयम् । क्षीणे तु तस्मिन् पुनः स्वपक्षमाक्षित्य स्वैरं ग्लपय पार्थम् । एवं चादित्य इवायनद्वयव्यापी द्वायामुष्यायण इवोभयानुग्राहकश्च सन्नितरां प्रकाशिष्यसे । तदाकर्ण्य कर्णः सोपहासमुद्धतं च प्रत्याह- 'ननु भोः! केयं वाचोयुक्तिः । यद्यहं तव गिरा अभितश्चञ्चूर्येय, तदा मम चेष्टितमवतप्ते नकुल-स्थितं हि स्यात् । तेन मम चापलेन दुर्योधनस्य मय्यप्रत्ययमात्मनीनं पश्यति भवान् । मयि प्रत्यवस्थातरि पार्थ-त्राणमशक्यं मन्वानो बक-शिरसि नवनीतं निधाय तेन तं जिघृक्षसि ।

उपेन्द्र, उपेन्द्र! सम्यगृश्यसे । सर्वात्मना जागर्ति वैकर्तनः कर्णः ।
त्रायस्व मित्रं वार्त्रघ्नं वार्त्रघ्न्याः शक्तेर्यदि शक्तोऽसि ।' कृष्णस्तु तं
निर्भर्त्स्य पार्थमाससाद । (३)

तदनु सरभसमारसितेष्वारम्भतूर्येषु, अहमहमिकयोद्यच्छमाना
उद्यत-चाप-बाण-कृपाणादिनाना-प्रहरणा उत्कटाटोपा उच्चण्ड-
चण्डिमान-भटाः 'तृण्डि, पिण्डि, आहर, प्रहर, संहर इत्यूर्जस्वलं
गर्जन्तः परस्परं संहरन्ते स्म । तत्र वैराटावुत्तरे शल्येन प्रेतनाथस्य
प्रथमोपायनतया नीते, तद्भ्रातरौ श्वेतशङ्खौ च तद्गतिं गमयन् भीष्मः
स्वकेतनं पातयन्तमार्जुनिमभिमन्युं 'अयि वीराङ्कुर!' इति प्रशस्य, सर्वमेव
परबलं दिक्षु विक्षिपन् लोहितायति पतङ्गमण्डले स्वबलस्यावहारं
कृतवान्।(४)

परेद्यवि गजसाधने कलिङ्गे गदापाणिना भीमेन भुवमालिङ्गिते
प्रक्रान्त-प्रधनौ भीष्मार्जुनौ प्रत्यस्त्रैरस्त्राणि, एकेन बहूनि, बहुभिरेकं,
तावद्विस्तावन्ति च शस्त्रैः शस्त्राणि च शमयन्तौ, अदत्तान्तरावलब्धान्तरौ
निरवकाशयन्ताविवाकाशं, तिमिरयन्ताविव मिहिरमण्डलं, चलयन्ताविव
साचलामचलां चिरमविश्रान्तावयुद्ध्येताम् । चतुरश्रया तया लघुहस्तया
चित्रयोधितया च चित्रीयमाणाः सेनानेतारस्तत्प्रयो-गेऽनवगाहिन्या केवलं
तूणीमुखे जीवामुखे कटकामुखे च परिवर्तमानया दृष्ट्या चित्रार्पिता इव
वर्तमानाः परागतेऽहि स्वयमकामेनैव प्रत्यावर्तन्त । (५)

तृतीये दिवसे तु भीमार्जुनरक्षितपक्षं स्वामक्षौहिणीं
क्षोभयद्वटोत्कचाख्यं रक्षो दूरतो निःसारयन् भीष्मः संततया शरधारया
सर्वान् परवीरान्मन्त्ररुद्धानिव तन्त्रप्रोतानिव यन्त्रार्पितानिव सर्वतो निरुद्ध-
प्रसारान्कुर्वन् भृशमर्दयामास । स्वेषां तादृशं दौरवस्थ्यं गुरुप्रतिपत्त्या

पार्थस्य वैक्लव्यं च पश्यन्भगवान् कृष्णः ‘अत्ययोऽत्ययः!’ इति गृहीतरथाङ्गो रथादवप्लुत्य संरम्भेण भुवि कृष्टोत्तरीयाञ्चलः ‘तिष्ठ तिष्ठ!’ इति भीष्माभिमुखमभिदुद्राव । तस्य तेनापूर्वेण संरम्भेण संभ्रान्तेषु लोकेषु स्वयमसंभ्रान्तः स समर-शौण्डीरस्तार-स्वरेण तमामन्त्र्याबभाषे- ‘भोश्चक्रिन्! पूरय मे प्रतिज्ञां योऽहमतिसाहसिकतया कृष्णं शस्त्रं ग्राहयिष्यामि येन शस्त्राग्रहणं प्रतिज्ञातम्’ इत्याश्रुतवानस्मि । इयं हि महतां शैली, यदात्मनो व्रत-त्यागेनाप्यात्मीयस्य व्रत-सत्यापनम् । अतः कृतार्थय मां सुदर्शन-फलोपलम्भेन ।’ तावदर्जुनः स्वयमपि रथादवप्लुत्य कृष्णस्य पादयोः प्रणिपत्य ययाचे-‘भक्तानुकम्पिन्! दामोदर! किमित मनोरथ-तरुं संवर्ध्य स्वयमेवोच्छेत्तुमीहसे । त्वय्येवं प्रवृत्ते मम का प्रशस्तिः । सायमग्निमनुग्रहीष्यन्नादित्य इव मम तेजोवर्धनेन मामनुगृहाण । मृषोद्यता च भवन्तं मा स्पृशतु’ इति तमनुनीय रथमारोपयामास । तावच्चक्षुषोरविषये जगच्चक्षुषि उभये च सैनिका विश्रान्तिमभजन्त । (६)

तुरीयेऽहनि भीमेन चतुर्दशसु धार्तराष्ट्रेषु मारितेषु, पञ्चमे तु सौमदत्तिना भीरश्रवसा दशसु सात्यकेः पुत्रेषु प्रमापितेषु, अविशेषेणैव युद्धेन पष्ठसप्तमयोर्दिवसयोगतयोः, अष्टमेऽह्नि सप्तदशसु धार्तराष्ट्रेषु भीमेन चरमां गतिं गमितेषु, अर्जुनेन नागकन्यायामुत्पादिते इरावति शकुनिपुत्रान् पञ्च पञ्चतां नीत्वा स्वयमपि दुर्योधननुन्नेन बक-भ्रात्रा राक्षसेन ग्रीवायां खण्डिते, अस्तोन्मुखे च भानाववहारो बभूव । (७)

गान्धारेयस्तु उपक्षीयमाणाननुजान्विमृश्य कर्णमाहूय परिदेवयांबभूव-‘सखे अङ्गराज! पश्य पश्य ममाधन्यताम् । सत्स्वपि महासारेषु बहुतरेषु सहायेषु ग्रौष्ममिव जलं मम बलं प्रतिक्षणं क्षीयते । अधिकत्रिंशा मम भ्रातरस्तेन दुरात्मनौदरिकेण प्रत्यवसिताः । पुरा

‘भवान् भ्रातृन् घातयिष्यति’ इति कालज्ञैरावेदितोऽहं दौरात्म्येन
‘पाण्डवान्धातयितास्मि’ इति परितुष्यन् अधुना तु फलेन विसंवादितेऽर्थे
शाल्मलीशुक इव भग्नाशो भूत्वा ‘अपि नाम तपस्विनोः पित्रोर्निवापोदकं
न विलोपयेयम्’ इति मुह्यामि । अहो! दिष्टस्य दुष्टता । वामे तु यत्र
निरायतनं प्रयतनं, अपेशलं कौशलं, सापाय उपायः । ‘स्तोकलोभेन
महन्नोच्छिन्द्यात्, यथा दुर्योधनः’ लोकस्य वैधर्म्यनिदर्शनाय केवलं
कृतजनेर्ममाजननिरेव वरम्’ इति विलपन्निशश्वास । तं कर्णः प्रत्याह-
‘कुरुपते! कथं फल्गुनोपस्थानीये विधौ भवतोऽपि मनोबन्धः ।
विक्रममाणं वाजिनमिव स्वैरगतिं तं प्रग्रहेणेव पौरुषेण बलादनिवर्तयन्
किमिति कापुरुष इव विषीदसि । आत्ययिकेऽवसरे आसेन तत्त्ववादिना
भाव्यमित्युच्यते, न तु पृष्ठमांसादनवृत्त्या । तदुत्पश्यतु भवान् ।
‘गृहीतसैनापत्योऽस्मत्पितामहोऽवश्यं परान्विजित्य मह्यमकण्टकं राज्यं
प्रदास्यतीति योऽयं भवतो मनोरथस्तन्मनोरथमात्रम् । न खल्वस्य
पाण्डवनिग्रहेण भवाननुग्राह्यः, तद्वैपरीत्याय ह्ययमारम्भः । अंसे स्थित्वा
कर्णदंशनवदिह स्थित्वा त्वत्प्रत्यर्थिने प्रत्यहं जयाशासनेन रक्षां
व्यपदिश्य, क्षीरेण विडालपोषणवद्भवतेऽभयं प्रदाय, पार्श्वे तूबरेण
हन्यमानानां स्वेषामुपेक्षणेन च प्रत्यक्षहृदयेऽपि तस्मिन् अहो!
महान्महाराजस्य प्रत्ययः । आत्मन ऐहलौकिकाय पिण्डाय भवन्तं,
पारलौकिकाय पिण्डाय पाण्डवं च द्वावपि पौत्रौ वां व्यवस्थया
कल्पयंस्तदनुगुणं चेष्टते ते पितामहः । यच्चापि सर्वक्षत्रान्तकस्य
जामदग्न्यस्यापि जेतायमिति तत्तु पर्युषितत्वात्प्रशस्तिमात्रम् ।
अयातयामवीर्यो हि गाण्डीवी । अलं वा विस्तरेण । यदि मन्यसे
पाण्डवान् जेतव्यान् तर्हि प्रयच्छ मे सेनाधिपत्यं, प्रतीच्छ च
निःसपत्नमाधिपत्यम् । (८)

स तथा भीष्ममासाद्य रुदन् जगाद-‘पितामह, पितामह! प्रत्यहं सोत्साहमादित्यमण्डलेन सह समरायोद्यम्य तल्लये प्रायेण मन्देहतां प्राप्य वयमपि प्रलीयामहे । कथमृणग्रस्तस्य द्रविणमिव प्रतिक्षणं क्षीयमाणमस्मद्बलं न पश्यसि । अनेन द्विसाष्टकेन परबले भित्तमपि न भिन्नम् । त्वयि नेतर्यप्यस्माकमियं दशा यदि विधिमन्तरेण कमन्यमुपालभै । यदि परेषु वात्सल्यानुरोधेन पिच्छिले हृदये कर्कशता पदं नादधाति यदि वा अतिजीनतया अनाम्नातानि छन्दांसीवावशंवदान्यङ्गानि, तदा निसर्गत एव परेष्वायः शूलिकवृत्तौ भवत एव सतीर्थ्येऽङ्गराजे स्वां धुरमवरोप्य... ‘इत्यर्थोक्त एव कुपितः स भीष्मस्तं ससंभ्रमं प्रत्याह-‘भोः पुरोभागिन्! शब्दतोऽर्थतश्च चन्द्रहासवद्धृदयस्पृक् ते वचनम् । कथमधुनापि राधेयेन पाण्डवजयमनोराज्यम्? सिंहशब्दश्रवणेन विस्रब्धो ग्रामसिंहेन केसरिणं जिघांसति मूर्खः। तदास्ताम् ! यद्वीष्मेण शक्यं तत्सर्वं श्व प्रातरनुष्ठितमवधेहि’ इति तं निवर्तयामास । (९)

तेन बलवदधिक्षिप्तमानी स मानी अशान्तात्मा सन् परेद्युरत्युषस्येव संग्राममहीमभिपत्य शङ्खं प्रध्माय शृङ्गं प्रपूर्य शाङ्गं प्रघोषयामास । निर्घातेनेव तेन निह्लादिन प्रतिध्वनितेषु कृताक्रन्देष्विव दिगन्तेषु, जगदन्तायोद्यतः कृतान्त इव क्रुधान्धः प्रतिक्षणमेधैरेधमान इवेध्मजिह्वो, धूमितो भ्रुकुटीविटङ्केन, ज्वलितोऽदृष्टिक्षेपेण, विस्फुलिङ्गितोऽस्रबिन्दुभिः, भीष्मतराकारः स भीष्मः प्रकम्पनेनेव प्रकम्पितैः पृतनानाथैः सर्वतः प्रत्तपथेन रथेन सर्वतोमुखवत्तत्र तत्र प्रधावन् विधमन्प्रधानदर्श, दारयंश्च शूरमन्यवेदं, प्रचण्डैः काण्डप्रकाण्डैः सकोदण्डान् भुजदण्डान्, सकुण्डलानि मुखमण्डलानि च खण्डयन्, करालेन करवालेन नखरायुध इव करिनिकुरुम्बाणि कुम्भेषु निर्भिन्दन्, कठोरेण कुठारेण

घोटककुलेष्वाखेटमिवाटन् निशातेनालातेन शताङ्गेषु दम्भोलिकेलिं
 कलयन्, क्रौञ्चारिरिव गृहीतशक्तिः शतं शतं गवाक्षयन्, शूलपाणिरिव
 शतं शतं शूलेन प्रोतयन्, दण्डपाणिरिव शतं शतं दण्डेन पातयन्, पर्जन्य
 इव जगर्ज, ज्वलन इव जज्वाल, तपन इव तताप । किं बहुना?
 नानाशस्त्रजिह्वाले स्वप्रतापसप्तजिह्वे पाण्डवबलपुरोडाशं प्रायेण जुहवामास।
 तेन महावैशसेन घृणीभूतो भगवान् पूर्ववच्चक्रेण रथादवतरन् पार्थेनानुनीतः
 पुना रथमारुरोह । अत्रान्तरे सवितर्यन्तर्हिते शङ्खमाघोषयन्भीष्मः स्वां
 ध्वजिनीमवजहार । (१०)

भृशमुद्विग्नो युधिष्ठिरो वेधवर्त्मना शल्योद्धरणवदनुनयेन भीष्मं
 जिगीषुः कृष्णेन भ्रातृभिश्च साकं पुनस्तमेत्य प्रणतिपूर्वकं ‘पितामह!’
 इत्यामन्त्र्य बाष्प-स्तम्भित-कण्ठस्तूष्णीं तस्थौ । दयार्द्रभावः
 सोऽप्यात्मन्यासेनामुमनुग्रहीतुकामः ‘वत्स! किं विषादेन । स्त्रीपूर्वं
 पुरोधाय विजयमादत्तामयं विजयः’ इति तमाश्वस्य व्यसृजत् । (११)

प्राप्ते तु दशमे दिने ‘अद्य पितामहो विग्रहं पारयिष्यति’
 इत्युभयेषु च सैनिकेषु समवेतेषु वीरैकधूरीणे भीष्मः पुङ्खानुपुङ्खप्रवर्तितैः
 शरसंपातैर्युगपत्सर्वं समाकृष्य भक्षयितुं प्रसारितसहस्रकर इवाक्रन्दयन्
 आजानेयोऽश्व इव गम्भीरवेदी गज इव च परप्रहारानगणयन्काल इव
 कालाग्निरिव कालाग्निरुद्र इव च पाण्डवबले ववले । तत्र
 काशीशकरूशादीन् बहून्निपात्य विष्वक् चरिष्णुः स धृष्णुः ‘कः पुमान्
 भीष्ममभियोक्तुमीष्टे’ इति वीरवादव्याजेन ग्लास्तून् पाण्डवान्संज्ञां
 ग्राहयामास । तत्क्षणं शिखण्डिनं पुरोधायाभिपतन्
 कुशाग्रीयधीर्वानरकेतनो भ्रातृभिः सह तन्निरोधाय पुरः प्रसर्पन्तं तं
 सर्पकेतनमाशुगेन ध्वस्तकेतनं विधाय प्रतिवातः प्लवमिव समरसरणेः
 सुदूरमपसार्य, पितामहाय शरं संदधे । ‘देवव्रत! संहर शस्त्रं, कृतं

मर्त्यभावेन' इत्यपौरुषेयीं गिरं, धुरि अपौरुषेयधुरं शिखण्डिनं च गोचरीकुर्वन् स महाव्रती भीष्मो यावच्छरासं न्यस्यति तावद्वाण्डीवात् त्रिदिवाच्च पतद्भिः सूनोपसृष्टैः शिलीमुखैः प्रसाधिताङ्गो निपपात । अनुत्तरायणे मरणमनभिनन्दतः स्व-मातृ-प्रयुक्तान्मुनीन् 'पितृ-प्रत्युक्तेन स्व-च्छन्द-मृत्यु-वरेण तावत्प्राणान्धारयितास्मि' इति प्रयापयन् गाङ्गेयः 'हा हा! इति, 'पतितः पतितः!' इति, 'पितामहः पितामहः!' इति च समावृण्वत्सूभयेषु च प्रधानवीरेषु, 'तात! लम्बमानस्य मच्छिरस एतत् कालोचितमुपधानं कल्पय' इति दुर्योधनं चोदयामास । श्लक्ष्णानि महार्हाणि चोपधानानि ससंभ्रममुपनयन्तं तं रीढाकूणितेन कटाक्षेणाधिक्षिप्य भीष्मः पार्थमीक्षांचक्रे । आकूतज्ञः स तु त्रिपदीकृत्य भुवि निखातेनोपधानीभवता शरेण तस्य शिरो धारयन् तेनानुज्ञातः स्वं स्कन्धावारमयासीत् । 'तृषितोऽस्मि । तदद्य ममोचितं पानीयं संपादय' इति पुनश्च दुर्योधनं नियुज्य, तेनानीतं सुगन्धि पेयमसत्कृत्य भीष्मः पुनरर्जुनमाकार्य तं चोदयामास । तेन पातालाद्वाणोद्धृतं गाङ्गं वारि पिबन् गाङ्गेयः सुयोधनमाह-'तात! पश्य अल्पीयस्यर्थे युवयोरन्तरम् । न खलु धनुधाररणमात्रेण सर्वोऽपि पार्थो भवितुमर्हति । तदलं मदन्तेन वैरेणेति । सपदि व्यावृत्त-मुखं तं धार्तराष्ट्रं सपरिवारं शिबिरायानुज्ञाप्य, अधिक्षेप-वचन-शान्त्यै सान्त्वयन्तं कर्णं पाण्डव-पक्ष-स्वीकरणाय चोदयामास । तदनभ्युपगच्छति तस्मिन्, 'अयि वैकर्तन! यस्मात्त्वमवकीर्णिन्यां कुन्त्यां जातोऽसि, अतस्तवेयमसंस्कृता बुद्धिः । संस्कारानुरूपं हि सर्वं चेष्टितम् ! तद्गम्यताम्' इति तं प्रयाप्य देवव्रतः शर-तल्प-न्यस्तकलेवरः सन् अपराचीनया वृत्त्या प्रत्यञ्चमात्मानमुपासीन उत्तरायणं प्रतीक्षांचक्रे । (१२)

॥ इति भीष्मपर्व ॥

ಭೀಷ್ಮಪರ್ವ

ನಂತರ ಭಗವಾನ್ ವ್ಯಾಸರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಹಾಭಾರತದ ಯುದ್ಧವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾ ಸಂಜಯನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು -ಮಹಾರಾಜನೆ ! ಸೇನೆಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿದಾಗ, ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಕೋರಿ ಅದೇ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಹಗಲೂ-ರಾತ್ರಿ ನೆರವೇರಿಸಿದರು. ಆನಂತರ ಶಂಖಗಳು ಮೊಳಗಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವಾಗ, ಯುದ್ಧದ ನಗಾರಿಗಳು ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವಾಗ, ಮೇಘದ ಗುಡುಗಿನ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿಮಾಡುವ 'ನಂದಿಘೋಷ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ತನ್ನ ರಥದಿಂದ ಸೇನೆಯ ಮುಂಭಾಗವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿರುವ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಕರನ್ನು ನೋಡಿ, 'ಇವರನ್ನು ನಾನು ಹೇಗೆ ಕೊಲ್ಲಲಿ?' ಎಂದು ಕರುಣೆಯಿಂದ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಗವಂತನಿಂದ ತನ್ನ ಹೃದಯದ ದುಗುಡವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನವಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದನು.(1)

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಾದರೋ ಕವಚಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಟ್ಟು ನಡೆದುಕೊಂಡೆ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾ, ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಶತ್ರುಗಳು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗ, ತಾನು ಮಾತ್ರ ಸದ್ವಿಲ್ಲದೆ ತಾಲಧ್ವಜನಾದ ಭೀಷ್ಮಪಿತಾಮಹನನ್ನು ಸೇರಿ, ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, 'ತಮ್ಮನ್ನು ನಾನು ಹೇಗೆ ಜಯಿಸಲಿ?' ಎಂದು ಅವರ ಜಯೋಪಾಯವನ್ನು ಅವರನ್ನೇ ಕೇಳಿದ. ಅವನ ಆ ರೀತಿಯಾದ ಸೇವಾವರ್ತನೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡಂತಹ ಶಾಂತನವ(ಭೀಷ್ಮ)ರು ಆದರದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದರು-ಮಹಾತ್ಮ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ! ನೀನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಕಾಣು'. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಅದೇ ರೀತಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಅವರ ಅಂತ್ಯವು ನಂಬಿಕಸ್ತನಿಂದ ಅಪ್ರಿಯವಿಷಯವು ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಆಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ. ಹಾಗೆಯೇ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಾದ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ತಾವೆಲ್ಲರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಶಿವನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೇ

ಇರಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು, ಶಲ್ಯನಿಗೆ 'ಕರ್ಣನ ತೇಜೋವಧೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂಬ' ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಾ ಆ ಧರ್ಮರಾಜನು, 'ಯಾರಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದವರಿದ್ದರೆ ಅವರು ಈಗಲೇ ನನಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ' ಎಂದು ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದ ಮಧ್ಯೆಯೇ ಉದ್ಘೋಷಿಸಿ, 'ನಾನಿದ್ದೇನೆ' ಎಂದು ಬರುತ್ತಿರುವ ವೇಶ್ಯಾಪುತ್ರನಾದ ಯುಯುತ್ಸುವನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿದ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿನಯದಿಂದಲೂ ಸುಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಫಲದಿಂದ ಪುರಸ್ಕೃತವಾದ (ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ) ನೀತಿಯಿಂದ ತನ್ನವರೇ ಆದ ಯುದ್ಧನೀತಿವಿಶಾರದರೇ ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡರೆಂದಮೇಲೆ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ ?(2)

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕರ್ಣನ ಬಳಿ ಬಂದು ಭೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು-ಎಲೈ ವೈಕರ್ತನ!, ಅತಿರಥನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅರ್ಧರಥನಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ಯುದ್ಧವನ್ನು ತುಂಬಾ ಇಷ್ಟಪಡುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆಸರಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೀನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಹಿಸಿರುವೆ? ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೂಳಿಗಳಿಗೆ ಕೊಂಬುಮುರಿದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಗಾಗುವ ಅವಮಾನವೇ ಅವರ ಸಾವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗಲೇ ಪಾಂಡವರಿಂದ ಪುರಸ್ಕೃತನಾದ ನೀನು ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಕಡೆಗಾಣು. ಭೀಷ್ಮನು ಬಿದ್ದಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಮನಸೋ ಇಚ್ಛೆ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಆಯಾಸಪಡಿಸು. ಈ ರೀತಿ ಎರಡೂ (ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ) ಅಯನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಹಾಗೂ ದತ್ತಕ (ದತ್ತುಪುತ್ರ)ನಂತೆ, ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುತ್ತಾ ನಿರಂತರ ಶೋಭಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಕರ್ಣನು ಅನಾದರದಿಂದ ಪ್ರತಿನುಡಿದ -ಆಹಾ ! ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಏನೀ ಚಾತುರ್ಯ!? ನಾನು ನಿನ್ನ ಮಾತಿನಂತೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಮೂಗುತೂರಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಆಗ ನನ್ನ ಆ ವರ್ತನೆಯು ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಮುಂಗುಸಿಯಂತಾದೀತು. ನನ್ನ ಈ ಚಪಲವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅಪನಂಬಿಕೆಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ನೀನು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಿ. ನಾನು ವಿರೋಧಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವ ನೀನು ಬಕಪಕ್ಷಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ಬಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಯಸುತ್ತಿರುವೆ.

ಉಪೇಂದ್ರ ! ಉಪೇಂದ್ರ ! ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆಯೇ? ವೈಕರ್ತನನಾದ ಕರ್ಣನು ಎಲ್ಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಜಾಗೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೆ, ನಿನ್ನ ಮಿತ್ರನಾದ ವಾರ್ತಾಘ್ನ (ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ಇಂದ್ರ, ವೃತ್ರಘ್ನ. ಅವನ ಮಗ ವಾರ್ತಾಘ್ನ, ಅರ್ಜುನ)ನನ್ನು ವಾರ್ತಾಘ್ನಿಯ (ವೃತ್ರಘ್ನನ-ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಕ್ತಾಯುಧ) ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೋ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವನನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಅರ್ಜುನನೆಡೆಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿದ.(3)

ಆನಂತರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ನಗಾರಿ-ರಣಕಹಳೆ-ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, 'ನಾನು ಮೊದಲು, ನಾನು ಮೊದಲು' ಎಂದು ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ಹಿಡಿದೆತ್ತಿದ ಬಿಲ್ಲು-ಬಾಣ-ಖಡ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ-ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳ, ಜೋರಾಗಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಭಯಂಕರರಾದ ಸೈನಿಕರು 'ಕೊಲ್ಲು, ಗುಡ್ಡೆಹಾಕು, ಕರೆದು ತಾ, ಹೊಡೆ, ಸಂಹರಿಸು' ಎಂದು ಎತ್ತರದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಪರಸ್ಪರಹೊಡೆದಾಡಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ವಿರಾಟನ ಮಗನಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನು ಶಲ್ಯನಿಂದ ಯಮಪುರಿಗೆ ಪ್ರಥಮಪುರಸ್ಕಾರವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಅವನ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶ್ವೇತ ಮತ್ತು ಶಂಖರನ್ನು ಯಮಪುರಿಗೆ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು ಅಟ್ಟಲು, ತನ್ನ ರಥದ ಧ್ವಜವನ್ನು ಕೆಳಗುರುಳಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನು 'ಭಲೆ ವೀರಾಂಕುರ!' ಎಂದು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ, ಶತ್ರುಬಲವನ್ನು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಂಗತನಾಗಲು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹಿಂಪಡೆದರು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು.(4)

ಮಾರನೇ ದಿನ ಗದಾಪಾಣಿಯಾದ ಭೀಮನು ಗಜವೇರಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಲಿಂಗನನ್ನು ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿಸಲು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಧನುರ್ಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರು ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ಒಂದರಿಂದ ಅನೇಕಗಳನ್ನು, ಅನೇಕಬಾಣಗಳಿಂದ ಒಂದನ್ನು, ಆಯಾಯಾ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಆಯಾಯಾ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತಾ, ಮುಂದೆ ಬರಲು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕೊಡದವರಾಗಿ, ಮುಂದೆ ಬರಲು ಪಡೆಯಲಾರದ ಸ್ಥಳವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಇದ್ದ ಜಾಗವನ್ನು ಬಾಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವರಾಗಿ, ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವನ್ನು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಿರುವರೋ ಎಂಬಂತೆ, ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರೋ ಎಂಬಂತೆ, ಬಹಳಕಾಲ ವಿಶ್ರಾಂತರಾಗದೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರು. ನಾಲ್ಕೂ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷಿಪ್ರಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇವರೀರ್ವರ ಯುದ್ಧವೈಖರಿಯಿಂದ, ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದ ಸೇನಾನಾಯಕರು ಕುಂಚದಿಂದ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಂತೆ, ಅವರಿಬ್ಬರ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಲಾಗದೆ, ಕೇವಲ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದ ಧನುಸ್ಸಿಗೂ, ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೈನ್ಯದೇಡೆಗೂ ಪರಿವರ್ತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಂತೆ ಅಚಲರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾ, ದಿನವು ಕಳೆಯಲಾಗಿ, ಪೂರಯಿಸಲ್ಪಡದ ಕಾಮನೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು. (5)

ಮೂರನೇ ದಿನದಲ್ಲಾದರೋ, ಭೀಮಾರ್ಜುನರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಪಾಂಡವಸೈನ್ಯವನ್ನು, ತಮ್ಮ ಅಕ್ಲೌಹಿಣಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಘಟೋತ್ಕಚ (ಭೀಮಪುತ್ರ)ನನ್ನು (ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಿಂದ) ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಾ, ಭೀಷ್ಮರು ನಿರಂತರವಾದ ಬಾಣಗಳ ಸುರಿಮಳೆಯಿಂದ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದ ಎಲ್ಲಾ ವೀರರನ್ನೂ ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧರಾದವರಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ತಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವರಾದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದವರಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಎಲ್ಲಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಅವರ ಗತಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಾ ಬಹಳವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸಿದರು. ತಮ್ಮವರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಈ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹಿರಿಯರೆಂಬ ಗೌರವದಿಂದ ದುಃಖಿತನಾದ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಬಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು 'ಅತಿಯಾಯಿತು, ಅತಿಯಾಯಿತು' ಎಂದು ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ರಥದಿಂದ ಜಿಗಿದು, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು 'ನಿಲ್ಲು!, ನಿಲ್ಲು!' ಎಂದು ಭೀಷ್ಮನ ಕಡೆಗೆ ಓಡಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆ ಅಪೂರ್ವವಾದ (ಪ್ರತಿ)ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡಿರಲು, ತಾವು ಮಾತ್ರ ಸಂಭ್ರಾಂತರಾಗದೆ ಸಮರಶೂರರಾದ ಭೀಷ್ಮರು ಎತ್ತರದ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು-ಎಲೈ ಚಕ್ರಿಯೇ ! ನನ್ನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರಯಿಸು. "ನಾನು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ"ವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದ್ದೆ. ಇದು ಮಹಾತ್ಮರ ಶೈಲಿಯೇ ಸರಿ! ತಮ್ಮ ವ್ರತವು ಮುರಿದು ಬಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮವರ ವ್ರತದ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಪೂರಯಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ

ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೃತಕೃತ್ಯನನ್ನಾಗಿಸು.” ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ತಾನೂ ರಥದಿಂದ ಹಾರಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಮಿಸಿ, ಬೇಡಿಕೊಂಡ-‘ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಅನುಕಂಪವುಳ್ಳವನೇ! ದಾಮೋದರನೇ! ನನ್ನಲ್ಲಿ ಆಸೆಯೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ, ಏನೆಂದು ಅದನ್ನು ನೀನೇ ಕತ್ತರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವೆ? ನೀನೇ ಹೀಗೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದರೆ ನನಗೇನು ಬೆಲೆ? ಆದಿತ್ಯನು ತಾನು ಅಸ್ತಮಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿದನೆಂಬ ಅಪಖ್ಯಾತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಮುಟ್ಟದಿರಲಿ” ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಜಗಚ್ಛಕ್ತುವು (ಸೂರ್ಯನು) ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವಿಷಯನಾಗಲಾಗಿ (ಅಸ್ತಮಿಸಲಾಗಿ) ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದ ಸೈನಿಕರು ವಿಶ್ರಾಂತಿಸುವವನ್ನನುಭವಿಸಿದರು. (6)

ನಾಲ್ಕನೇ ದಿನ ಭೀಮನಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಲು, ಐದನೇ ದಿನ ಸೋಮದತ್ತನ ಮಗನಾದ ಭೂರಿಶ್ರವಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಾತೃಕಿಯ ಹತ್ತು ಜನ ಮಕ್ಕಳು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಲು, ಅಷ್ಟೇನೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಆರನೆಯ ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ದಿವಸಗಳು ಕಳೆಯಲು, ಎಂಟನೆಯ ದಿವಸ ಭೀಮನಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಹದಿನೇಳು ಮಕ್ಕಳು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಲು, ಅರ್ಜುನನಿಂದ ನಾಗಕನ್ಯೆ(ಉಲೂಖಿ)ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇರಾವಾನ್ ಎಂಬುವನಿಂದ ಶಕುನಿಯ ಐದು ಜನಮಕ್ಕಳು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಲು, ಆ ಇರಾವಾನನೂ ಕೂಡ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಬಕಾಸುರನ ತಮ್ಮನಾದ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಲು, (ಆಗ) ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾಗಲು ಅಂದಿನ ಯುದ್ಧವು ನಿಂತಿತು. (7)

ಗಾಂಧಾರೇಯ(ದುರ್ಯೋಧನ)ನು ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ, ಕರ್ಣನನ್ನು ಕರೆದು ಗೋಳಾಡಿದ-ಮಿತ್ರ ಅಂಗರಾಜ ! ನೋಡು, ನೋಡು ನನ್ನ ಅಧನ್ಯತೆಯನ್ನು. ಅನೇಕ ಜನ ಸಾರವಂತರಿರುವಾಗ್ಯೂ, ಅನೇಕರೀತಿಯಾದ ಸಹಾಯವಿದ್ದರೂ, ಬೇಸಿಗೆಕಾಲದ ಜಲದಂತೆ ನನ್ನ ಬಲವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಕರಗುತ್ತಿದೆ. ಆ ದುಷ್ಟಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ(ಭೀಮ)ನಿಂದ ಮುವ್ವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ, ‘ನೀನು ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತೀಯೆ’ ಎಂದು ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರಪಂಡಿತರಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾನು

ದುಷ್ಟಭಾವನೆಯಿಂದ 'ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಸಂತೋಷಿಸುತ್ತಾ, ಈಗ ಫಲವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ಶಾಲ್ಮಲೀಶುಕದಂತೆ ಆಶಾಭಂಗವುಂಟಾಗಿ 'ದುಃಖಿತರಾದ ನನ್ನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ನಾನು ತರ್ಪಣೋದಕವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಬಿಡುವೆನೋ' ಎಂದು ಮೋಹಗೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಅಹೋ! ಅದೃಷ್ಟದ ದುಷ್ಟತೆ! ಎಲ್ಲವೂ ವಿರುದ್ಧವಾದಂತಿದೆ; ಒಂದೆಡೆ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ ಪರಿಶ್ರಮ, ದಕ್ಷತೆಯಿಲ್ಲದ ಕೌಶಲ, ಅಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಯ. 'ಸ್ವಲ್ಪಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಮಹತ್ತಾದುದನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು, ಈ ದುರ್ಯೋಧನನಂತೆ' ಎಂಬ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೈದರ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿರುವ ನನ್ನ ಈ ಹುಟ್ಟಿಗಿಂತ ನಾನು ಹುಟ್ಟದಿದ್ದಿದ್ದರೇನೇ ಲೇಸಿತೇನೋ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಗೋಳಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ನಿಟ್ಟುಸಿರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಣ ಹೇಳಿದ -ಕುರುಪತಿ ! ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸ ಬೇಕಾಗಿರುವಾಗ ಇದೇಕೆ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅದೃಷ್ಟದ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿದೆ? ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓಡಬಲ್ಲ ಉತ್ತಮಗತಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯ ಲಗಾಮನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಎಳೆಯುತ್ತಾ ಕಾಪುರುಷ(ಮೂರ್ಖ)ನಂತೆ ಏಕೆ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿರುವೆ? ಕಷ್ಟದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವಾದಿಯಾದ ಆಪ್ತಮಿತ್ರನೊಡನಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಲೋಕನೀತಿ. ಹಿಂದೆಯಿಂದ ಕೇಡುಬಯಸುವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನೋಡು. 'ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯವನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ನನ್ನ ಪಿತಾಮಹನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ನನಗೆ ಅಕಂಟಕವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂಬ' ನಿನ್ನ ಆಸೆ, ಆಸೆ ಮಾತ್ರ ಪಾಂಡವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನಿಗಿಲ್ಲ. ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಯುದ್ಧದ ಆರಂಭ. ಹೆಗಲ ಮೇಲೇರಿ ಕುಳಿತು ಕಿವಿಯನ್ನು ಕಚ್ಚುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ಶತ್ರುವಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಜಯವನ್ನು ಕೋರುತ್ತಾ, ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ, ಹಾನಿಲಿಂದ ನಿತ್ಯವೂ ಬೆಕ್ಕನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಂತೆ, ನಿನಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಆ ತೂಬರ (ಗಡ್ಡ-ಮೀಸೆ-ಮುಂತಾದ ಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದ ಭೀಮ)ನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ತಮ್ಮವರ ಉಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಆಹಾ! ಅವನಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ವಿಶ್ವಾಸ! ತನ್ನ ಇಹಲೋಕದ ಕೂಳಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನೂ, ಪರಲೋಕದ ಪಿಂಡಕ್ಕಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನೂ-ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬರು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ

ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅದರಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ನಿನ್ನ ಪಿತಾಮಹ(ಭೀಷ್ಮ). ಸರ್ವಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನೂ ಸದೆಬಡೆದ ಪರಶುರಾಮರನ್ನೂ ಗೆದ್ದವನೆಂಬ ಅವನ (ಭೀಷ್ಮನ) ಬಿರುದು, ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಆಗಿಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅದು ಈಗ ಬಿರುದು ಮಾತ್ರ. ಅರ್ಜುನನಾದರೋ ನವೀನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಕು. ನಿನಗೆ ಪಾಂಡವರು ಜಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಸೇನಾಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು. ಶತ್ರು(ಬಾಧಾ)ರಹಿತವಾದ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ಇಚ್ಛಿಸು. (8)

ದುರ್ಯೋಧನನು ಅಳುತ್ತಾ ಭೀಷ್ಮನ ಬಳಿ ಬಂದು ಹೇಳಿದನು-ತಾತ! ತಾತ! ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆಯೇ ಸಮರಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾಗುತ್ತಲೇ ದಣಿದು ನಾವೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಲಗಾರನ ಹಣದಂತೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತಾವು ನೋಡುತ್ತಿಲ್ಲವೇ? ಈ ಎಂಟು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಬಲದ ಗೋಡೆಯೂ ಬೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ನೀವೇ ನಾಯಕರಾಗಿರುವಾಗಲೇ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯು ಹೀಗೆಂದ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಯನ್ನಲ್ಲದೆ ನಾನು ಇನ್ನಾರನ್ನು ದೂಷಿಸಲಿ? ಒಂದು ವೇಳೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಮ್ಮ ಮೃದುಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಶತೆಯು ಕಾಲಿಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಸತಪ್ಪಿಹೋದದ್ದರಿಂದ ಮರೆತು ಹೋಗಿರುವ ವೇದಗಳಂತೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ಪಾಟವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲದಂತೆ ಕಠೋರವಾದ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ಸತೀರ್ಥನೇ (ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಪರಶುರಾಮರಲ್ಲಿಯೇ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತ) ಕರ್ಣನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ---- ‘ಎಂಬ ಅರ್ಥಮಾತಿಗೇ ಕೋಪಗೊಂಡ ಆ ಭೀಷ್ಮರು ಹೇಳಿದರು-ನಾಯಕನೆ, ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅರ್ಥದಿಂದಲೂ ಚಂದ್ರಹಾಸ (ಎರಡೂ ಕಡೆ ಹರಿತವಿರುವ) ಖಡ್ಗದಂತೆ ನಿನ್ನ ಮಾತು ನನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ಚುಚ್ಚುತ್ತಿದೆ. ಏನು? ಈಗಲೂ ನಿನಗೆ ರಾಧೆಯ(ಕರ್ಣ)ನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಆಸೆಯೇ? ಮೂರ್ಖನು ‘ಸಿಂಹ’ಶಬ್ದದ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿ, ‘ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ’(ನಾಯಿ)ಯಿಂದ ‘ವನಸಿಂಹ’ವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟನಂತೆ.

ಇದು ಹಾಗಿರಲಿ. ಭೀಷ್ಮನಿಂದ ಏನೇನಾಗುವುದೋ ಅದು ನಾಳೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವನನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿದರು. (9)

ದುರ್ಯೋಧನನ ಆ ರೀತಿಯ (ಅಸಭ್ಯ) ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗೌರವಾನ್ವಿತರಾದ ಆ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು ಅಶಾಂತಮನಸ್ಕರಾಗಿ ಮಾರನೇ ದಿನ ಮುಂಜಾನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗಿ ಶಂಖವನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿ ಕಹಳೆಯನ್ನು ಊದಿ ಧನುಷ್ಯಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಬರಸಿಡಲಿನಂತಿದ್ದ ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಿಕ್ಕುವಿದಿಕ್ಕುಗಳು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುತ್ತಿರಲು, ಜಗತ್ತಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ತಯಾರಾದ ಯಮನಂತೆ ಕೋಪದಿಂದ ಕುರುಡಾದ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನೇ ನಾಲಿಗೆಯಾಗಿಯುಳ್ಳ (ಇದ್ಧಜಿಹ್ವೆ) ಅಗ್ನಿಯಂತೆ, ಗಂಟಕ್ಕಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವವರಂತೆ, ಕಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದಲೇ ಸುಡುತ್ತಿರುವರೋ ಎಂಬಂತೆ, ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ರಕ್ತದ ಹನಿಗಳಿಂದ ಕಿಡಿಗಳನ್ನು ಕಾರುತ್ತಿರುವರೋ ಎಂಬಂತೆ, ಭಯಂಕರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಆ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು, ಸುಂಟರಗಾಳಿಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇನಾನಾಯಕರುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ರಭಸವಾಗಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿ (ಸರ್ವತೋಮುಖ)ನಂತೆ ರಣರಂಗದ ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಥವನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾ, (ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಮುಖರಾಗಿ ಕಾಣುವವರನ್ನು ಹೊಡೆದುರುಳಿಸುತ್ತಾ, ತಾವೇ ಶೂರರೆಂದುಕೊಂಡಿರುವವರನ್ನು ಸೀಳಿಹಾಕುತ್ತಾ, ಭಯಂಕರವಾದ ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭುಜಗಳನ್ನೂ, ಕುಂಡಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾ, ಭಯಾನಕವಾದ ಖಡ್ಗದಿಂದ, ಉಗುರುಗಳನ್ನೇ ಆಯುಧವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಸಿಂಹ(ನಖರಾಯುಧ)ದಂತೆ, ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಭೇಧಿಸುತ್ತಾ, ಕಠೋರವಾದ ಕೊಡಲಿಯಂತೆ ಕುದುರೆಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯನ್ನಾಡುವವನಂತೆ ಆಡುತ್ತಾ (ಸಾಯಿಸುತ್ತಾ), ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಮೊನಚಾದ (ಆಲಾತ=ವಜ್ರಾಯುಧದಂತಿರುವ) ಆಯುಧದಿಂದ (ಶತಾಂಗ)ರಥಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾ, (ಕ್ರೌಂಚಾರಿ) ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಂತೆ ಶಕ್ತಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವರಾಗಿ ನೂರಾರು ಸೈನಿಕರನ್ನು ಶೂಲಕ್ಕೆರಿಸುತ್ತಾ, (ಶೂಲಪಾಣಿ) ಶಂಕರನಂತೆ ನೂರಾರು ಸೈನಿಕರನ್ನು ಶೂಲದಿಂದ ತಿವಿಯುತ್ತಾ, (ದಂಡಪಾಣಿ)

ಯಮನಂತೆ ನೂರಾರು ಸೈನಿಕರನ್ನು ದಂಡದಿಂದ ಬೀಳಿಸುತ್ತಾ, ಕಾರ್ಮುಗಲಿನಂತೆ ಗುಡುಗಿದರು, ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸುಟ್ಟರು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ? ಅನೇಕ-ಆಯುಧಗಳನ್ನೇ ನಾಲಿಗೆಯಾಗಿಯುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಾಪವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಸೇನೆಯೆಂಬ ಪುರೋಡಾಶ (ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಆಹಾರ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸ)ವನ್ನು ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಆರೀತಿಯಾದ ಮಹಾಹಿಂಸಾಚರಣೆಯಿಂದ ದಯಾಮಯನಾದ ಭಗವಂತಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಥದಿಂದಿಳಿದು ಬರತ್ತಿರಲು, ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಸಮಾಧಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಮತ್ತೆ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿದ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಂಗತನಾಗಲು ಶಂಖವನ್ನೂದುತ್ತಾ ಭೀಷ್ಮರು ತಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಹಿನ್ನಡೆಸಿದರು.(10)

(ಇದರಿಂದ) ಬಹಳವಾಗಿ ಕಳವಳಗೊಂಡ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು, ಗಾಯದಿಂದ ಹೊರಗೆಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಬಾಣದಂತೆ, ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ತಮ್ಮಂದಿರೊಡಗೂಡಿ, ಮತ್ತೆ ಭೀಷ್ಮರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ 'ತಾತ' ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತಡೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಂಠವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟ. ದಯಾಮಯರಾದ ಭೀಷ್ಮರು ತಮ್ಮನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಅವನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ, 'ಮೊಗು ! ದುಃಖವೇಕೆ? ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಜಯಿಯಾಗಲಿ ಈ ಅರ್ಜುನ(ವಿಜಯ)' ಎಂದು ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿದರು.(11)

ಹತ್ತನೇ ದಿನ, 'ಇಂದು ಪಿತಾಮಹರು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ' ಎಂದು ಎರಡೂ ಕಡೆಯ ಸೈನಿಕರೂ ಕೂಡಿರಲು, ವೀರಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಭೀಷ್ಮರು ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ಹೂಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಗಳಿಂದ, ಒಮ್ಮೆಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಕಬಳಿಸಲು ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ (ಕಿರಣ)ಕೈಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತಾ, ಉತ್ತಮಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಶ್ವದಂತೆ, ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಜದಂತೆ, ಶತ್ರುಗಳ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ, ಯಮನಂತೆ, ಕಾಲಾಗ್ನಿಯಂತೆ, ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರನಂತೆ, ಪಾಂಡವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಾದಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಕಾಶೀರರು-ಶಾಕರರು-ರೂಕರರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಬೀಳಿಸಿ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತಂಗು ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ

ಆ ವೀರಭೀಷ್ಮರು, 'ಯಾವ ಗಂಡಸು ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಪಡುತ್ತಾನೆ?' ಎಂಬ ವೀರವಾದದ ನೆಪದಿಂದ ದುಃಖಗೊಂಡಂತಹ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಆಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಶಿಖಂಡಿಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭೀಷ್ಮರಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಚುರುಕು(ಕುಶಾಗ್ರ) ಬುದ್ಧಿಯ (ಹನುಮಂತನನ್ನು ತನ್ನ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿಯುಳ್ಳ) ಅರ್ಜುನನು, ತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ ತನ್ನನ್ನು ತಡೆಯಲು ಮುಂದೆಬರುತ್ತಿದ್ದ (ಸರ್ಪವನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ) ದುರ್ಯೋಧನನ ಧ್ವಜವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ, ವಿರುದ್ಧದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಯು ದೋಣಿಯನ್ನು ತಳ್ಳುವಂತೆ, ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬಹಳದೂರ ಸರಿಸಿ ಪಿತಾಮಹರಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡಿದ. 'ದೇವವ್ರತ ! ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಂಪಡೆ. ಮನುಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ಸಾಕುಮಾಡು' ಎಂಬ ಅಶರೀರವಾಣಿಯನ್ನೂ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೌರುಷೇಯಧುರನಾದ ಶಿಖಂಡಿಯನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಾ ಆ ಮಹಾವ್ರತಿಯಾದ ಭೀಷ್ಮರು ಎಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶರವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿದರೋ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಗಾಂಡೀವದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಆಕಾಶದಿಂದಲೂ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಬಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಬಿದ್ದರು. ದಕ್ಷಿಣಾಯನದಲ್ಲಿ ಮರಣವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಭೀಷ್ಮರು ತಾಯಿ(ಗಂಗೆ)ಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮುನಿಗಳನ್ನು 'ತಂದೆ(ಶಂತನು)ಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸ್ವಚ್ಛಂದಮೃತ್ಯುವರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉತ್ತರಾಯಣದವರೆವಿಗೂ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತೇನೆಂದು' ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾ, ಗಾಂಗೇಯ(ಭೀಷ್ಮ)ರು, 'ಹಾ ಹಾ! ಬಿದ್ದರು ಬಿದ್ದರು!' ಎಂದು 'ಪಿತಾಮಹರು, ಪಿತಾಮಹರು!' ಎಂದು ಎರಡೂ ಕಡೆಯ ಪ್ರಧಾನರು ಅವರ ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿರಲು, 'ಅಪ್ಪ! ಜೋತುಬೀಳುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ಈಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ತಲೆದಿಂಬನ್ನು ಒದಗಿಸು' ಎಂದು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಚೋದಿಸಿದರು. ಮನೋಹರವೂ ಅಮೂಲ್ಯವೂ ಆದ ತಲೆದಿಂಬುಗಳನ್ನು ಆತುರಾತುರವಾಗಿ ತರುತ್ತಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಅಣಕಿಸುವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಭೀಷ್ಮರು ಪಾರ್ಥನನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಇಂಗಿತಜ್ಞನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕಿ ಹೊರಬಂದು ತ್ರಿಶೂಲದಂತೆ ನಿಂತ ಮೂರುಬಾಣಗಳ ಮೇಲೆ ಭೀಷ್ಮರ ತಲೆಯನ್ನು ಇರಿಸಿ ಅವರ ಆಣತಿಯಂತೆ ತನ್ನ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಹೋದನು. 'ಬಾಯಾರಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಪಾನೀಯವನ್ನು ತಾ' ಎಂದು ಮತ್ತೆ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು

ನಿಯೋಜಿಸಿ, ಅವನಿಂದ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಗಂಧಿಪೇಯವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಮತ್ತೆ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು. ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹೊರತೆಗೆದ ಪಾತಾಳಗಂಗೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಭೀಷ್ಮರು ಸುಯೋಧನನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದರು-‘ಅಪ್ಪ! ನೋಡು. ಅಲ್ಪವಿಷಯದಲ್ಲೇ ನಿಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರ. ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಾಕ್ಷಣ ಎಲ್ಲರೂ ಪಾರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಅಂತ್ಯದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ವೈರವು ಕೊನೆಯಾಗಲಿ.’ ಆಕ್ಷಣವೇ ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ, ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಹಿಂದೆ ತಾನು ಆಡಿದ ನಿಂದಾವಚನಗಳ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕರ್ಣನನ್ನು ಪಾಂಡವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಚೋದಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕವನು ಒಪ್ಪದಿರುವಾಗ-‘ಎಲೈ ವೈಕರ್ತನನೆ ! ನೀನು ಅಸಂಸ್ಕಾರಿಯಾದ (ವಿವಾಹವೇ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಮೊದಲಸಂಸ್ಕಾರ) ಕುಂತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೇ ಅಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಬುದ್ಧಿ. ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ನಿನ್ನಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹೋಗು’ ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ, ದೇವವ್ರತ(ಭೀಷ್ಮ)ರು ಬಾಣಗಳ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಒಳಮುಖವಾದ ಹರಿವಿನೊಂದಿಗೆ ಒಳಗೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಉತ್ತರಾಯಣವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.(12)

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

BHISHMAPARVA

Thus with the grace of Bhagavan Vyasa, witnessing the entire Bharata war, Sanjaya narrated to Dhritarashtra - “O King! when both the armies assembled, Drona and Bhishma, blessing king Yudhishtira to be victorious, wished for the same result (at all times) by day and night. Thereafter, when the conches were reverberating, and while the battle-drums were being beaten, the son of Indra (Arjuna) adorning the army front with

his chariot named Nandighosha, endowed with the rattling sound of the cloud, seeing his own people on both the sides, becoming disturbed by compassion-mourning in despair “how are these to be killed?”, was rejuvenated with his despair removed by the Lord teaching him the knowledge of Self. (1)

But, Yudhishtira, having removed his armours, entering the enemy camp on foot being anxiously followed by his brothers along with Krishna, as the enemies were lamenting the disagreeable, himself being silent, approaching Tāladvaja (Bhishma-one who has the mark of palm tree on his flag), saluting the grandfather enquired him (directly) of the means to conquer him thus “How do I win over you?”. Being favourably disposed by his reverence, that Shantanava (Bhishma-son of Shantanu) with great concern told him thus “High souled Yudhishtira! Surely you are to be favoured. Therefore at the opportune time you will have to see me again (I will have to be seen by you again).” He (Yudhishtira) agreeing to it, taking leave of him (Bhishma), in the same manner approaching Drona understood his weakness to be-hearing of an undesirable (news) from a reliable source. Also receiving the boon of their (pandavas) mind fixed in meditating on lord Shiva, from Kripa, who should not be killed (*avadhya*); reminding Shalya of his vow to reduce the prowess of Karna, that Yudhishtira announcing that “If there is anybody belonging to our side he should be seen by me immediately” amidst the enemy army mounted his chariot taking Yuyutsu, the son of a courtesan, who came saying “(here) I am (present to join you)”. Thus in this

manner, his polity, refined with humility, rewarded with (expected) results and well-seasoned put to shame even his own clever high minded men; what to say about others (enemies)? **(2)**

Meanwhile Varshneya (Krishna) approaching Karna dichotomized thus – “O ! the valorous! son of Vikartana! How do you bear your being considered as *Ardharatha* who is an *Atiratha* and being kept behind who deserves to be in the forefront in the battles? It is assassination indeed, to insult the high minded like the breaking of the horns of the animals. Therefore, being honoured by the Pandavas now, abandon the disrespectful Bhishma (*Apageya*-the son of the river). When he is powerless you may once again resort to your side and at will uproot Partha. Thus favouring both sides as a descendant of both the parties like the Sun in both solstice you shall shine bright.” Listening to this, Karna replied with mockery and pride thus “O Sir! indeed what a clever speech? If I would pock my nose both the sides, then it would be like mangoose standing on hot ground (metaphorically said of inconstancy of a man). By my inconstancy you see your benefit of Duryodhana losing confidence in me. Knowing well that it is impossible to protect Arjuna when I am in the opposition, you wish to protect him by applying butter on the head of the crane. O Upendra! Can you see? Karna, the son of Vikartana, is by all means alert. If you are capable then protect your friend, Vritraghna –Arjuna, (son of Vritraghna - the slayer of Vritra) from the Shakti Ayudha of Indra. Reproaching Karna, Krishna reached Arjuna.**(3)**

Thereafter as the musical instruments started in a stentorian way, the mighty and valiant soldiers competing with one another raising up the bows, arrows, spears and various other weapons with pride and haste roaring aloud “kill, crush, attack, destroy” attacked each other. There (in the battle) as Uttara, the son of Virâma was sent as the first gift to the Lord of death, by Shalya, Bhishma sending his brothers Shweta and Shankha too to the same state (as Uttara) and praising Abhimanyu (Arjuni) as ‘O budding warrior!’ for flooring his flag, he (Bhishma) dispersing all the enemy armies in various directions, put to rest his strength as the sky reddened. **(4)**

The next day as the Kalinga king with his resource of elephants was grounded by Bhishma, the renowned warriors Bhishma and Arjuna fought – missile for a missile, one for many, many for one and with equal numbers of weapons for weapons, missiles putting out the missiles, without a momentary gap—as if engulfing the space, as if darkening the solar orb and as if moving the earth along with the mountains—tirelessly for a long time. The army heads were engrossed and awe-struck – at that performance endowed with such harmony, dexterity and marvel at the fight in various ways – tossing their glances from the edge of the quiver to that of the chord and to the wrist, stayed as if picture drawn and at the end of the day returned most unwillingly.**(5)**

But on the third day, Bhishma, from afar thwarted the demon, Ghatotkacha who had agitated his army and with the shower of series of arrows,

greatly put to distress the army protected by Bhima and Arjuna (where) all the enemy soldiers were as if bound by the mantras, as if fixed with magical spell and as if mechanised, were blocked in their movement from all sides. Seeing his own men in such a miserable plight and seeing the mental weakness of Arjuna by reverence his grandfather, Krishna saying 'its excessive! its excessive' ("its too much, its too much") taking his Sudarshana and dismounting the chariot hastily, lifting his beautiful upper garments falling on the ground, ran towards Bhishma saying 'Hold on! Hold on!'. When all the people around were greatly agitated seeing his unprecedented rage, himself remaining calm, that great warrior (Bhishma) in a loud voice addressing him (Krishna), said thus "O Chakrin! Fulfil my vow! I who had impetuously promised thus " I shall make Krishna who has vowed not to lift the missiles, lift his weapons". The grace of great men is that—to fulfil or make true the vow of their beloved ones they even forsake their own promises. Therefore, render me successful by deploying the Sudarœana fruitfully. In the meanwhile, Arjuna, himself alighting from the chariot and prostrating at the feet of Krishna pleaded thus: "O the compassionate of the devotees! Damodara! How is it that you, nurturing the tree of my desire, wish to uproot it yourself! In your engaging thus, if you were to act so, how would I get the fame? Just as the sun gracing the evening fire, (you too) enhancing my spirit, favour me. Let not the false undertaking touch you" – appeasing him thus, made him mount the chariot. By then, as the sun set (became not visible to the eye) the warriors of both the armies went to rest. **(6)**

On the fourth day when Bhima had killed fourteen sons of Dhritarashtra and on the fifth while Bhurishravas, son of Somadatta had annihilated the sons of Satyaki and as the sixth and seventh days of the battle passed with no special mark, on the eighth day when seventeen of the sons of Dhritarashtra were exterminated, Iravan, the son of Arjuna by the Naga princess Ulupi who massacred the sons of Shakuni was severed at his neck himself by the Rakshasa (Alambhucha), brother of Baka (who was killed by Bhima); impelled by Duryodhana, as the sun set there was cessation. (7)

Examining the diminishing count of his brothers, Duryodhana calling Karna bemoaned thus "O Friend Karna! Look at my wretchedness! Though having great spirited men and all kind of assistance and allies my army is diminishing every moment like the waters in the summer. More than thirty of my brothers are terminated by that wicked glutton. Long ago when the foretellers had prophesied "you shall kill your brothers', the wretched I being pleased thought "I shall be ruining the Pandavas", but now with contrary results, am disappointed like the parrot of the Shalmali tree; but I am perplexed that I should not be the cause to end the libation for my austere ancestors. Oh! the cruelty of Fate! 'On the contrary there is effort where there is no support, skill in the non-clever, remedy in danger. Me not being born would have been better than being an illustration for unlawfulness in the world-'For a penny, more should not be destroyed, just as Duryodhana.' Thus lamenting, he heaved a sigh. Karna replied to him

thus – “O the Lord of Kurus! How is it when Arjuna is to be attended to, your mind is attached to fate? Like a capable horse, but held back by its reins, brought under control forcibly by all efforts; why do you despair like a common man. It is said that at the time of distress one should have a well-wisher who can talk the fact or truth and not the one who bites behind. Therefore, you behold. The thought you have in your mind that ‘my grandfather who has taken over as the commander-in-chief of my army shall win over the enemies and bestow upon me kingdom free from enemies’ is but only a dream. He never has the intention of favouring you by vanquishing the Pandavas; for the contrary is all this. It is like sitting on the shoulders and biting the ear, he is praying for the victory of your enemy staying on your side. In the pretext of protection; just like nurturing the cat with the milk, giving refuge to you, on the other side he is ignoring all our men being killed by the Bhima; and all this though being evident, the king (Duryodhana), still trusts him (Bhishma). Your grand-father has in accordance prepared both his grandsons to serve him thus—you for his earthly living and the Pandavas for his other worldly subsistence and is acting accordingly. And now gone are the those days of vanquishing even the great warrior Jamadagni, the annihilator of all Kshatriyas and remains only as a title. And it is established that Arjuna is the warrior of all times. Enough of elaborating. If you wish to vanquish the Pandavas, then bestow upon me the commandership of the army and in return have a kingdom free from rivals. **(8)**

Then, he approaching Bhishma and wailing said thus—"O grandfather! Every day we rise with enthusiasm along with the sun for fighting and rest as the sun sets, with our hopes lost. How is it that you still do not notice our army waning like the wealth of a debtor? In the past eight days even a fragment of the enemy army is not annihilated. If this be our plight even when you are the leader whom do I blame other than fate? If in case out of affection towards the enemies you are not able to bring harshness in your soft heart, or if due to old age you are not able to control your organs like the sacred scriptures not (handed down traditionally) kept in memory without practice, then hand over to the king of Anga (Karna) who had the same teacher as you, who is the most sharp trident for the enemies, all your responsibilities ...' thus even as Dhuryodhana had half finished his speech Bhishma said - "O you, the leader! both by words and its import your speech slays the heart like the sword Chandrahasa. How is it that you still entertain your dream of winning over the Pandavas with the aid of Karna? Only a fool would wish to kill a (vana-simha) forest-lion with a (grama-simha) village dog, that was stupefied on hearing the word (simha)'lion', a common word. Let that be so. You shall see tomorrow at dawn all the capabilities of Bhishma executed" by saying so he dismissed him.

(9)

Bhishma, the high minded being thus censured and insulted by Duryodhana, being restless, on the next day reaching the battle field early at dawn blew his conch, filled the quiver and twanged his bow. By that roaring sound

resembling a thunderstorm resounding in all directions, Bhishma, blinded with anger like the lord of death who had emerged to destroy the world, like the growing fire fuelled every moment, fumigated by the knitting brows, burning with malicious look, sparkling with the drops of blood, having a fierce form like a whirlwind making all the kings tremble, was moving aggressively to every nook and corner where the chariot could pass,.; Extinguishing the person at the very first sight, tearing apart those who thought high of themselves as valorous, severing the heads along with their ear studs and shoulders with their bows; breaking the temples of the herds of elephants with his fiery sword like the tiger with its claws. moving among the group of horses with the hard axe as if hunting them, massacring the chariots as if with thunderbolts sharpened by fire coals, like Indra wielding the Shakti Ayudha cutting the warriors into hundreds of pieces, piercing hundreds (of warriors) with trident like Lord Shiva, felling hundreds with the Danda Ayudha like Shanmukha, he roared like the rain-clouds, blazing brilliantly like the fire and scorched like the sun. What more? Into the incessant flame of various weapons and his valour of fire, he offered the sacrificial offerings (Purodasha in the form of the army of Pandavas). Much angered by that outrageous war, the Lord as earlier, stepped down from the chariot with the cakra in his hands and once again returned being pacified by Arjuna. In the meanwhile as the sun set, Bhishma alighted from his chariot blowing his conch.(10)

Yudhishtira, distressed deeply and desirous of vanquishing Bhishma, wisely just as removing an arrow from a wound, approaching him once again along with Krishna and his brothers and with salutations addressing him as “Grandfather” being choked with tears, stood silent. The compassionate Bhishma too, being pleased by his submission and wishing to favour him saying: “O dear son Why despair! ? Let this Arjuna get victory by vesting a woman in forefront.”, consoled him and dismissed him. **(11)**

As the tenth day dawned, when both the armies assembled with this hope “today, grandfather shall end the war”, the foremost of the warriors Bhishma discharged shafts after shaft in a series as though the Sun had extended his hands to devour all at once., like a well-bred horse, like a restive elephant uncaring of the assault on the enemies, like Yama, like the annihilating fire and the destroying fire of Rudra, pounded on the army of the Pandavas. Felling down the Kashis, Shakas, Rushas and many others, that fierce Bhishma moving about everywhere in the pretext of announcing “which man dares to fight with Bhishma’, hinted and made the exhausted Pandavas comprehend. At that moment, Arjuna of sharp intellect was rushing forward keeping Shikhandin at the forefront, being restrained by Duryodhana (sarpaketana) whose flag was severed by him and his brothers, expelled him far from the battle field like the boat moving against the wind fixed his arrow towards his grandfather. As the divine voice said “O Devavrata! Withdraw your weapons! Enough of your mortality.” As that man of

great vow put down his weapons in the battle field on perceiving Shikhandin at forefront, he fell down with his body fully graced with the arrows showered by Arjuna's Gandiva and flowers from the sky. Not wishing to give up life before the setting in of the Northern Solstice, Gangeya (Bhishma), sent away the sages sent by his mother saying "I shall live by the strength of the boon bestowed upon me by my father to die at will" and as all the warriors of both the armies surrounded him with wailings "Ha Ha" and "grandfather! Grandfather!", requested Duryodhana thus "please set a pillow suitable at this time for my dangling head to rest". Seeing him bring fine and expensive pillows with great haste and when bent to place it, Bhishma with deriding looks at him cast his glance at Partha. He (Arjuna) understanding his indication made a tripod stand with the three arrows planted firmly on the ground as the resting pillow to place his (Bhishma's) head and with his permission returned to the camp. Once again engaging Duryodhana saying "now I am thirsty, please make arrangements to quench my thirst", disregarding the fragrant drink brought by him, Bhishma again called Arjuna and asked him. Drinking the waters of the pātāla GaEgā made available by the arrows of Arjuna piercing out the ground, Bhishma said to Suyodhana thus "Child, See the great difference in both of you even in a small matter. Not all can become Arjunas just by holding the bow. Let your enmity end with my death". Then allowing the son of Dhritarashtra, with turned face, along with his retinue to his camp, he made Karna calm down whom he had earlier censured and advised him to take the side

of the Pandavas. When he disagreed saying - “O Vaikartana! Since you are born of Kunti who did not have samskara, your mind is not clear. One acts according to his earlier deeds. Hence you may go”. Thus sending him away, Devavrata with his head resting on the pillow of arrows, with a befitting conduct waited for the setting in of the Northern solstice. (12)

|| Thus ends Bhishmaparva ||

ಭೀಷ್ಮಪರ್ವ - ಟಿಪ್ಪಣಿ

1. ಭಾರತಸಂಗ್ರಹದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವವು ಮೂಲಮಹಾಭಾರತದ 122 ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಕ್ಷೇಪರೂಪವಾಗಿದೆ.
 ಅ) ಈ ಪರ್ವವು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಸೇನೆಗಳ ಸೇರ್ಪಡೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.
 ಆ) ಅಥ ಭಗವತೋ-ಈ ಅನುಚ್ಛೇದವು ಮೂಲದ 1 ರಿಂದ 42 ರ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪವಾಗಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೂ ಇದರಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಕವಾಗಿದೆ.
2. ಪ್ರत्यಕ್ಷೀಕುರ್ವನ್-ಪ್ರತಿ ನಾಮಕ ಉಪಸರ್ಗ: ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತತ: ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ: ತತ್ಪೂರ್ವಕ ಶತೃ ಪ್ರತ್ಯಯ: |
3. ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ-ವಿ+ಆಙ್+ಖ್ಯಾ ಲಿಟ್ ಲಕಾರ:, ಪ್ರಥಮ ಪು, ಏಕ ವ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ | ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ ವ್ಯಾಚಖ್ಯತು: ವ್ಯಾಚಖ್ಯು: |
4. ಮಹಾರಾಜ:-ಮಹಾಂಶಚ ಅಸೌ ರಾಜಾ ಚ | ರಾಜಾಹಸ್ಸಿಖಿಭ್ಯಶ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.
5. ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣೌ-ಭೀಷ್ಮಶ್ಚ ದ್ರೋಣಶ್ಚ |

6. ಜಯಮಾಶಾಸ್ಯ-ಆ+ಶಾಸ್+ಲ್ಯಬಂತಾವ್ಯಯಮ್ ।
7. ಅನ್ವರ್ದ್ಯೇತಾಮ್-ಅನು+ಅವ+ರ್ದ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿ, ಲಙ್ಲಕಾರ: ಪ್ರಥಮ ಪು, ದ್ವಿ ವ । ಅನ್ವರ್ದ್ಯತ ಅನ್ವರ್ದ್ಯೇತಾಮ್ ಅನ್ವರ್ದ್ಯಂತ ।
8. ಧ್ಮಾಯಮಾನೇಷು-ಧ್ಮಾ, ಶಾನ್‌ಚ್, ಲಟ್ ಕರ್ಮಣಿ ಧ್ಮಾ ಭ್ವಾದಿ: ಧ್ಮಯಮಾನ್ ಪುಂ ಸಪ್ತಮಿ ಬಹು ।
9. ಧ್ಮಾಯಮಾನೇಷು ಶಙ್‌ಖೇಷು... ಸತಿ ಸಪ್ತಮಿ ಪ್ರಯೋಗ: ।
10. ಬಭೂವ-ಭೂ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಲಿಟ್, ಪ್ರಥಮ ಪು, ಏಕ । ಬಭೂವ ಬಭೂವತು: ಬಭೂವು: ।
11. ಅಹರ್‌ದಿವಮ್-ಅಹ: ಚ ದಿವಾ ಚ ತಯೋ: ಸಮಾಹಾರ: ।
12. ನಂದಿಘೋಷ:-ಇದು ಅರ್ಜುನನ ರಥದ ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಯಿಂದ ಖಾಂಡವನದಹನಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿ ಪಡೆದದ್ದು.
13. ಗೀರ್ವಾಣಪತೇ:-ಗೀರ್ವಾಣಾನಾಂ ಪತಿ: ತಸ್ಯ-ಇಂದ್ರಸ್ಯ ।
14. ಅಲಂಕೃರ್ವಾಣ:-ಅಲಂ ತತ್ಪೂರ್ವಕ ಕೃ-ಕ್ ಧಾತೋ: ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ: ।
15. ಆಲಕ್ಷ್ಯ-ಆಙ್ ಪೂರ್ವಕ ಲಕ್ಷ ಧಾತೋ: ಲ್ಯಬಂತಾವ್ಯಯಮ್ ।
16. ಹಂತವ್ಯಾ:-ತವ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ: ।
17. ಪರ್ಯಾಕುಲಿಭವನ್-ಪರಿ+ಆಙ್+ಕುಲ+ಚ್ವಿ ಪೂರ್ವಕ ಭೂ ಧಾತೋ: ಶತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ: ।
18. ತಾಲಧ್ವಜ:-ತಾಲ: ಧ್ವಜೇ ಯಸ್ಯ ಸ:-ಭೀಷ್ಮನ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ತಾಳೆಮರದ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.
19. ಶಾಂತನವ:-ಶಾಂತನೋ: ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್-ಶಂಠನುವಿನ ಮಗ-ಭೀಷ್ಮ

20. अधीष्यन्-अधि पूर्वक इण् धातोः शतृ प्रत्ययः ।
21. उपेयाय-उप पूर्वक इण् धातोः परोक्षे लिटि प्रथमपुरुषे एक वा । उपेयाय उपेयतुः उपेयुः ।
22. अवध्यात्-वध् धातोः यत् प्रत्ययरूपः=वध्यः । न वध्यः=अवध्यः, तस्मात् ।
23. ಶಲ್ಯ-ಇವನು ಮದ್ರದೇಶದ ರಾಜ. ಪಾಂಡುವಿನ ಎರಡನೆಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಮಾದ್ರಿಯ ಅಣ್ಣ. ನಕುಲಸಹದೇವರ ಸೋದರಮಾವ. ಇವನು ಕೌರವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧತಂತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಸಲಹೆಕೊಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಮುಂಬರುವ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಾನು ಕರ್ಣನ ಸಾರಥಿಯಾದಾಗ ಅವನನ್ನು ನಿರುತ್ತಾಹದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ನಿಸ್ತೇಜಸನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಮಾತುಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. (ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವ)
24. युयुत्सु-युध् धातोः इच्छार्थक नामधातोः संज्ञारूपम् । ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವನು. ಇದು ನಾಮಪದವೂ ಹೌದು. ಇವನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ವೇಶ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. ಇವನು ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳಂತಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆಯವನು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಾತಿನಂತೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪಾಂಡವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ.
25. वाष्णेय-वृष्णिकुले जातः । ವೃಷ್ಣಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು - ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ
26. वैकर्तनः-विकर्तनस्य अपत्यं पुमान्-विकर्तनन मग - कर्ण
27. मनस्विनां-मनः अस्य अस्तीति+विन् प्रत्ययः=मनस्वी-तेषाम् ।
28. शृङ्गिणाम्-शृङ्गौ अस्य स्तः इति=शृङ्गी, शृङ्ग+इन प्रत्ययः, नकारान्तः पुंलिङ्गः शृङ्गिन्-तेषाम् ।

29. ದ್ವ್ಯಾಮುಷ್ಯಾಯಣಃ ದ್ವಯೋಃ ಅಮುಯೋಃ ಗೋತ್ರಾಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್=ದತ್ತಕಃ, ದತ್ತುಪುತ್ರ, ದತ್ತುಪುತ್ರನು ಎರಡೂ ವಂಶಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ.
30. ಅಭಿತಶ್ಚಶ್ಚೂರ್ಯೇಯ-ನಾನು ಎಲ್ಲಕಡೆಯೂ ಮೂಗನ್ನು ತೂರಿಸಿದ್ದೇಯಾದರೆ
31. ಆತ್ಮನೀನ-ಆತ್ಮನೇ ಹಿತಮ್-ಆತ್ಮನ್+ಖ=ಆತ್ಮನ್+ईन्=ಆತ್ಮನೀನ ಪಾಣಿನಿ-V.1.9, VII.1.2, VI.4. 144. ತನಗೆ ಹಿತವಾದದ್ದು.
32. ಮನ್ವಾನೋ-ಮನ್ ಧಾತೋಃ ಕಾನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ |
33. ಜಿಘೃಕ್ಷಸಿ-ಗ್ರಹ್ ಧಾತೋಃ ಇಚ್ಛಾರ್ಥ ನಾಮಧಾತೋಃ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪಮ್ | ಜಿಘೃಕ್ಷಸಿ ಜಿಘೃಕ್ಷಥಃ ಜಿಘೃಕ್ಷಥ |
34. ಚಶ್ಚೂರ್ಯೇಯ-ಚರ್ ಧಾತೋಃ ಯಡ್ ರೂಪೇ ವಿಧಿಲಿಡ್ ಲಕಾರೇ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಮ್ | ಚಶ್ಚೂರ್ಯೇಯ ಚಶ್ಚೂರ್ಯೇವಹಿ ಚಶ್ಚೂರ್ಯೇಮಹಿ |
35. ಅವತಪ್ಸೇ ನಕುಲಸ್ಥಿತಮ್-ಇದೊಂದು ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯ. ಮುಂಗುಸಿಯು ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಯ ನಿಲ್ಲಲಾರದು. ಇದನ್ನು ಚಾಂಚಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಪರಿಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಪತಂಜಲಿಗಳ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. II.1.47 : यथावतप्से नकुला न चिरं स्थातारो भवन्त्येवं कार्याण्यारभ्य यो न चिरं तिष्ठति स उच्यतेऽवतप्सेनकुलस्थितम् एतदिति |
36. ವಾರ್ತಘ್ನ:-ವೃತ್ರಂ ಹಂತೀತಿ ವೃತ್ರಘ್ನಃ | ವೃತ್ರಘ್ನಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದವನು ವೃತ್ರಘ್ನ, ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರ. ಇಂದ್ರನ ಮಗ ವಾರ್ತಘ್ನ ಎಂದರೆ ಅರ್ಜುನ.

37. तृण्डि-तृह् धातोः लोटि मध्यमपुरुष एकवचनम् । तृण्डि तृण्डम् तृण्ड ।
38. पिण्डि-पिष् धातोः लोटि मध्यमपुरुष एकवचनम् । पिण्डि पिण्डम् पिण्ड ।
39. संप्रहरन्ते स्म-‘लट् स्मे’-इति सूत्रात् स्म योगे लङ् अर्थः ।
40. वैराटौ-विराट्स्य अपत्यं पुमान्, विराटिः, उत्तरकुमारः, तस्मिन्।
41. गमयन्-गम् धातोः णिचि शतृ प्रत्ययः ।
42. आर्जुनिः-अर्जुनस्य अपत्यं पुमान्=अभिमन्युः ।
43. लोहितायति-आचारार्थे नामधातोः शतृ सप्तमी एकवचनम् ।
44. चित्रीयमाणाः-चित्रीय नामधातोः शानच् प्रत्ययरूपम् ।
45. दौरेवस्थ्यम्-दुरवस्थायाः भावः-ण्यत् ।
46. वैक्लव्यम्-विकलवस्य भावः-ण्यत् ।
47. अभिदुद्राव-अभि पूर्वक द्रु धातोः परोक्षलिटि प्रथमपुरुष एकवचनरूपम् । अभिदुद्राव अभिदुद्रवतुः अभिदुद्रवुः ।
48. उच्छेतुम्-उत् पूर्वक छिद् धातोः तुमुन् प्रत्यय रूपम् ।
49. सौमदत्तिना-सोमदत्तस्य गोत्रापत्यं पुमान्-सौमदत्तिः, तेन ।
50. गमितेषु-गम् धातोः णिचि क्त प्रत्ययः-सति सप्तमी ।
51. नुन्नेन-णुद प्रेरणे धातोः क्त प्रत्ययरूपम्-तेन ।
52. गान्धारेयः-गान्धारेः अपत्यं पुमान्-गान्धारेयः, दुर्योधनः ।

53. घातयिष्यति-हन् धातोः लृट् लकारस्य प्रथमपुरुष एकवचनरूपम् ।
घातयिष्यति घातयिष्यतः घातयिष्यन्ति ।
54. जामदग्न्यस्य-जमदग्नेः अपत्यं पुमान्-जामदग्निः, तस्य ।
55. अलं वा विस्तरेण-‘ಸಾಕು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಲಂ ಎಂಬ
ಅವ್ಯಯವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪದವು
ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.
56. जेता-जि धातोः तृच् प्रत्ययस्य प्रथमाविभक्तेः एकवचनरूपम् ।
57. पुना रथमारुरोह-पुनः रथमारुरोह-विसर्ग लोपः-पूर्वपदान्तस्य
अकारस्य च दीर्घः रेफे परे-‘द्रूलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः’ इति
सूत्रात् ।
58. राधेयः-राधायाः अपत्यं पुमान्=कर्णः ।
59. जिघांसति-हन्तुमिच्छति-हन् धातोः इच्छार्थं नामधातोः
प्रथमपुरुष एकवचनरूपम् । जिघांसति जिघांसतः जिघांसन्ति ।
60. चन्द्रहासवद्धृदयस्पृक्-ಚಂದ್ರಹಾಸವೆಂಬ ಖಡ್ಗವು ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ
ಮೊನಚಾಗಿರುವಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಾತುಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನು
ಬಳಸುತ್ತಿರುವ ಮಾತು ಮತ್ತು ಆ ಮಾತು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ
ಅರ್ಥಗಳೆರಡೂ ಮೊನಚಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಸೀಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು
ತಾತ್ಪರ್ಯ.
61. प्रोतयन्-प्रोतय नामधातोः शतृ प्रत्ययः ।
62. जुहवामास-हु धातोः परोक्षे लिटि प्रथमा एकवचनरूपम् ।
जुहवामास जुहवामासतुः जुहवामासुः ।

63. ಕೃಷ್ಣೇನ ಭ್ರಾತೃಭಿಶ್ಚ ಸಾಕಂ । ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ 'ಸಹಯುಕ್ತಽಪ್ರಧಾನೇ' ಮತ್ತು ಸಹ, ಸಾರ್ಥಮ್ ಸಾಕಂ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಾದಾಗ ಅಪ್ರಧಾನಕರ್ಮವು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ.
64. ಆಜಾನೇಯಃ-ಉತ್ತಮಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.
65. ಭ್ರಾತೃಭಿಃ ಸಹ-'ಸಹಯುಕ್ತಽಪ್ರಧಾನೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ 'ಸಹ, ಸಾರ್ಥಮ್, ಸಾಕಮ್' ಮತ್ತು ಸಮಮ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಾದಾಗ ಅಪ್ರಧಾನಕರ್ಮವು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ.
66. ಗಾಙ್ಗಮ್-ಗಾಙ್ಗಾಯಾಃ ಇದಮ್-ಗಂಗೆಯ ತೀರ್ಥ
67. ತದಲಂ ಮದಂತೇನ ವೈರೇಗೇತಿ-'ಸಾಕು' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಲಮ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪದವು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.
68. ಸಪರಿವಾರಂ-ಪರಿವಾರೆಣ ಸಹ ।
69. ಗಾಙ್ಗೇಯಃ-ಗಾಙ್ಗಾಯಾಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ । ಭೀಷ್ಮಃ ।
70. ಪ್ರತೀಕ್ಷಾಚಕ್ರೇ-ಪ್ರತಿ ಪೂರ್ವಕ ಇಕ್ಷ್ ಧಾತೋಃ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕಚನರೂಪಮ್ । ಪ್ರತೀಕ್ಷಾಚಕ್ರೇ ಪ್ರತೀಕ್ಷಾಚಕ್ರಾತೇ ಪ್ರತೀಕ್ಷಾಚಕ್ರೀ ।
71. ಶಾಲ್ಮಲೀಶುಕ ಇವ ಭಗ್ನಾಶಾ-ಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷದ ಹೂವು ಕೆಂಪಗಿದ್ದು ದೂರದಿಂದ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹಣ್ಣನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಹಣ್ಣೆಂಬ ಭಾಂತ್ಯಿಯಿಂದ ತಿನ್ನಲು ಬಂದ ಗಿಳಿಗಳಿಗೆ ಆಶಾಭಂಗವಾಗುತ್ತದೆ.

72. ಅಂಸೇ ಸ್ಥಿತವಾ ಕರ್ಣದಂಶನವತ್-‘ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಕಿವಿಯನ್ನು ಕಚ್ಚುವುದು’-ಸಹಾಯಮಾಡಿದವನಿಗೆ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆಯುವುದು ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ.
73. ಸಿಂಹಶಬ್ದಶ್ರವಣೇನ ವಿಸ್ರಂಧೋ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹೇನ ಕೇಸರಿಣಿಂ ಜಿಘಾಂಸತಿ ಮೂರ್ಖಃ |
- ನಾಯಿಗೆ ‘ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ’ ಎಂಬ ಹೆಸರುಂಟು. ‘ವನಸಿಂಹ’ದಲ್ಲೂ ‘ಸಿಂಹ’ವುಂಟು ‘ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ’ದಲ್ಲೂ ‘ಸಿಂಹ’ವುಂಟು. ಮೂರ್ಖನು ‘ಸಿಂಹ’ ಎಂಬ ಉಭಯತ್ರ ಸಾಧಾರಣಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹದಿಂದ ಅಂದರೆ ನಾಯಿಯಿಂದ ವನಸಿಂಹವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ.! ಎಂದಿದರ ಅರ್ಥವು.
74. ಬಕಶಿರಸಿ ನವನೀತಮ್-ಬಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹಿಡಿಯುವುದು ?
ಎಂದರೆ, ಅದು ಅಲುಗಾಡದೆ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಹಿಂದೆಯಿಂದ ಹೋಗಿ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅದರ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ, ಸೂರ್ಯನ ಶಾಖದಿಂದ ಅದು ಕರಗಿ ಹರಿದು ಬಂದು ಬಕಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಹರಿದಾಗ ಅದು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಆಗ ಹೋಗಿ ಬಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂಬ ಸಲಹೆ ಮೂರ್ಖಾಲಾಪವೇ ಸರಿ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

Bhishmaparva Notes

1. The Bhishmaparva of the Bhāratasāngraha condenses the 122 *adhyāyas* of the original.
 - a. The parva opens with both armies assembled in the battle field.
 - b. अथ भगवतो-This paragraph summarises *adhyāyas* 1-42 of the original including the whole of the *Bhagavad Gita*.

2. प्रत्यक्षीकुर्वन्-प्रति नामक उपसर्गः प्रत्यक्ष ततः च्वि प्रत्ययः तत्पूर्वकं शतृ प्रत्ययः ।
3. व्याचख्यौ-वि+आङ्+ख्या लिट् लकारः, प्रथम पु, एक व, परस्मैपदी । व्याचख्यौ व्याचख्यतुः व्याचख्युः ।
4. महाराजः-महांश्च असौ राजा च । By the *sutra* राजाहस्सखिभ्यष्टच् the *Rajan sabda* at the end of the compound is declined like the *akaranta sabda*.
5. भीष्मद्रोणौ-भीष्मश्च द्रोणश्च ।
6. जयमाशास्य-आ+शास्+ल्यबन्ताव्ययम् ।
7. अन्वरुध्येताम्-अनु+अव+रुध् आत्मनेपदी, लङ्लकारः प्रथम पु, द्वि व । अन्वरुध्यत अन्वरुध्येताम् अन्वरुध्यन्त ।
8. ध्मायमानेषु-ध्मा, शानच्, लट् कर्मणि ध्मा भ्वादिः ध्मयमान पुं सप्तमी बहु ।
9. ध्मायमानेषु शङ्खेषु... सति सप्तमी प्रयोगः ।
10. बभूव-भू, परस्मैपदी लिट्, प्रथम पु, एक । बभूव बभूवतुः बभूवुः ।
11. अहर्दिवम्-अहः च दिवा च तयोः समाहारः ।
12. नन्दिघोषः-name of the chariot of Arjuna - received from अग्नि as gift after burning the Khandavavana.
13. गीर्वाणपतेः-गीर्वाणानां पतिः तस्य-इन्द्रस्य ।

14. अलंकृष्णः-अलं तत्पूर्वक कृ-क् धातोः शानच् प्रत्ययः ।
15. आलक्ष्य-आङ् पूर्वक लक्ष् धातोः ल्यबन्ताव्ययम् ।
16. हन्तव्याः-तव्य प्रत्ययः ।
17. पर्याकुलीभवन्-परि+आङ्+कुल+च्वि पूर्वक भू धातोः शतृ प्रत्ययः ।
18. तालध्वजः-तालः ध्वजे यस्य सः-Bhisma has the mark/symbol of the palm tree on his flag hence called so.
19. शान्तनवः-शन्तनोः अपत्यं पुमान्-Bhishma
20. अधीष्यन्-अधि पूर्वक इण् धातोः शतृ प्रत्ययः ।
21. उपेयाय-उप पूर्वक इण् धातोः परोक्षे लिटि प्रथमपुरुषे एक वा । उपेयाय उपेयतुः उपेयुः ।
22. अवध्यात्-वध् धातोः यत् प्रत्ययरूपः=वध्यः । न वध्यः=अवध्यः, तस्मात् ।
23. Shalya – the ruler of Madra or Balhika kingdom was one who gave advice and leadership to the Kauravas though he was the brother of Madri, wife of Pandu. He had promised to Yudhisthira to act as Karna's charioteer and discourage him so that the pandavas could become victorious (Udyoga Parva).
24. युयुत्सु-युध् धातोः इच्छार्थक नामधातोः संज्ञा रूपम् । desirous of fighting, Proper noun also. He is the son of Dhritarashtra born from a वेश्या स्त्री ।

He joins Pandavas on the first day of the mahabharata war, when Yudhishtira announces that anyone wishing to come to his side may do so.

25. वाष्ण्य-वृष्णिकुले जातः । Krishna.
26. वैकर्तनः-विकर्तनस्य अपत्यं पुमान्-Krishna.
27. मनस्विनां-मनः अस्य अस्तीति+विन् प्रत्ययः=मनस्वी-तेषाम् ।
28. शृङ्गिणाम्-शृङ्गौ अस्य स्तः इति=शृङ्गी, शृङ्ग+इन् प्रत्ययः, नकारान्तः पुंलिङ्गः शृङ्गिन्-तेषाम् ।
29. द्वायामुष्यायणः-द्वयोः अमुयोः गोत्रापत्यं पुमान्=दत्तकः, Adopted son. It is believed that the adopted son is a well wisher of both the families.
30. अभितश्चञ्चूर्येय-If I were to pock my nose all around
31. आत्मनीन-आत्मने हितम्-आत्मन्+ख=आत्मन्+ईन्=आत्मनीन Panini V.1.9, VII.1.2, VI.4. 144. Beneficial to oneself
32. मन्वानो-मन् धातोः कानच् प्रत्ययः ।
33. जिघृक्षसि-ग्रह् धातोः इच्छार्थं नामधातोः मध्यम पुरुष एकवचनरूपम् । जिघृक्षसि जिघृक्षथः जिघृक्षथ ।
34. चञ्चूर्येय-चर् धातोः यङ् रूपे विधिलिङ् लकारे उत्तमपुरुष एकवचनम् । चञ्चूर्येय चञ्चूर्येवहि चञ्चूर्येमहि ।
35. अवतप्ते नकुलस्थितम्-A laukika nyaya or adage meaning "A mangoose's standing on hot ground". Used of a fickle, changeable person

who never sticks to a thing. It is found in the *Mahabhasya* II.1.47 : यथावतप्ते नकुला न चिरं स्थातारो भवन्त्येवं कार्याण्यारभ्य यो न चिरं तिष्ठति स उच्यतेऽवतप्तेनकुलस्थितं त एतदिति ।

36. वार्त्रघ्नः-वृत्रं हन्तीति वृत्रघ्नः । Indra, वृत्रघ्नस्य अपत्यं पुमान् Arjuna.
37. तृण्डि-तृह् धातोः लोटि मध्यमपुरुष एकवचनम् । तृण्डि तृण्डम् तृण्ड ।
38. पिण्डि-पिष् धातोः लोटि मध्यमपुरुष एकवचनम् । पिण्डि पिण्डम् पिष्ट ।
39. संप्रहरन्ते स्म-लट् स्मे-इति सूत्रात् स्म योगे लङ् अर्थः ।
40. वैराटौ-विराट्स्य अपत्यं पुमान्, विराटिः, उत्तरकुमारः, तस्मिन्।
41. गमयन्-गम् धातोः णिचि शतृ प्रत्ययः ।
42. आर्जुनिः-अर्जुनस्य अपत्यं पुमान्=अभिमन्युः ।
43. लोहितायति-आचारार्थे नामधातोः शतृ सप्तमी एकवचनम् ।
44. चित्रीयमाणाः-चित्रीय नामधातोः शानच् प्रत्ययरूपम् ।
45. दौरवस्थ्यम्-दुखस्थायाः भावः-ण्यत् ।
46. वैक्लव्यम्-विकलवस्य भावः-ण्यत् ।
47. अभिदुद्राव-अभि पूर्वक द्रु धातोः परोक्षलिटि प्रथमपुरुष एकवचनरूपम् । अभिदुद्राव अभिदुद्रवतुः अभिदुद्रवुः ।
48. उच्छेत्तुम्-उत् पूर्वक छिद् धातोः तुमुन् प्रत्ययरूपम् ।

49. सौमदत्तिना-सोमदत्तस्य गोत्रापत्यं पुमान्-सौमदत्तिः, तेन ।
50. गमितेषु-गम् धातोः णिचि क्त प्रत्ययः-सति सप्तमी ।
51. नुन्नेन-णुद् प्रेरणे धातोः क्त प्रत्ययरूपम्-तेन ।
52. गान्धारेयः-गान्धारेः अपत्यं पुमान्-गान्धारेयः, दुर्योधनः ।
53. घातयिष्यति-हन् धातोः लृट् लकारस्य प्रथमपुरुष एकवचनरूपम् । घातयिष्यति घातयिष्यतः घातयिष्यन्ति ।
54. जामदग्न्यस्य-जमदग्नेः अपत्यं पुमान्-जामदग्निः, तस्य ।
55. अलं वा विस्तरेण-The word 'alam' meaning 'enough' governs the noun in the instrumental case.
56. जेता-जि धातोः तृच् प्रत्ययस्य प्रथमाविभक्तेः एकवचनरूपम् ।
57. पुना रथमारुरोह-पुनः रथमारुरोह-विसर्ग लोपः-पूर्वपदान्तस्य अकारस्य च दीर्घः रेफे परे-‘द्व्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः’ इति सूत्रात् ।
58. राधेयः-राधायाः अपत्यं पुमान्=कर्णः ।
59. जिघांसति-हन्तुमिच्छति-हन् धातोः इच्छार्थं नामधातोः प्रथमपुरुष एकवचनरूपम् । जिघांसति जिघांसतः जिघांसन्ति ।
60. चन्द्रहासवद्धृदयस्पृक्-the sword by name Chandrahasa is double edged. Similary the speech of Duryodhana is also piercing the heart by the usage of the words and the meaning they are conveying.
61. प्रोतयन्-प्रोतय नामधातोः शतृ प्रत्ययः ।

62. जुहवामास-हु धातोः परोक्षे लिटि प्रथमा एकवचनरूपम् ।
जुहवामास जुहवामासतुः जुहवामासुः ।
63. कृष्णेन भ्रातृभिश्च साकं । By the sutra 'सहयुक्तेऽप्रधाने' the word 'saha' meaning 'along with' governs the secondary noun/subject in the instrumental case.
64. आजानेयः—born in a respectable family/ well bred
65. भ्रातृभिः सह—By the sutra 'सहयुक्तेऽप्रधाने' the word 'saha' meaning 'along with' governs the secondary noun/subject in the instrumental case.
66. गाङ्गम्-गङ्गायाः इदम् water of Ganga.
67. तदलं मदन्तेन वैरेणेति—The avyaya अलम् governs तृतीयाविभक्ति ।
68. सपरिवारं-परिवारेण सह ।
69. गाङ्गेयः-गङ्गायाः अपत्यं पुमान् । भीष्मः ।
70. प्रतीक्षाञ्चक्रे-प्रति पूर्वक ईक्ष् धातोः परोक्षे लिटि प्रथमा एकवचनरूपम् । प्रतीक्षाञ्चक्रे प्रतीक्षाञ्चक्राते प्रतीक्षाञ्चक्रिरे ।
71. शाल्मलीशुक इव भग्नाशो—like the disheartened parrot on the Shalmali tree. The Shalmali tree has sharp and hard thorns. The red flowers of the tree appear like fruits. Attracted by the colour, mistaking them to be fruits, the parrots become frustrated on reaching the tree.

72. अंसे स्थित्वा कर्णदंशनवद्-“Standing on the shoulders and biting the ear”. The adage is used to indicate the most ungrateful person who harms the one who has been his benefactor.
73. सिंहशब्दश्रवणेन विस्रब्धो ग्रामसिंहेन केसरिणं जिघांसति मूर्खः।
-“Only a fool would dream of capturing a Lion with the aid of the village dog hearing the roar of the lion.”
74. बकशिरसि नवनीतम्-The simile of the capture of a crane. It is like a dull-witted man wishing to secure a crane by putting butter on its head. He does it with the thought that the butter kept on the crane’s head when melted by the sun, goes into its eyes and blinds it, so he can then take hold of it!

चतुर्थः पाठः

नवीनकथा - चतुरः सारङ्गः

पीठिका

संस्कृतसाहित्यं विशिष्टं, विस्तृतं प्राचीनमपि विद्यते । अस्यां भाषायाम् अनेकप्रकारकाः साहित्यग्रन्थाः आबहोः कालात् विरचिताः विराजन्ते । संस्कृते विद्यमानस्य ज्ञाननिधेः अनुवादकार्यं भारतीयभाषासु विदेशीयभाषासु अपि कृतं क्रियमाणं च वर्तते । अनेन इतरभाषाणां समुन्नतिरपि सञ्जाता । यथा संस्कृतभाषासाहित्यम् अन्यभाषासु अनूदितमस्ति एवमेव इतरभाषासाहित्यमपि संस्कृतभाषया अनूदितं उपलभ्यत एव । अनेन ज्ञानसम्पत्तिः सर्वासु अपि भाषासु विस्तृता भवति । भारतीयसंविधानम्, नूतना शिक्षणनीतिः संसत्कार्यकलापादयश्च संस्कृते रुपान्तरिताः सन्ति । भारतस्य प्रादेशिकभाषाभ्यः तथैव विदेशभाषाभ्यः अपि अनल्पप्रमाणेन साहित्यम् अनूद्यमानम् आस्ते । ईदृश्यां परिस्थितौ अनुवादसाहित्यस्य छात्राणां निदर्शनार्थं काचन नूतना कथा अत्र स्वीकृता विद्यते ।

विश्वस्य तन्त्रज्ञानक्षेत्रे मूर्धन्यस्थाने विद्यमानासु संस्थासु 'इन्फोसिस्' नामिका संस्था अन्यतमा । अस्याः संस्थायाः स्थापने प्रेरणादात्री, भारतसर्वकारस्य राज्यसभायाः सदस्या डा. सुधामूर्ति महाभागा कन्नडे आङ्ग्ले च साहित्यग्रन्थान् विरचितवती ।

अनया महाभागया कन्नडभाषया विरचितस्य 'ಎಣ್ಣೆ ಕಥೆ' पुस्तकस्य संस्कृतरूपान्तरं 'रुचिराः बालकथाः' इति नाम्ना कृतं विद्यते ।

डा. नागरत्ना हेगडे महाभागा अस्य कथाग्रन्थस्य संस्कृतरूपान्तर कर्त्री आस्ते । अनया संस्कृतभाषायां 'ज्ञानदीप्तिः', 'उत्तिष्ठत जागृत', 'गोमान्तकम्', 'मनः तत्प्रशमनं च', 'व्यावहारिकसंस्कृते प्रान्तीयभाषाणां प्रभावः', 'रामायणीयम्' इत्यादयः प्रणीताः सन्ति । संस्कृतभारतीद्वारा प्रकाशमाणायां 'सम्भाषणसन्देश' नामकमासपत्रिकायां अस्या बहवो लेखाः प्रकाशिताः सन्ति । संस्कृतसेवाकर्मणि चिरनिरता डा. नागरत्ना हेगडे महाभागा सुराना महाविद्यालये संस्कृतविभागाध्यक्षस्थानं अलङ्कृत्य संस्कृतं सम्यक् पाठयित्वा इदानीं निवृत्ता । केन्द्रीयसाहित्य अकाडम्याः अनुवादसाहित्यपुरस्कारं प्राप्तात् 'रुचिराः बालकथाः' नामकग्रन्थात् इयं कथा स्वीकृता वर्तते।

अध्यापकेभ्यः सूचना-परियोजनकार्यार्थं छात्रैः अनुवादः कारयितव्यः ।

* * *

सारङ्गः कश्चन चोरः वञ्चकः च । सः एव चोरः इति ज्ञातं चेदपि तस्य निग्रहणं नितरां क्लेशाय आसीत् । तस्य ग्रामस्य न्यायाधीशः नेत्रानन्दः कदाचित् निश्चयम् अकरोत् यत् कदाचित् सारङ्गः अवश्यं ग्रहीतव्यः एव इति । अतः सः साङ्गम् आहूय अवदत्- 'सारङ्ग! अहं भवन्तं ग्रहीष्यामि एव । एषा मम प्रतिज्ञा । पश्य, एतं शुकपञ्चरं श्वः प्रातः कालाभ्यन्तरे यदि भवान् चोरयिष्यति, तर्हि अहं भवतः सामर्थ्यम् अङ्गीकरिष्यामि' इति ।

चौर्यसमये सारङ्गः निग्रहणीयः इति नेत्रानन्दस्य योजना आसीत्।

सारङ्गः एतत् स्पधारह्वानम् अङ्गीकृतवान् ।

तस्मात् क्षणाद् आरभ्य न्यायाधीशः शुकपञ्जरस्य रक्षणार्थं भटान् न्ययोजयत्, तान् अवदत् च-‘भवद्भिः सम्यक् रक्षणं करणीयम् । इतः कुत्रापि न गन्तव्यम् । अस्य चौर्यार्थं यः आगच्छेत्, सः ग्रहीतव्यः । अत्र असफलता यदि प्राप्येत तर्हि भवतां शिरश्छेदनं करिष्यामि’ इति ।

एवम् उक्त्वा न्यायाधीशः गृहं गत्वा निद्राम् अकरोत् । न्यायाधीशस्य गृहस्य पुरतः रक्षकाः शुकपञ्जरस्य रक्षणं कुर्वन्तः आसन् । तस्मात् सारङ्गः चोरमार्गेण न्यायाधीशस्य गृहं प्रविश्य, तदीयं वेषं धृतवान् । कञ्चित् आधारदण्डं गृहीतवान् । शिरसि उष्णीशं धृत्वा कासमानः मन्दं बहिः आगत्य शुकपञ्जरसमीपे स्थितवान् सेवकान् उद्दिश्य अवदत्-‘भोः ! भवन्तः बहोः कालात् रक्षणं कुर्वन्तः नितरां श्रान्ताः सन्ति । कञ्चित्कालं विश्रान्तिं स्वीकुर्वन्तु । अहं रक्षणं करिष्यामि’ इति ।

‘आगतः न्यायाधीशः एव’ इति भावयित्वा सेवकाः गत्वा निद्रां कृतवन्तः ।

अनन्तरदिने न्यायाधीशः आगत्य दृष्टवान् । तत्र शुकपञ्जरं न आसीत् एव । तदा सः रक्षकान् आहूय विचारितवान् । तदा ते अवदन्-‘प्रभो ! ह्यः रात्रौ भवान् आगत्य अस्मान् । ‘विश्रान्तिं स्वीकुर्वन्तु इति सूचितवान् खलु ! विस्मृतं किं भवता?’ इति ।

किञ्चित्समयानन्तरं सारङ्गः हसन् आगतः । शुकपञ्जरं न्यायाधीशाय दत्तवान् च ।

एतद्विषये पराजितः न्यायाधीशः अपरां स्पर्धाम् आयोज्य सारङ्गम् अवदत्-‘सारङ्ग ! मम समीपे अमूल्या काचित् पेटिका अस्ति । मम

गृहात् एव सा पेटिका भवता चोरणीया । तथा भवति चेत् भवतः
एव जयः' इति ।

सारङ्गः एतत् अपि स्पर्धाह्वानम् अङ्गीकृतवान् ।

एतस्मिन् अवसरे न्यायाधीशः पूर्वतनम् अनुभवं स्मरन् महतीं
जागरूकताम् ऊढवान् । कस्मिन्नपि तस्य विश्वासः न आसीत् । अतः
सः रात्रौ शय्यायां स्वस्य उपधानस्य अधः पेटिकां संस्थाप्य पत्न्या
सह रक्षणं कुर्वन् उपविष्टवान् । सारङ्गः एतत् परिशीलयन् आसीत्
। सः किञ्चित्समयानन्तरं पाकशालातः मार्जालध्वनेः अनुकरणम्
अकरोत् । तत् श्रुत्वा न्यायाधीशस्य पत्नी-‘हा हन्त! मार्जारः आगतः
अस्ति इति भाति । मया क्षीरं स्थापितम् अस्ति पाकशालायाम् ।
तत् पिबेत् मार्जारः’ इति वदन्ती पाकशालां प्रति धावितवती ।

तदा चोरः सारङ्गः मन्दं मन्दं गृहस्य पृष्ठभागं गत्वा कूपे महतीं
शिलां क्षिप्तवान् । तत् श्रुत्वा न्यायाधीशः नेत्रानन्दः-‘मम पत्नी कूपे
पतितवती स्यात्’ इति विचिन्त्य कूपसमीपं गतः ।

तत्क्षणे सारङ्गः नेत्रानन्दस्य शयनप्रकोष्ठं गत्वा न्यायाधीशेन
उपधानस्य अधः रहस्येन संस्थापितां पेटिकां स्वीकृत्य ततः बहिः
निर्गतः । तत्र निद्रां कुर्वत्याः न्यायाधीशपुत्र्याः केशान् कर्तयित्वा, तान्
केशान् न्यायमुद्रापेटिकायां संस्थाप्य ततः निर्गतः ।

अनन्तरदिने प्रातः न्यायाधीशस्य पुत्री स्वस्य केशाः कर्तिताः इति
ज्ञात्वा उच्चैः रोदनम् आरभत । एतत् ज्ञात्वा न्यायाधीशः कुपितः ।

‘मदीया न्यायमुद्रापेटिका आनीयताम् । सारङ्गस्य बन्धनाय आज्ञां
करिष्यामि’ इति सः सेवकान् अवदत् ।

सेवकाः न्यायमुद्रापेटिकाम् आनयन् । न्यायाधीशः पेटिकायां विद्यमानान् केशान् दृष्ट्वा मौनम् आश्रितवान् ।

तदा तस्य पत्नी-‘भवतः अधिकारः अस्ति । तथापि सारङ्गस्य बन्धनाय किमर्थम् आज्ञा न क्रियते भवता?’ इति अपृच्छत् ।

तत् श्रुत्वा न्यायाधीशः अवदत्-‘सारङ्ग मां परोक्षतया स्वसामर्थ्यं ज्ञापितवान् अस्ति । सः मम पुत्र्याः शिरः एव कर्तयितुम् अशक्ष्यत् । न्यायमुद्रापेटिकाम् एव अपहर्तुम् अपि अशक्ष्यत् । तथा तेन यदि कृतं स्यात् तर्हि अहं पुत्रीवियोगदुःखग्रस्तः, वृत्तिच्युतः वा अभविष्यम् । प्रायः अस्माकं राज्ये रक्षकभटाः निपुणाः न सन्ति । तेषां सामर्थ्ये परिष्कारः अपेक्षितः । तथा भवति चेदेव चोराः असहायाः भवेयुः’ इति ।

* * *

ಭಾಗ-2

ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ

ಬೇರೆ ಎಲ್ಲ ಭಾಷೆಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವೆಂದರೆ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗದ್ಯ ಪ್ರಕಾರದ ಕಾವ್ಯವೂ ಇದೆ. ಅಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಗದ್ಯ ಬರವಣಿಗೆಯೆಲ್ಲವೂ ಕಾವ್ಯವೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. 'ವೃತ್ತಗಂಧೋಜ್ವಿತಂ ಗದ್ಯಂ' ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಗಣ, ಯತಿ ಹಾಗೂ ಪಾದದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ್ದು ಗದ್ಯ. ಕಾವ್ಯಕೃತಿಯಾಗಲೀ, ಕಾವ್ಯೇತರ-ಕೃತಿಯಾಗಲೀ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯವು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯೇ. ಪದ್ಯರಾಶಿಯೇ ದೊಡ್ಡದು. ವೇದಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪದ್ಯಶೈಲಿಯು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಬರವಣಿಗೆಯು ಬಳಕೆಗೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ಜ್ಞಾನರಾಶಿಯೆಲ್ಲವೂ ಕಂಠಸ್ಥವಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಪಾದಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪದ್ಯ ಶೈಲಿಯು ಕಂಠಪಾಠಕ್ಕೆ ಹೇಳಿಮಾಡಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಸುಲಭವಾದ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದರು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರು, ಜನರೂ ಅದನ್ನೇ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ರೂಪದ ಗದ್ಯದ ಬಳಕೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಗದ್ಯಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಯೂ ನಗಣ್ಯವಾಯಿತು.

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಾತು ಹೇಳಬೇಕೆ? ಸಾಹಿತ್ಯವು ಜನರಿಗಾಗಿ ರಚನೆಯಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಜನರಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಉಳಿಯಲು ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕವಿಗಳು ಪದ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲೇ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸತೊಡಗಿದರು. ಅಪರೂಪಕ್ಕೆ ಯಾರಾದರೂ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಮಹತ್ವ, ಗೌರವಾದರಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗತೊಡಗಿದವು. ಆಡು ಮಾತಿನ ಗದ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಓದುವ ಗದ್ಯದ ರಚನೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿತ್ತು. ಉದ್ಬುದ್ಧನೆಯ ಸಮಾಸ ಪದಗಳು ರಚನೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಓಚೋಗುಣವೆಂದು ಕರೆದು "ಓಜಃ ಸಮಾಸಭೂಯಸ್ತ್ವಂ ಏತತ್ ಗದ್ಯಸ್ಯ ಜೀವಿತಮ್" ಎಂದು ತೀರ್ಪಿತ್ತರು. ಇಂತಹ ಗದ್ಯದ ರಚನೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ಒಬ್ಬ ಕವಿಯು ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಅಳೆಯಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಅವನು ಗದ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಯೇ ಎಂದು

ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. “ಗದ್ಯಂ ಕವೀನಾಂ ನಿಕಷಂ ವದಂತಿ” ‘ಗದ್ಯವು ಕವಿಗಳಿಗೆ ಒರೆಗಲ್ಲು’ ಎಂಬ ಮಾತೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂತು.

ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಗದ್ಯವನ್ನು ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಋಗ್ವೇದದ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ, ಅಥರ್ವವೇದ, ಕೆಲವು ಆರಣ್ಯಕಗಳು ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಾಗಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೂ ಗದ್ಯ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ ಸೂತ್ರಗಳು, ವರರುಚಿಯ ವಾರ್ತಿಕ, ಪತಂಜಲಿಯ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಧರ್ಮಸೂತ್ರಗಳು, ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳು, ವೇದಾಂತ-ಭಾಷ್ಯಗಳು ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತಗದ್ಯದ ಪರಿಷ್ಕೃತ ರೂಪವನ್ನು ನಮಗೆ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತವೆ.

ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯವು ಯಾವಾಗ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿತು ಎನ್ನುವುದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಹಿಂದೆಯೇ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳು ಇದ್ದವು ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯನನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ವಾಸವದತ್ತಾ, ಭೈಮರಥೀ, ಸುಮನೋತ್ತರಾ ಇವು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳೆಂದು ಪತಂಜಲಿಯು ತನ್ನ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮಹಾಕವಿ ಬಾಣಭಟ್ಟನು ತನಗಿಂತ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ ಕಾರರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ನಡೆದಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಬಾಣನ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನ ಯಾವ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವೂ ಇಂದು ನಮಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಿಲ್ಲ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ‘ಕಥಾ’ ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಪ್ರಬಂಧಕಲ್ಪನಾಕಥಾ’ ‘ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ ಉಪಲಬ್ಧಾರ್ಥಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕಥಾ ಎನ್ನುವುದು ಕವಿಯ ಕಲ್ಪನೆಯ ವಸ್ತುವುಳ್ಳದ್ದು. ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಯಾದರೋ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಕವಿಯು ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿರುವುದು.

अपादः पदसन्तानो गद्यमाख्यायिका कथा । - (काव्यादर्श-दण्डी)

उच्छ्वासान्तेऽप्यखिन्नास्ते येषां वक्त्रे सरस्वती ।

कथामाख्यायिकाकारा न ते वन्द्याः कवीश्वराः ॥ (बाणः)

‘ಕಥಾ’ ಲಕ್ಷಣ

ಪ್ರಾರಂಭ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟ ದೇವತೆ ಹಾಗೂ ಗುರುಗಳಿಗೆ ವಂದನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ನಂತರ ತನ್ನ ವಂಶದ, ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತ ಸ್ತುತಿ ಇರಬೇಕು. ಸಜ್ಜನರ ಹೊಗಳಿಕೆ, ದುರ್ಜನರ ಖಂಡನೆ ಇರಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪದ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಇವುಗಳ ನಂತರ ಗದ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು. ನಗರ ವರ್ಣನೆ, ರಾಜನ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಧಾನ ಕಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. “ಕಥೆ”ಯ ವಸ್ತು ಕವಿಯ ಊಹೆಯಿಂದ ರಚಿತಗೊಂಡು ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಭೆಯ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರಬೇಕು. ಶೃಂಗಾರವು ಪ್ರಧಾನ ರಸವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಥೆಯನ್ನು ನಾಯಕನೇ ಹೇಳಬಹುದು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾರಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಕಥೆಯಲ್ಲಿ “ಆಯರ್ವಾ” ವೃತ್ತದ ಕೆಲವೇ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಈ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಬಾಣನ “ಕಾದಂಬರಿ”ಯು “ಕಥಾ” ವಿಧದ ಗದ್ಯ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಉದಾಹರಣೆ.

‘ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ’ ಲಕ್ಷಣ

ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ “ಕಥಾ”ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಕವಿಯು ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟ ದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಗುರುಗಳನ್ನೂ ವಂದಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕವಿಗಳನ್ನೂ ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಬೇಕು. ತಾನು ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಲು ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು. ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಸದ್ವಂಶ ಸಂಭೂತನ ಕುರಿತ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ತನ್ನ ವಂಶದವರ ವಿಷಯವನ್ನೂ, ಅವರ ಸಂಸ್ಕಾರಾತಿಶಯವನ್ನೂ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ ತನ್ನ ಜೀವಿತವನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯದ ಭಾಗವು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕು. ಇಡೀ ಗ್ರಂಥವನ್ನು “ಉಚ್ಚಾಸ”ಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬೇಕು. “ವಕ್ತೃ” ಅಥವಾ “ಅಪರವಕ್ತೃ” ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಿರಬೇಕು. ನಾಯಕನೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತಿರಬೇಕು. ಕಥಾ ವಸ್ತುವು ಕವಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರದೆ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿರಬೇಕು. ‘ಕನ್ಯಾಹರಣ’, ‘ಯುದ್ಧ’, ‘ವಿರಹ’ ನಾಯಕನ ಅಭ್ಯುದಯ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಬಾಣಭಟ್ಟನ ‘ಹರ್ಷಚರಿತಮ್’ ‘ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ’ ವಿಧದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ.

ಆದರೆ ದಂಡಿಯು ಇಂತಹ ವಿಂಗಡನೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪ್ರಕಾರ ಭೇದಗಳಾಗಲಾರವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಕೆಲವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯ

ಇಂದು ನಮಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಪ್ರಮುಖ ಗದ್ಯಕೃತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

1) ಸುಬಂಧು : ವಾಸವದತ್ತಾ - ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಗದ್ಯಕವಿತೆಯರಲ್ಲಿ ಸುಬಂಧುವು ಒಬ್ಬ. ಇವನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಇವನು ಬರೆದಿರುವ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ 'ವಾಸವದತ್ತಾ' ಕಥಾಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. 'ವಾಸವದತ್ತಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಪತಂಜಲಿಯು ಹೇಳಿರುವ 'ವಾಸವದತ್ತಾ' ಭಾಸನ ನಾಟಕದ 'ವಾಸವದತ್ತಾ' ಮತ್ತು ಬಾಣನು ಹೇಳಿದ 'ಕವೀನಾಮಗಲದ್ವರ್ಷೋ ನೂನಂ ವಾಸವದತ್ತಯಾ'. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಕಡೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಸುಬಂಧುವಿನ ವಾಸವದತ್ತಾ ಕಾವ್ಯದ ನಾಯಕಿಯು ಅವನ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪಾತ್ರವೇ ಆಗಿರಬೇಕು.

ಕಂದರ್ಪಕೇತು ಎಂಬ ರಾಜಕುಮಾರನು ಒಮ್ಮೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರಿಯಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವಳಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾದನು. ಅವನು ಮಿತ್ರನಾದ ಮಕರಂದನೊಡನೆ ಆ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅರಸುತ್ತಾ ಹೊರಟನು. ಒಂದು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮರವೊಂದರ ಕೆಳಗೆ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮರದ ಮೇಲಿದ್ದ ಗಿಳಿಯೊಂದು 'ವಾಸವದತ್ತಾ' ಎಂಬ ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ತಾನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ವರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ ತನ್ನೊಡನೆ ಪ್ರೇಮಪತ್ರವನ್ನು ಕಳಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಗಿಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಕಂದರ್ಪಕೇತುವು ಆ ಪ್ರೇಮಪತ್ರವನ್ನು ಓದಿಕೊಂಡು ತಾನೇ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಊರಿಗೆ ಹೋದನು. ಆ ದಿನ ಅವಳ ವಿವಾಹವು ಬೇರೊಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರನೊಡನೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಕಂದರ್ಪಕೇತುವು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಳೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಬಂದನು.

ರಾತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಮಲಗಿದರು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದಾಗ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ. ಕಂದರ್ಪಕೇತುವು ಅವಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹುಡುಕಿ ಅವಳು ಸಿಗದಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಅಶರೀರವಾಣಿಯೊಂದು ‘ನಿನಗೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರೇಯಸಿಯು ದೊರೆಯುತ್ತಾಳೆ, ದುಡುಕಬೇಡ’ ಎಂದು ಹೇಳಿತು. ಆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ಅವನು ಕಾಡಿನಲ್ಲೇ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಆಹಾರದ ಶಿಲಾವಿಗ್ರಹವೊಂದನ್ನು ಕಂಡನು. ಅದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಅದು ನಿಜವಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯಾಯಿತು. ಆಗ ಅವಳು ತಾನು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಳು. “ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಿನಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಎದ್ದು ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ನಾನು ಹೊರಟಾಗ ಒಂದು ಕಿರಾತಸೈನ್ಯವು ಎದುರಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹಾತೊರೆಯಿತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಿರಾತಸೈನ್ಯವೂ ಬಂದು ಮೊದಲೇ ಬಂದಿದ್ದ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಿತು. ಅದು ಆಶ್ರಮವಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಋಷಿಯು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನನ್ನ ನಿಮಿತ್ತ ಎರಡೂ ಸೈನ್ಯಗಳು ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿ ರಕ್ತಪಾತ ಮಾಡಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಕಲ್ಲಾಗುವಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಶಪಿಸಿದನು. ನಿನ್ನ ಸ್ವರ್ಪದಿಂದ ನನಗೆ ಮೊದಲಿನ ರೂಪ ಬಂದಿತು” ಎಂದಳು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಣಯಿಗಳು ಪುನಃ ಒಂದಾದರು.

‘ವಾಸವದತ್ತಾ’ ಕಾವ್ಯದ ಕಥೆ ಚಿಕ್ಕದು. ‘ವಾಸವದತ್ತಾ’ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಬರೆದರೆ ಜನ ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸುಬಂಧುವು ಕಥೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತಾಂಶಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಿವಿಧ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವನೇ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

“ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರ-ಶ್ಲೇಷಮಯ-ಪ್ರಬಂಧ-ವಿನ್ಯಾಸ-ವೈದಗ್ಧ್ಯ-ನಿಧಿವಿಬಂಧಮ್ |

ಸರಸ್ವತೀದತ್ತವರಪ್ರಸಾದಾತ್ ಚಕ್ರೇ ಸುಬಂಧುಃ ಸುಜನೈಕಬಂಧುಃ ||

ಇವನು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಗೂ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿ ‘ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗ ನಿಪುಣ’ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

2) ಬಾಣಭಟ್ಟ : ಕಾದಂಬರಿ - ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯಲೇಖಕರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರ ತಾಂಬೂಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನೆಂದರೆ ಮಹಾಕವಿ ಬಾಣಭಟ್ಟ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿಷಯಗಳೂ ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಬಾಣನ ಕಾಲ-ಜೀವಿತ-ಕೃತಿಗಳು ಸಂಶಯಕ್ಕೆಡೆಮಾಡಿಕೊಡದಿರುವುದೇ ಸಮಾಧಾನದ ವಿಷಯ. ಬಾಣನು ಹರ್ಷಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಂಶದ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ವಾತ್ಸಾಯನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಚಿತ್ರಭಾನು ಇವನ ತಂದೆ. ಶೋಣಾ ಎಂಬ ನದೀತೀರದ ಪ್ರೀತಿಕೂಟದಲ್ಲಿ ಇವನು ಜನಿಸಿದನು. ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಕಥೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸಹಪಾಠಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ದೇಶಪರ್ಯಟನ ಮಾಡಿದನು. ಸ್ಥಾನೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಹರ್ಷವರ್ಧನನು ಇವನನ್ನು ತನ್ನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಗೌರವಿಸಿ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಸೂಚಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಣನು 'ಹರ್ಷಚರಿತ' ಎಂಬ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದನು. ಹರ್ಷವರ್ಧನನು ಕ್ರಿ.ಶ. 606 ರಿಂದ 647 ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿರುವುದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ದೃಢಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಬಾಣನು ಕ್ರಿ.ಶ. 7ನೇ ಶತಮಾನದವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವೇ ಇಲ್ಲ. ಇವನು ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಪಾರ್ವತೀ ಪರಿಣಯ ಎಂಬ ನಾಟಕ, ಚಂಡೀಶತಕ, ಮುಕುಟತಾಡಿತಕ ಇವೂ ಬಾಣನ ಕೃತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಬಾಣನು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಕಥಾಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ 'ಕಾದಂಬರಿ' ಎಂಬ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ 'ಕಾದಂಬರಿ'ಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ, ಜನಪ್ರಿಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಜನ್ಮಾಂತರದ ಅದ್ಭುತ ಕಥೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಇದು ಓದುಗರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿದೆ. ಚಂದ್ರಾಪೀಡ ಮತ್ತು ಪುಂಡರೀಕ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಎರಡು ಜನ್ಮದ ಕಥೆ ಹಾಗೂ ಅವರಿಗಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರೇಯಸಿಯರಾದ ಕಾದಂಬರಿ ಮತ್ತು ಮಹಾಶ್ವೇತಾ ಕಾದಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಕಥೆಯ ಜಾಡನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೋದರೆ ಒಂದು ಗಹನವಾದ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ದಿಕ್ಕು ತಪ್ಪಿದ

ಅನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೇ ತಮ್ಮ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತು ಕಥೆಗಿಂತ ವರ್ಣನೆಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನಿತ್ತಿರುವುದು ಈ ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಬಾಣನು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಧರ್ಮ, ರಾಜನೀತಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಕಲೆಗಳು ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಮಗೆ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡದಿರುವ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ. 'ಬಾಣೋಚ್ಚಿಷ್ಟಂ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ' (ಇಡೀ ಜಗತ್ತು ಬಾಣನ ಎಂಜಲು) ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಬಾಣನ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. "ಕಾದಂಬರೀ ರಸಜ್ಞಾನಾಂ ಆಹಾರೋಽಪಿ ನ ರೋಚತೇ" (ಕಾದಂಬರೀ ಕಾವ್ಯದ ರಸವನ್ನುಂಡವರಿಗೆ ಬೇರೆ ಆಹಾರವೇ ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬ ಮಾತು ಓದುಗರಿಗೆ ಸ್ವಾನುಭವಕ್ಕೆ ಬರದೇ ಇರದು. ಬಾಣನ ಶೈಲಿಯಂತೂ ಮನೋಹರವಾದುದು. ಒಮ್ಮೆ ಪುಟಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಓದಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಎರಡೇ ಪದಗಳ ವಾಕ್ಯವೂ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘಸಮಾಸ ಪದಗಳು ಒಂದು ಸಾಲನ್ನೂ ಮೀರುವಂತಿದ್ದರೆ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಸ ಪದಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಕಾದಂಬರೀ' ಪೂರ್ವಭಾಗ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಭಾಗ ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪೂರ್ವಭಾಗವನ್ನು ಬಾಣನು ಬರೆದಿದ್ದರೆ, ಉತ್ತರ ಭಾಗವನ್ನು ಅವನ ಮಗನಾದ ಪುಲಿಂದ ಅಥವಾ ಭೂಷಣಭಟ್ಟನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾದಂಬರೀ ಕೃತಿಯ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕಥೆ

ಶೂದ್ರಕ ಮಹಾರಾಜನ ಸಭೆಗೆ ರೂಪವತಿಯಾದ ಚಂಡಾಲ ಕನ್ಯೆಯೊಬ್ಬಳು ಮಾತನಾಡುವ ಗಿಳಿಯೊಂದನ್ನು ತರುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಗಿಳಿಯು ತನ್ನ ಜನ್ಮ, ಮರಣದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಹಾರೀತನೆಂಬ ಋಷಿಪುತ್ರ ತನ್ನನ್ನು ಜಾಬಾಲಿ ಮುನಿಗಳ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದ ಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ಜಾಬಾಲಿ ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ವಿವರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ರಾಜ ತಾರಾಪೀಡ, ರಾಣಿ ವಿಲಾಸವತಿಯರ ಮಗ ಚಂದ್ರಾಪೀಡ ಇವನು ಚಂದ್ರಾಂಶ ಸಂಭೂತ. ಇವನೂ, ಮಂತ್ರಿ ಶುಕನಾಸನ ಮಗ ವೈಶಂಪಾಯನ ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರಾಣಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿ ಬೆಳೆದು ದೊಡ್ಡವರಾದರು. ಯುವರಾಜನಾದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡ ಸ್ನೇಹಿತನೊಡನೆ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು. ಹಿಮಾಲಯದ ಹತ್ತಿರ ಕಂಡ ಒಂದು ಸುಂದರ ಕಿನ್ನರ ಮಿಥುನವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ

ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಹಳ ದೂರ ಸಾಗಿ ಅಚ್ಚೋದ ಸರೋವರದ ಬಳಿ ಬಂದನು. ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಶಿವಾಲಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಹಾಶ್ವೇತೆ ಎಂಬ ತಪಸ್ವಿನಿ ಇದ್ದಳು. ಆಕೆ ತನ್ನ ಕಥೆಯನ್ನು ಚಂದ್ರಾಪೀಡನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆಕೆ ವಿದ್ಯಾಧರ ರಾಜಪುತ್ರಿ. ಅದೇ ಸರಸ್ವಿನಿ ಬಳಿ ಹಿಂದೆ ಪುಂಡರೀಕನೆಂಬ ಋಷಿಕುಮಾರನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಳಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ನೋಡಲು ಮತ್ತೆ ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಅವನು ವಿರಹ ತಾಪದಿಂದ ಮರಣ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ಆಕಾಶವಾಣಿಯೊಂದು ಮತ್ತೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಮಾಗಮವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ತಡೆಯಿತು. ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಿಂದ ಒಬ್ಬ ದಿವ್ಯ ಪುರುಷನು ಬಂದು ಪುಂಡರೀಕನ ದೇಹವನ್ನು ಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆತನನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಗೆಳೆಯ ಕಪಿಂಜಲನು ಇನ್ನೂ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ತಪವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಆಗಮನದ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದಳು. ಆ ಕಥೆಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯ ಸ್ನೇಹಿತೆ ಗಂಧರ್ವ ರಾಜಪುತ್ರಿಯಾದ ಕಾದಂಬರಿಯು ಮಹಾಶ್ವೇತೆ ತಪಸ್ವಿನಿಯಾಗಿರುವವರೆಗೆ ತಾನೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ ವ್ರತದಲ್ಲಿರುವ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಮಹಾಶ್ವೇತೆ ಕಾದಂಬರಿಯ ಅರಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಅಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಪೀಡ ಕಾದಂಬರಿಯರಲ್ಲಿ ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಒಡನೆಯೇ ಗಾಢವಾದ ಅನುರಾಗವು ಅಂಕುರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಕರೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ವಿರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಬ್ಬರೂ ದೂತರಿಂದ ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಣನ ರಚನೆ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಅವನ ಮಗ ಭೂಷಣ ಭಟ್ಟನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ) ಚಂದ್ರಾಪೀಡನೊಡನೆ ಹೊರಟಿದ್ದ ಪರಿವಾರ, ಸೈನ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಬಂದರೂ ಮಂತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ವೈಶಂಪಾಯನನು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಮತ್ತೆ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ವೈಶಂಪಾಯನನು ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯನ್ನು ರಾಗಾಂಧನಾಗಿ ಮೋಹಿಸಿ ಅವಳ ಶಾಪದಿಂದ ಗಿಳಿಯಾದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗೆಳೆಯನ ದುಃಖದಿಂದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನೂ ಸತ್ತಂತೆ ಒರಗುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಕಾದಂಬರಿ ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ತಾನೂ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ಆಕಾಶವಾಣಿ ಅವಳನ್ನು

ತಡೆದು ಪುನಃ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಮಾಗಮವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಿಷ್ಟು ಜಾಬಾಲಿ ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಕಥೆ. ಗಿಳಿ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ನಾನೇ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪುಂಡರೀಕ ಮತ್ತು ವೈಶಂಪಾಯನ, ನೀನೇ ಚಂದ್ರಾಪೀಡ. ಈ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಕತೆ ತಿಳಿದೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಶಾಪದ ಅವಧಿ ಮುಗಿಯಿತು, ಎಂದು. ಈ ಕಥೆ ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಶೂದ್ರಕ ರಾಜನು ಮೂರ್ಛೆ ತಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಕಾದಂಬರಿಯ ಸ್ವರ್ಪದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಜೀವ ಪಡೆದು ಏಳುತ್ತಾನೆ. ಗಿಳಿಯೂ ಪುಂಡರೀಕನ ರೂಪದಿಂದ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯ ಹತ್ತಿರ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲರ ಸಮಾಗಮದೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಕಥೆಯು ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ.

‘ಕಾದಂಬರಿ’ಯು ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ವಾಸ್ತವ ಲೋಕದಿಂದ ಮಾಯಾಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕಥಾ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಎಳೆಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಕಾದಂಬರೀ-ಚಂದ್ರಾಪೀಡರ ಪ್ರಸಂಗ; ಇನ್ನೊಂದು ಮಹಾಶ್ವೇತೆ-ಪುಂಡರೀಕರ ಚರಿತ್ರೆ. ಎರಡೂ ಕಥೆಗಳು ಒಂದರೊಳಗೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡು ಕಥೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಜನ್ಮಗಳ ಅದ್ಭುತ ಹಾಗೂ ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರೇಮಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ದೊಡ್ಡ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳಂತೆ ಕಥೆಯೊಳಗೆ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಘಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಭಾರತೀಯ ಕಥಾಕಾರರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಥಾವಿಸ್ತಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಾವ್ಯರಸವು ಸಹೃದಯರನ್ನು ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧರನ್ನಾಗಿಸಿ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಲೇಖಕರಲ್ಲಿ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನ ಬಾಣನಿಗೆ ಸಂದಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಲಂಕಾರಿಕರು ಇವನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪಾಂಚಾಲೀ ರೀತಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಿದರ್ಶನಗಳೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳೂ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳು ಹಿತವಾಗಿ ಬೆರೆತ ಲಲಿತ ಪದ ವಿನ್ಯಾಸವೇ “ಪಾಂಚಾಲೀ ರೀತಿ”. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಬಾಣನ ಎರಡೂ ಕೃತಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಾದಂಬರಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಗಳಿಸಿದೆ. ಇದರ ಕಥೆ ರೋಮಾಂಚಕಾರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ, ಹೇಳುವ ವಿಧಾನವು ರೋಮಾಂಚಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವರ್ಣನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಅಚ್ಚರಿ ಮೂಡಿಸುವಂತಿದೆ. ಇವುಗಳ ಹಿಂದೆ ಕವಿಗಿರುವ

ಕೌಶಲದಷ್ಟೇ ಆತನ ಅಗಾಧ ಜ್ಞಾನವೂ ನಮಗೆ ಅನುಭವ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಣನ ಸಮಾಸ ಪದಗಳು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು, ವಾಕ್ಯಗಳು ನೀಳವಾಗಿರುವುದು, ಇವನ ಗದ್ಯ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆರುಗನ್ನೇ ತಂದುಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಇವುಗಳ ಲಾಲಿತ್ಯ, ಮಾಧುರ್ಯಗಳು ಕಿವಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಕಾದಂಬರೀ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿನ ವರ್ಣನೆ, ಶಬ್ದ ಸೌಂದರ್ಯ, ಪಾತ್ರ-ರಸಪೋಷಣೆ ಇವು ಕವಿಯ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಶಿಖರಕ್ಕೇರಿಸಿವೆ. ಇಂತಹ ಬಾಣನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ಕಷ್ಟ. ಆದುದರಿಂದಲೇ बाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम् ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆತನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿರುವುದು.

ಹರ್ಷಚರಿತಮ್ :

ಹರ್ಷನಿಂದ ಸನ್ಮಾನಿತನಾದ ಬಾಣನು ಅದರ ಕೃತಜ್ಞತೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಈ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗದ್ಯಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಈ ಕೃತಿಯಿಂದ ಹರ್ಷನ ಹೆಸರೂ ಅಜರಾಮರವಾಗುವಂತಾಯಿತು. ಇಡೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲು ಹೊರಟ ಮೊದಲ ಗ್ರಂಥ ಹರ್ಷಚರಿತೆ. ಈ ಕೃತಿಯು ಎಂಟು ಉಚ್ಚಾಸ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಹರ್ಷನ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ಪೂರ್ಣ ವರ್ಣನೆ ಕೊಡುವ ಮುನ್ನವೇ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ.

ಈ ಕೃತಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಬಾಣನ ಆತ್ಮವೃತ್ತಾಂತವು ಬರುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಹರ್ಷನ ಪೂರ್ವ ವಂಶದವರ ಚರಿತ್ರೆ, ಅವನು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ಬಂದ ಆಪತ್ತುಗಳು, ಅವನು ಅವುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ ರೀತಿ ಇವುಗಳು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶ್ರೀ ಹರ್ಷನ ಪೂರ್ವಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಪುಷ್ಪಭೂತಿಯೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಾಧಕನಿಂದ ದೊರೆತ ವರದಾನದ ಸಹಾಯವು ಆತನು ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವ ರಾಜವಂಶದ ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಹಾಪ್ರತಾಪನಾದ ರಾಜ ಪ್ರಭಾಕರವರ್ಧನನೇ ಹರ್ಷನ ತಂದೆ. ಆತನ ಪತ್ನಿ ರಾಣಿ ಯಶೋಮತಿಯೇ ಹರ್ಷನ ತಾಯಿ. ರಾಜ್ಯವರ್ಧನನು ಹರ್ಷನ ಸಹೋದರ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯಶ್ರೀ ಸಹೋದರಿ. ಈಕೆಯ ಪತಿ ಗೃಹವರ್ಮ, ತಂದೆ ಪ್ರಭಾಕರವರ್ಧನನಿಗೆ ಮಾರಣಾಂತಿಕ ರೋಗ ಬಂದಾಗ, ರಾಜ್ಯವರ್ಧನ, ಹರ್ಷವರ್ಧನರು ಹೂಣರನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ವಿಜಯಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಹರ್ಷನು ಬೇಗ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತಂದೆಯು

ಮರಣ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಬಂದ ರಾಜ್ಯವರ್ಧನನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಹರ್ಷವರ್ಧನನಿಗಾಗಲಿ ರಾಜ್ಯದ, ಪಟ್ಟದ ವ್ಯಾಮೋಹವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯವರ್ಧನನು ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುವಾಗಲು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಂಗಿ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯ ಪತಿ ಗೃಹವರ್ಮನನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ಕೊಂದಿರುವರೆಂದೂ, ಇದರಿಂದ ನೊಂದ ಆಕೆಯು ಶತ್ರುಗಳ ಕೈಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾಡನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವುದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹರ್ಷನು ತನ್ನ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ನಿವಾರಿಸಿ, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಸಿದ್ಧಳಾಗಿದ್ದ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯನ್ನೂ ಪತ್ತೆ ಮಾಡಿ ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುವಾಗಿದ್ದ ದಿವಾಕರ ಮಿತ್ರನ ಸಹಾಯವೂ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಬಾಣನಿಗೆ ಹರ್ಷನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಇಂದಿನ ಚರಿತ್ರಕಾರರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳುವ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲ. ಪುರಾಣ ಕಥೆಯಂತೆ ಅದನ್ನೂ ಒಂದು ರೋಮಾಂಚಕ ಕಥೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ವೀರ-ಅದ್ಭುತ-ಕರುಣ-ಶಾಂತ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳನ್ನು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸಂಯೋಜಿಸಿ, ವರ್ಣನಾ ಕೌಶಲದಿಂದ ಓದುಗರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದೇ ಆತನ ವಿವಕ್ಷೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಗಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆಗಳು ಬಂದರೂ ಅವು ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೇ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವಸ್ತುವನ್ನಾಧರಿಸಿದ ಮೊದಲನೆಯ 'ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ' ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಹರ್ಷಚರಿತೆಗೆ ಇದೆ. ಈ ಕೃತಿಯು ಶಬ್ದ, ಅರ್ಥ, ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ರಸಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಮನಮೋಹಕವಾಗಿದೆ. ಪಾಂಚಾಲಿ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಕಾವ್ಯವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಬಾಣಪ್ರಶಂಸಾ -

೧. ಬಾಣೋच्छಿष्टं जगत्सर्वम् ।
೨. कादम्बरीरसज्ञानामाहारोऽपि न रोचते ।
೩. बाणं तु सर्वेश्वरमानतोऽस्मि । (उदयसुन्दरीकथा-सोड्डलः)
೪. रुचिरस्वरवर्णपदा रसभाववती जगन्मनो हरति ।

तत्किं तरुणी नहि नहि वाणी बाणस्य मधुरशीलस्य ॥
(विदग्धमुखमण्डन-धर्मदासः)

೫. ವಾಣಿ ಬಾಣೋ ಬಭೂವೇತಿ । (ಆರ್ಯಸಪ್ರಶಸ್ತಿ-ಗೋವರ್ಧನಃ)

೬. ಹೃದಯವಸತಿಃ ಪಂಚಬಾಣಸ್ತು ಬಾಣಃ । (ಪ್ರಸನ್ನರಾಘವಃ-ಜಯದೇವ)

೭. ಸುಬಂಧುರ್ಬಾಣಭಟೃಶ್ಚ ಕವಿರಾಜ ಇತಿ ತ್ರಯಃ ।

ವಕ್ರೋಕ್ತಿಮಾರ್ಗನಿಪುಣಾಃ ಚತುರ್ಥೋ ವಿಧ್ಯತೇ ನ ವಾ ॥

(ರಾಘವಪಾಂಡವೀಯಮ್-ಕವಿರಾಜಃ)

3) ದಂಡಿ : ದಶಕುಮಾರಚರಿತ - ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಕರ್ತೃವೆಂದರೆ ದಂಡಿ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಹಾಕವಿಯಾದ ಭಾರವಿಯ ಮರಿಮಗನೇ ದಂಡಿ ಎಂದು 'ಅವಂತೀ ಸುಂದರೀ ಕಥಾಸಾರ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಂದೆತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ದಂಡಿ ಕಾಂಚಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ನೆಲೆಸಿ ಅನಂತರ ಆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಒಂದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ದೇಶಾಂತರ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಪಲ್ಲವ ದೊರೆಯಾದ ನರಸಿಂಹಶರ್ಮನು ಕಾಂಚಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡಾಗ ದಂಡಿ ಪುನಃ ಆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈ ಘಟನೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ. 7ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆದದ್ದರಿಂದ ದಂಡಿಯು ಆ ಕಾಲದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದಂಡಿಯು 'ಅವಂತೀ ಸುಂದರೀ ಕಥಾ' ಎಂಬ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದು ಅದು ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಪಾಠಾಂತರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದೆ. ದಂಡಿಯು ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ದಶಕುಮಾರ ಚರಿತವೆಂಬ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಗದ್ಯಶೈಲಿಯು ಸರಳವಾಗಿದ್ದು 'ದಂಡಿನಃ ಪದಲಾಲಿತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ದಶಕುಮಾರ ಚರಿತವು ಇಂದು ನಮಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕಾ, ದಶಕುಮಾರ ಚರಿತ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಪೀಠಿಕಾ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಐದು ಉಚ್ಚಾಸ್ವಗಳೂ, ದಶಕುಮಾರ ಚರಿತದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಉಚ್ಚಾಸ್ವಗಳೂ, ಉತ್ತರ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಚ್ಚಾಸ್ವವೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಪೀಠಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಂತರಗಳಿರುವುದರಿಂದ

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕವಿಗಳು ಈ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಮಗಧದೇಶದ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ರಾಜಹಂಸನ ಮಗ ರಾಜವಾಹನ. ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಮಂತ್ರಿ ಕುಮಾರರೊಡನೆ ಬೆಳೆದು ಸಕಲ ವಿದ್ಯಾಪ್ರವೀಣನಾದನು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮೇಲೆ ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ದೇಶ ತಿರುಗಲು ಹೊರಟರು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದಾಗ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾತಂಗ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ರಾಜವಾಹನನು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಮಂತ್ರಿಕುಮಾರರು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ರಾಜವಾಹನನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ನಾನಾ ಕಡೆಗೆ ತೆರಳಿದರು. ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸಾಹಸದಿಂದ ಸುಂದರಿಯರಾದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು. ಮುಂದೆ ವಿಧಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿದಾಗ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಜನ ಕುಮಾರರು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದೇ ದಶಕುಮಾರ ಚರಿತೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಜನ ಗದ್ಯಕವಿಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಆ ಕೃತಿಗಳು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಧನಂಜಯನ ತಿಲಕಮಂಜರೀ, ಸೊಡ್ಡಲನ ಉದಯಸುಂದರೀ ಕಥಾ, ವಾದೀಭಸಿಂಹನ ಗದ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿ, ವಾಮನನ ವೇಮಭೂಪಾಲಚರಿತ-ಮುಂತಾದವು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ತಿಲಕಮಂಜರೀ :

ಈ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಕರ್ತೃ ಧನಪಾಲ. ಇವನ ಕಾಲ ಸುಮಾರ ಕ್ರಿ.ಶ. 1000. ಧಾರಾನಗರದ ದೊರೆಗಳಾಗಿದ್ದ ಸೀಯಕ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಪತಿಗಳು ಇವನ ಆಶ್ರಯದಾತರು. ತನ್ನ ದೊರೆಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲು ಇವನು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇದರಲ್ಲಿ ತಿಲಕ ಮಂಜರೀ ಮತ್ತು ಸಮರಕೇತು ಇವರ ನಡುವಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕವಿ ಧನಪಾಲನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಾಣನನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರ ಪ್ರಾರಂಭದ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳಾದ

ಬಾಣ, ಭವಭೂತಿ, ರಾಜಶೇಖರ, ರುದ್ರ, ಮಹೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕರ್ದಮಹಾರಾಜರ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇದೆ.

ವೇಮ-ಭೂಪಾಲಚರಿತ (ವೀರ ನಾರಾಯಣ ಚರಿತ) :

ಬಾಣಕವಿಯ ವತ್ಸಗೋತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಜನಿಸಿದ ವಾಮನನು, ಬಾಣನ ನಂತರ ಅವನಿಗೆ ಸರಿದೂಗುವಂತೆ ಸರಸಗದ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸುಳ್ಳು ಮಾಡಲು ಬಯಸಿ ಈ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಹೀಗೆಂದು ಕವಿ ವಾಮನನೇ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಕವಿ ತನ್ನನ್ನು 'ಅಭಿನವಬಾಣ' ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಬಾಣನಿಂದ ಪ್ರೇರೇಪಿತನಾಗಿ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಆಶ್ರಯದಾತನಾದ ವೇಮಭೂಪಾಲನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರಾಜನು ಕೊಂಡುವೀಡುವಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು. (ಕ್ರಿ.ಶ. 1403-1420) ವತ್ಸಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ವೇಮಭೂಪನು ಈ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ನಾಯಕ. ಇವನ ದಿಗ್ವಿಜಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದ ಶೈಲಿಯು ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಕವಿಯು ಬಾಣಭಟ್ಟನಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅನುಕರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿಗಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಥಾಗ್ರಂಥಗಳು

1) **ಬೃಹತ್ಕಥೆ** - ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ರಂಜಿಸುವ ಕಥೆಗಳು ಜನಪ್ರಿಯ ಕಥೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಥೆಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕಥೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಥಾಗ್ರಂಥವೆಂದರೆ 'ಬೃಹತ್ಕಥೆ', ಗುಣಾಡ್ಯನೆಂಬುವನು ಇದರ ಕರ್ತೃ. ಒಂದು ಪಿಶಾಚಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪೈಶಾಚೀ ಎಂಬ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಕೃತಿಯ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಒಂದನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳು ಬೃಹತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಇದರ ಕಥೆಗಳನ್ನು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ರಾಮಾಯಣ ಮತ್ತು ಮಹಾಭಾರತದಂತೆ ಇದೂ ಒಂದು ಉಪಜೀವ್ಯ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ದುರದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ಬೃಹತ್ಕಥೆ ಇಂದು ಉಪಲಬ್ಧವಿಲ್ಲ. ಇದರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅನುವಾದವೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಗಂಗರಾಜ ದುರ್ವಿನೀತನ ಕೃತಿಯೂ ದೊರಕಿಲ್ಲ. ಇದರ ತಮಿಳು ಭಾಷಾಂತರವಾದ 'ಪೆರುಂಗತ್ಯೆ'ನ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ದೊರಕಿವೆ.

ಬೃಹತ್ಕಥೆಯು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಾಂತರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ಮೂರು ಕೃತಿಗಳು ಸಿಗುತ್ತಿದ್ದು ಅವು ಮಾತ್ರ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲೇ ಇವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಒಂಬತ್ತರಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನದೊಳಗೆ ರಚನೆಯಾಗಿರುವ ಆ ಕೃತಿಗಳೆಂದರೆ-ಬೃಹತ್ಕಥಾಶ್ಲೋಕ ಸಂಗ್ರಹ, ಬೃಹತ್ಕಥಾ ಮಂಜರಿ ಮತ್ತು ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರ.

2) **ಬೃಹತ್ಕಥಾ ಶ್ಲೋಕ ಸಂಗ್ರಹ** - ಬುಧಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವನು ಇದರ ಕರ್ತೃ. ಇದು ನೇಪಾಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಬೃಹತ್ಕಥೆಯು ನೇಪಾಳೀಪಾಠವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಇದರ ಪೂರ್ಣಪಾಠ ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 25,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಾದರೂ ಈಗ 28 ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗವಾಗಿರುವ 4539 ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇವೆ. 'ಬೃಹತ್ಕಥಾಶ್ಲೋಕ ಸಂಗ್ರಹ' ಎಂದು ಇದರ ಹೆಸರು ಇರುವುದರಿಂದ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶ್ಲೋಕರೂಪದ ಮೂಲಗ್ರಂಥವೂ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬುಧಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾವ್ಯವೂ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮತ್ತು ಪ್ರದ್ಯೋತ ಮಹಾಸೇನನ ಮರಣ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಪ್ರದ್ಯೋತನ ಮಗನಾದ ಗೋಪಾಲನು ಪಿತೃಘಾತಕನೆಂಬ ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಸಹೋದರನಾದ ಪಾಲಕನಿಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪಾಲಕನೂ ಹೆದರಿ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಗೋಪಾಲನ ಮಗನಾದ ಆವಂತಿವರ್ಧನನು ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಪ್ರಣಯ ಕಥೆ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ನರವಾಹನದತ್ತನ ಪ್ರೇಯಸಿಯರ ಕಥೆ ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಮಂಗಳ ಪದ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬುಧಸ್ವಾಮಿಯು ಕೇವಲ ಒಂದು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಗುಣಾಡ್ಯನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ.

3) ಬೃಹತ್ಕಥಾ ಮಂಜರಿ - ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಅನಂತ ಎಂಬ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದ ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನು ಬೃಹತ್ಕಥಾಮಂಜರಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನ. ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನು ರಾಮಾಯಣ ಮಂಜರಿ ಮತ್ತು ಭಾರತ ಮಂಜರಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಸಂಗ್ರಹ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ 'ಔಚಿತ್ಯ ವಿಚಾರ ಚರ್ಚಾ' ಎಂಬ ಕೃತಿಯು ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಬೃಹತ್ಕಥಾಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ 18 ಲಂಬಕಗಳೂ 7500 ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇವೆ. ಗುಣಾಡ್ಯನ ಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕಥಾಪೀಠವು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿದೆ. ಉದಯನ ವಾಸವದತ್ತೇಯರ ಪ್ರಣಯ, ಲಾವಣಕ ವೃತ್ತಾಂತ, ಪದ್ಮಾವತಿಯ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಘಟನೆಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಅದರ ಘಟನೆಗಳ ಜೋಡಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

4) ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರ - ಕಾಶ್ಮೀರದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕವಿ ಸೋಮದೇವನು ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನೂ ಕೂಡ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದವನೇ. ಸುಮಾರು 24,000 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಈ ಕೃತಿಯು ಬೃಹತ್ಕಥಾಧಾರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಶೈಲಿಯು ಲಲಿತವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವೂ ಆಗಿದೆ. ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ರಚನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವನು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದ ಏಳು ವಿದ್ಯಾಧರರ ಕಥೆಯನ್ನು ಕದ್ದು ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಬಹಿರಂಗ ಪಡಿಸಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಪುಷ್ಪವಂತನು ತನ್ನ ಸೋದರನಾದ ಮಾಲ್ಯವಂತನೊಂದಿಗೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಣಭೂತಿಯೆಂಬ ಪಿಶಾಚಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಧರರ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಪುಷ್ಪವಂತನು ಶಾಪಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಣಾಡ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾಲ್ಯವಂತನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನದ ಅರಸನಾದ ಶಾತವಾಹನನ ಅಮಾತ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾಹಿತ್ಯೋದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಬಳಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಪಥ ಮಾಡಿದ್ದ ಈತನು ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕಾಣಭೂತಿಯಿಂದ ವಿದ್ಯಾಧರರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಏಳು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಾಜನ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದಾಗ

ಅವನು ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು ಗುಣಾಡ್ಯನು ತಾನು ಬರೆದಿದ್ದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಬೆಂಕಿಗೆ ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆ. ಶಿಷ್ಯರ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಆತನು ಉಳಿಸಿದ ಒಂದು ಕಥೆಯೇ ಈ ಬೃಹತ್ಕಥೆ. ಕೌಶಾಂಬಿಯ ರಾಜನಾದ ಉದಯನನ ಮಗ ನರವಾಹನದತ್ತನ ಸಾಹಸಗಳೇ ಇದರ ಮುಖ್ಯವಸ್ತು.

5) ಅವದಾನ ಮತ್ತು ಜಾತಕ ಕಥೆಗಳು - ಬೌದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಥಾ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆ. ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಬೌದ್ಧ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಅವದಾನಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಅವದಾನ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೀರೋಚಿತ ಕೃತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅವನು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವೀರೋಚಿತ ಕರ್ಮಗಳೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಅವದಾನ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಅವದಾನ ಶತಕ ಎಂಬುದು ನೂರು ಅವದಾನ ಕಥೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. 'ದಿವ್ಯಾವದಾನ' ಮತ್ತೊಂದು ಕೃತಿ. ಈ ಎರಡೂ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸುಮಾರು ಒಂದನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದವು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನದ ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರನು 'ಅವದಾನ ಕಲ್ಪಲತಾ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ 107 ಕಥೆಗಳಿವೆ.

ಬೌದ್ಧ ಜಾತಕಗಳೂ ಕಥಾಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಡಿವೆ. ಭಗವಾನ್ ಬುದ್ಧನ ಜನ್ಮದ ಕಥೆಗಳು ಈ ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಮೂಲವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾವ್ಯ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜಾತಕಮಾಲಾ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾಲಂಕಾರ ಅಂತಹ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳು.

6) ವೇತಾಳಪಂಚವಿಂಶತಿ - ಜನಪ್ರಿಯ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವ ಕೃತಿಯೆಂದರೆ ವೇತಾಳಪಂಚವಿಂಶತಿ. ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಬೇತಾಳವೊಂದು ಹೇಳಿದ 25 ಕಥೆಗಳು ಇದರಲ್ಲಿವೆ. ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ವೇತಾಳ ಪಂಚವಿಂಶತಿಯ ಕೆಲವು ಕಥೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವೇತಾಳಪಂಚವಿಂಶತಿಯೂ ಸಹ ಪಾಠಾಂತರಗಳ ಹಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ತೊಳಲಾಡಿದೆ. ಒಂದೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪಾಠವು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಕರ್ತೃ ಯಾರೆಂದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹಗಳೇ ಗ್ರಂಥರೂಪದಲ್ಲಿ

ಬಂದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾಗದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಹೀಗಿದೆ.

ರಾಜಾ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಸಿದ್ಧಪುರುಷನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶವವನ್ನು ಮೌನದಿಂದ ಹೊತ್ತು ತರುತ್ತಿರುವಾಗ ಬೇತಾಳವೊಂದು ಆ ಹಣವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಒಂದು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯೊಂದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತದೆ. ರಾಜನು ಸಮಂಜಸವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಮೌನಭಂಗವಾಗಲು ಅದು ಪುನಃ ತಾನಿದ್ದ ಮರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಸಿದ್ಧಪುರುಷನು ಧೂರ್ತನೆಂಬ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಬೇತಾಳವು ರಾಜನಿಂದ ಆತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ ಕಡೆಗೆ ರಾಜನಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

7) ಸಿಂಹಾಸನ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಿಕಾ - ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್ ಎಂದರೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಿಂಹಾಸನವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತು ಹೋಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಭೋಜರಾಜನು ತೆಗೆಸಿದ್ದನು. ಒಂದು ಶುಭ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣ ಮಾಡಲು ಅವನು ಹೊರಟಿದ್ದಾಗ ಆ ಸಿಂಹಾಸನದ ಹದಿನಾರು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಒಟ್ಟು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಗೊಂಬೆಗಳು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಂತಹ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಭೋಜರಾಜನೂ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಬಹುದೆಂದು ಅವು ಹೇಳಿದವು. ಹೀಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಿಂಹಾಸನ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಿಕಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದರ ಕರ್ತೃ ಯಾರೆಂದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ರಚನೆಯ ಕಾಲವೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಪಾಠಾಂತರಗಳೂ ದೊರೆತಿವೆ. ಒಂದು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲೂ ಇರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

8) ಶುಕಸಪ್ತತಿ - ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಎಪ್ಪತ್ತು ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿದೆ. ದೇವದಾಸ ಎಂಬುವನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಮ್ಮೆ ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವನು ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿ ಬಂದು ತಾನು ಸಾಕಿರುವ ಗಿಳಿಯನ್ನು ಹೆಂಡತಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದನು. ಆದರೆ ಅವಳು ಆ ದೇಶದ ರಾಜನೊಡನೆ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಬಯಸಿ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಗಿಳಿಯು ಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಅವಳು ತನ್ನ

ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಕೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ದಿನ ದೇವದಾಸನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಶುಕಸಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಂತರಗಳಿದ್ದು ಯಾವುದು ಮೂಲವೆಂದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಕೃತ ರೂಪಾಂತರಗಳೂ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಹೆಂಡತಿಯರ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಪಂಚತಂತ್ರವು ಎರವಲು ಪಡೆದಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಪದ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲೂ ಪಾಠಾಂತರವಿದ್ದು ಇದರ ಕರ್ತೃವಿನ ಹಾಗೂ ಕಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ಏನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

9) ಭೋಜ ಪ್ರಬಂಧ - ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೋಜರಾಜನಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಸ್ವತಃ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವನ ಬಗ್ಗೆ ದಂತ ಕಥೆಗಳಂತೂ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ. ಸಮಕಾಲೀನರಲ್ಲದ ಕವಿಗಳು ಇವನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು ಎನ್ನುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿವೆ. ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಧಾರಾ ನಗರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಭೋಜರಾಜನು ಒಬ್ಬ ಆದರ್ಶ ರಾಜನ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಗಳುವುದೇ ಒಂದು ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಬಲ್ಲಾಳಸೇನ ಎಂಬ ಕವಿಯು ಭೋಜ ಪ್ರಬಂಧ ಎಂಬ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇವನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹದಿನಾರನೇ ಶತಮಾನ. ಭೋಜ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿದ್ದು ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಭೋಜನ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅವನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕವಿಗೋಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ವಿದ್ವತ್ ಗೋಷ್ಠಿಯ ರಸಮಯ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಭಿನ್ನ ಕಾಲದ ಕವಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವಹೀನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾವ್ಯವಿನೋದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದೆ. ಸಮಸ್ಯಾಪೂರ್ತಿ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವನ್ನನೋರಂಜಕಗಳು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕವಾಗಿವೆ.

ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕೇ ಮದವಿಹ್ವಲಾಯಾಃ |
 ಹಸ್ತಚ್ಯುತೋ ಹೇಮಘಟಸ್ತರುಣ್ಯಾಃ |
 ಸೋಪಾನಮಾಸಾದ್ಯ ಚಕಾರ ಶಬ್ದಂ
 ಟಟಂ ಟಟಂಟಂ ಟಟಟಂ ಟಟಂಟಃ ||

ಭೋಜನೂ ಸೇರಿದಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಜನರು ಒಂದೊಂದು ಪಾದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಭೋಜ : ಪರಿಪತತಿ ಪಯೋನಿಧೌ ಪತಂಗಃ
 ಬಾಣ : ಸರಸೀರುಹಾಮುದರೇಷು ಮತ್ತಭೃಂಗಃ |
 ಮಹೇಶ್ವರ : ಉಪವನತರುಕೋಟರೇ ವಿಹಂಗಃ
 ಕಾಳಿದಾಸ : ಯುವತಿಜನೇಷು ಶನೈಃ ಶನೈರನಂಗಃ ||

ನೀತಿಬೋಧಕ ಕಥೆಗಳು

ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು, ಕೇಳಿದ್ದಾಯಿತು, ಕಾಲ ಕಳೆದದ್ದೂ ಆಯಿತು. ಇಷ್ಟೇ ಸಾಕೆ? ನಮ್ಮ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕಥೆಗಳಿಂದ ಇನ್ನೂ ಉತ್ತಮ ಪ್ರಯೋಜನ ಬೇಡವೇ? ಬೇಕಾದರೆ ಯಾವ ತರಹದ್ದು ಆಗಿರಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ರೂಪವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಥೆಗಳೂ ರಚನೆಯಾಗಿವೆ. ಮನರಂಜನೆ ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಕಥೆಗಳು ನಮಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನೂ ನೀಡುವಂತಿದ್ದರೆ ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ! ಭೂತಕಾಲವು ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿಗೆ ಬೆಳಕನ್ನು ನೀಡುವಂತಿರಬೇಕು. ನಾವು ಹಿಂದಿನ ತಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಪಾಠವನ್ನು ಕಲಿತು ಮುಂದೆ ಅಂತಹ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಮಾಡದಂತಿರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ನೀತಿಬೋಧನೆ ಮಾಡುವ ಘಟನೆಗಳು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಅವು ಕಥೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೂ ಒಳ್ಳೆಯದೆ, ಅಂತಹ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಬರಲಾಗಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು ನೀತಿಬೋಧಕ ಕಥೆಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ನೀಡಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಗ್ರಂಥರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕೇವಲ ಮೌಖಿಕವಾಗಿ ತಲೆತಲಾಂತರಗಳಿಂದ ಕೇಳಿರುವ ಕಥೆಗಳೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದೆಡೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ರೂಪ ಕೊಟ್ಟು

ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಕಥೆಗೆ ಪೋಷಕವಾದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಆಯ್ದು ಒಟ್ಟಾರೆ ನೀತಿಬೋಧಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಪಾತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನೀತಿ ಬೋಧಿಸಿರುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇಂತಹ ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಬಹಳ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಇರುವ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಲೋಕಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ. ಪಂಚತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಹಿತೋಪದೇಶ ಆ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳು.

10) ಪಂಚತಂತ್ರ - ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪಂಚತಂತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮೂಲಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಶ್ವದೆಲ್ಲೆಡೆ ಓದುಗರ ಗಮನ ಸೆಳೆದಿವೆ. ಪಂಚತಂತ್ರದ ಅನುವಾದವಿಲ್ಲದ ಭಾಷೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇನೋ! ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೇ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಪಹ್ಲವಿ ಭಾಷೆಗೆ ಇದು ಅನುವಾದಗೊಂಡಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮ ಎಂಬುವನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಇವನ ಕಾಲದೇಶಾದಿಗಳು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಪಂಚತಂತ್ರದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥದ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಮರಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ರಾಜನಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಮೂರು ಜನ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು ಇದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇರಲಿಲ್ಲ, ರಾಜ್ಯಾಸಕ್ತಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರನ್ನು ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಗೆ ತರಲು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಲಹೆಯನ್ನು ರಾಜನು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮ ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ರಾಜಕುಮಾರರನ್ನು ಆರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನೀತಿಜ್ಞರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆ ನೀಡಿದನು. ರಾಜನು ಒಪ್ಪಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅವನ ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಪಂಡಿತನು ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಮೂಲಕ ಅವರು ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುಶರ್ಮನು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಗಳೇ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿವೆ.

ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಐದು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ತಂತ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ತಂತ್ರವೆಂದರೆ ಉಪಾಯವೆಂದರ್ಥ. ಮಿತ್ರಭೇದ, ಮಿತ್ರಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕಾಕೋಲೂಕೀಯ, ಲಬ್ಧಪ್ರಣಾಶ ಮತ್ತು ಅಸಮೀಕ್ಷ್ಯಕಾರಿತ್ವ-ಇವು ಐದು ತಂತ್ರಗಳು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತಂತ್ರದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳಿದ್ದು ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ

ಪೂರಕವಾಗಿದೆ. ಕಥೆ ಹೇಳುವ ಶೈಲಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ. ಸರಳವಾದ ಭಾಷೆ, ನೇರ ನಿರೂಪಣೆ, ವರ್ಣನೆಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಅಂಶಗಳು. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಧೀತೇ ಯ ಇದಂ ನಿತ್ಯಂ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ಶೃಣೋತಿ ಚ |

ನ ಪರಾಭವಮಾಪ್ನೋತಿ ಶಕ್ತಾದಪಿ ಕದಾಚನ ||

“ಈ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಓದುವವರು ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಸೋಲನ್ನು ಹೊಂದಲಾರರು”

11) ಹಿತೋಪದೇಶ - ಪಂಚತಂತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ರಚನೆಯಾದ ನೀತಿಬೋಧಕ ಕಥೆಗಳ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಂಥವೆಂದರೆ ಹಿತೋಪದೇಶ. ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತನೆಂಬುವನು ಇದರ ಕರ್ತೃ. ಇದರ ರಚನೆಯ ಕಾಲ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಧವಳಚಂದ್ರ ಎಂಬ ರಾಜನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಈ ಕವಿ ಇದ್ದನು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ರಾಜನ ಕಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ನಿಖರವಾಗಿ ಏನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ಪಂಚತಂತ್ರದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲೇ ಹಿತೋಪದೇಶವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇದರಲ್ಲಿರುವ 45 ಕಥೆಗಳ ಪೈಕಿ ಸುಮಾರು 25 ಕಥೆಗಳು ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿವೆ. ಸ್ವತಃ ಕವಿಯೇ ಇದನ್ನು ಗ್ರಂಥದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮಿತ್ರಲಾಭ, ಸುಹೃದ್ಭೇದ, ಸಂಧಿ ಮತ್ತು ವಿಗ್ರಹ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು ಇದರಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚು. ಪಂಚತಂತ್ರದಂತೆ ಇದೂ ಕೂಡ ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಅನುವಾದಗೊಂಡಿದೆ.

ಮಿತ್ರಲಾಭಃ ಸುಹೃದ್ಭೇದೋ ವಿಗ್ರಹಃ ಸಂಧಿರೇವ ಚ |

ಪञ्ಚತನ್ತ್ರಾತ್ ತಥಾನ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಗ್ರಂಥಾದಾಕೃಷ್ಯ ಲಿಖ್ಯತೇ ||

ಇದರ ಭಾಷೆ ಹಾಗೂ ಶೈಲಿ ಪಂಚತಂತ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಕೃತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

Sanskrita Gadya Kavya

Sanskrit Prose Romance

‘अपादः पदसन्तानो गद्यम्’-Sanskrit rhetoricians have classified Gadya Kavya as a major branch of literature. But there is a great paucity of prose in Sanskrit in the classical age. However, prose seems to have been more freely handled in the earlier ages. In the Vedic literature, several passages in the Brahmanas and the Upanishads and a vast portion of the Yajurveda are in prose. There are sometimes whole narratives in prose interspersed here and there in the Puranas. In the succeeding ages, prose was used as the medium of commentary on works of philosophy and grammar. The Mahabhashya of Patanjali is written in prose. Shankara, Ramanuja and Madhva have written commentaries on the Vedanta sutras of Badarayana in prose. Even in recent ages, the commentators have written their gloss on the standard works in prose form. The earliest works in prose, written purely with a literary purpose belong to the 6th and the 7th centuries A.D. The highly developed form of the works indicate that Gadya Kavyas ought to have been long before in vogue and must have grown to its present form after many centuries of development.

Patanjali of the 2nd Century B.C. has composed the Mahabhashya which is itself a very brilliant specimen of Sanskrit prose. He mentions Vasavadatta, Sumanottara and Bhaimirathi as example of Akhyayikas although the names of their authors are not mentioned. Bana in his

Harshacharitha, refers to Akhyayikas in general and to Bhattara Harichandra in particular. Dhanapala in his Tilakumanjari refers to Charumathi of Vararuchi and Tarangavati of Sripalitha. Jalhana refers to Ramila and Somila as authors of Sudrakakatha. These references sufficiently amplify the view that Gadya Kavya was a popular form of literature even in very early ages, although the works of the early period have not been preserved. The sixth and the seventh centuries can be called the age of Prose Romances, because the greatest writers of prose-Dandin, Subandhu and Bana belong to this age. Only first rate poets could write prose works of high literary standard and hence the saying गद्यं कवीनां निकषं वदन्ति.

1) Dandin : Dandin has been credited with three works the Dashakumaracharita, a prose romance, the Kavyadarsa, a treatise on Alankara and Avantisundarikatha, another prose work. The probable date of Dandi is later half of 6th century AD. It is not known whether Dandin was the poet's real name or a title acquired later. Some say that it was a title obtained as a result of using the word दण्ड several times in the Mangala sloka of Dasakumara Charita.

The Dasakumaracharita as we have it now is incomplete. As the title suggests it deals with the stories of ten princes. There are three parts-Purva Pitika, the main body and the Uttara Pitika. Prince Rajavahana, the hero of the story is the son of king Rajahansa of Magadha and is born during his parents' life in the forest after a defeat by Manasara, king of Malva. Two other princes,

Apaharavarma and Upaharavarma are the sons of the king of Videha, an ally of Rajahamsa. These three princes and seven other young lads who are the sons of the three ministers of the over-thrown king of Magadha together constitute the group of 'ten princes'. Born under the same shadow of misfortune in diverse places, they come together by accident and start in quest of their fortune. On the way Rajavahana parts from his friends and follows a Brahmin who seeks his help to Patalaloka. The other nine princes, left behind, wander in different directions in search of their long lost leader. Each one of them, meeting Rajavahana after many years, narrates the romantic experience of his adventures during his wanderings.

Dandin is famous for his simple and graceful style-दण्डिनः पदलालित्यम्-is a popular saying. Dandin is beyond doubt a master of prose style and it is a pity that his model has not been taken up by succeeding authors who chose to imitate the inimitable and complicated style of Bana and Subandhu.

Avantisundarikatha is another romance which tradition attributes to Dandin. The author narrates in prose the story which is almost identical with that of the Purvapitika of Dasakumaracharitam.

2) Subandhu : Subandhu is the author of the prose work Vasavadatta. Bana refers to a prose work by name Vasavadatta-‘कवीनामगलदर्पो नूनं वासवदत्तया.’ If this reference is to the work of that name written by Subandhu, then he must have

lived in the 7th Century as an elder contemporary of Bana.

Vasavadatta is a romance dealing with the story of the heroine of that name. The hero, Kandrapaketu and the heroine Vasavadatta dream of each other's beauty. Meeting with great difficulty they elope together to the Vindhya Mountains, with the help of a magic steed. Soon Vasavadatta is transformed into a stone for her intrusion into the peaceful garden of an ascetic. After a long search the casual touch of the lover's hand recalls her to life and they marry.

As a result of the difficult words and puns, the sentiments described in this work do not appeal to the reader.

3) Bana - Life of Bana

Ancient Sanskrit authors generally give little or no information concerning themselves in their works. Fortunately Bana is an exception to this. Indeed, he has written a prose romance Harshacharita, which is the chief source from which we get details of Bana's life. There he deals elaborately with the origin of his own family and a portion of his life. The first part of it treats of Bana's life.

Bana traces his origin to the gods. The Brahmin sage Kubera was a descendant of the famous Vatsyayana race which had its origin in the union of Sage Dadhicha with Sarasvati while she was on earth owing to the curse of Sage Durvasa. His great grandson, Chitrabanu begot Bana through Rajadevi. Early in childhood, Bana lost his mother

and at fourteen, he lost his father too. His father had tended him carefully. Bana has given expression to his father's affection, in describing the loving care of Vaisampayana's father. He led a wayward life in his early days for which he became an object of reproach. But when he returned home, he had gathered experience. He took to a settled life in a village called Pritikuta, to the west of the river Shona and at a short distance from Sri Harsha's country. Summoned to the court of Harsha, he was at first received coldly. Later on, he became attached to the court of Harsha who became his great patron. Bana has celebrated him, in his famous work Harshacharita.

Data of Bana

The date of Bana can be determined with some amount of precision by a reference to the account of king Harsha given by the Chinese pilgrim-Hiuen Tsang. The details relating to the accession to the throne of Kanyakubja by Harshavardhana recorded by the Chinese pilgrim substantially tally with those set out by Bana in his Harshcharita. It therefore follows that king Harsha, the great patron of Bana is identical with Harshavardhana. referred to as the then ruler of Kanyakubja by the Chinese pilgrim, Hiuen Tsang. He toured India for a period of sixteen years leaving China in 629 AD. This lead us to assign Bana's date to the first half of the 7th Century A.D.

Works of Bana

Bana is the author of two works in prose, the Kadambari based on romantic fiction and the Harshacharita which is built on a historical plot.

The poet has left both the works incomplete. The story of the Kadambari deals with the love of Chandrapida, a prince of Ujjain for Kadambari, the heroine, a princess of the Gandharva land. With this is interwoven the love story of Vaishampayana, the friend of Chandrapida, and Mahashweta the daughter of a Gandharva chieftain. The main episode of the Kadambari is taken from the Brihatkatha of Gunadhya and Bana has remarkably heightened the artistic appeal of the plot. Bhushana Bhatta also known as Pulinda, the son of Bana, completed the work of his father by writing the latter part of the Kadambari. He is decidedly inferior to his father as a literary artist, but we owe to him the completion of a very intricate story which, if unfinished, would have remained quite mystifying.

Harshachrita is a historical romance in which Bana has immortalized his royal patron. It is also considered as the first biography in Sanskrit. He has given a brief summary of the models of poetry whom he admired. Historically the composition is of minimal value. The work is in eight chapters and incomplete.

Bana is believed to have written Chandishataka, Parvati Parinaya and Makutataditaka. But it has been proved that Vamana Bhatta Bana of the 15th century is the author of Parvati Parinaya.

Style of Bana

Bana stands unrivalled in the field of Sanskrit prose literature. He had a wide command of vocabulary, and he seems to have conformed very

strictly to the precept-‘ओजस्समास-भूयस्त्वमेतद्गद्यस्य जीवितम्’. Bana’s merits were acknowledged by all ancient writers so much so that the expression-‘बाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम्’ came to be commonly accepted. With regard to the literary merits of Kadambari, though the young and superficial reader finds it uninteresting of tiring his patience, yet men of literary taste and experience will realize the truth of the statement-‘कादम्बरीरसज्ञानामाहारोऽपि न रोचते’. A profusion of lengthy but flowing compounds, an abundance of **Slesha and Virodhabhasa**, the device of weaving story within story, the richest of imagery, a plethora of descriptive detail, a smooth and graceful diction, an interesting development of the Rasas of **Sringara** and **Karuna**, a delineation of characters which at the outset appear to be supernatural, but on closer scrutiny turn out to be true to life, a minute study of human nature, its frailties and short comings, his description of nature as also of court life and the like are some of the characteristics of Bana which have elevated him to a rank far above all other prose writers in Sanskrit. Bana introduces Mahashweta to us, with her long story and past events, before we are introduced to Kadambari. Mahashweta’s story only creates a suitable atmosphere for us to receive Kadambari’s love for Chandrapida which is the ultimate aim of the romance.

Bana’s style has been compared to an Indian jungle and to an unweeded garden due to abundance of mythological allusions. The long descriptions extending over many pages often hinder

the progress of the narrative. All succeeding poets and native critics uphold him as the model of Gadyakavya. However, Bana has been invariably censured for his style by western critics. While estimating the literary merits of any Sanskrit writer, fairness demands that Indian tastes and Indian canons of criticism should be taken into consideration.

4) Dhanapala : Dhanapala is the author of a prose work Tilakamanjari. He is a Jain author belonging to the 10th Century AD. The theme is a love story taken from the Jain legends. The work is named after the heroine Tilakamanjari and the hero is Samaraketu. The author imitates Bana's Kadambari in every respect.

5) Vadibhasimha : Vadibhasimha is the author of Gadyachintamani. He was also known as Odayadeva. The author belonged to the 12th Century A.D. He was a Jain monk and the work deals with the legend of Jivaka or Jivandhara a popular character in Jain mythology. This work is another example of the impossible effort at imitating the Kadambari.

6) Vamana-Bhatta-Bana : Vamana-Bhatta-Bana is the author of Vemabhupala charita. This is the only important work of Sanskrit prose of later ages. He belonged to the 15th Century. The theme is historical and is meant to give account of the exploits of Vemabhupala, a king of the Reddi dynasty of the 15th century. The author himself says that his ambition is to excel Bana but vainly attempts at the impossible.

The absence of originality, artificiality of style and the attempt to follow Bana's model which is easy to admire but hard to imitate must be taken as the chief causes for the decline of Sanskrit prose.

Katha and Akhyayika

Gadya Kavyas are generally classified into two types :

Katha and **Akhyayika**. According to this classification Kadambari is a Katha and Harshacharita is an Akhyayika. A Katha is to be subdivided into chapters called **Lambakas** and must contain verses in **Arya** metre; but in the Akhyayika the chapters are called **Ucchvasas** and the metres employed are Vaktra and Aparavaktra. The artistic prose style is applied to fiction in the Katha while in the Akhyayika it is applied to a historical theme. An Akhyayika must bear some distinctive marks of the authors and must be narrated by the hero himself while the Katha has no such restriction. However Dandin does not accept this classification.

अपादः पदसन्तानो गद्यमाख्यायिका कथा । -(काव्यादर्श-दण्डी)

उच्छ्वासान्तेऽप्यखिन्नास्ते येषां वक्त्रे सरस्वती ।

कथामाख्यायिकाकारा न ते वन्द्याः कवीश्वराः ॥ (बाणः)

The Genealogy of Bana

Vatsa (cousin of Saarasvata-son of Sarasvati and Dadhicha)

Kubera (a descendant)

Achyuta

Ishana

Hara

Paashupata

Arthapati

↓	↓	↓	↓	↓	↓
Bhrigu	Hamsa	Suchi	Kavi	Mahidatta	Dharma

↓	↓	↓	↓
Jatavedas	Laksha	Ahidatta	Vishwarupa

Citrabhanu-Rajadevi

Banabhatta

Bhushanabhatta

Kathasahitya

Popular Tales and Fables

Introduction

Like the records left behind by the various nations of ancient times, India too has given us from ancient times, a valuable record of literature; India's uniqueness lies in its wealth of poetic literature, the like of which has not been produced by any other ancient nation in the world.

Fables and tales form an important part of the literature in Sanskrit and the type goes back to a very early stage in the history of Sanskrit literature. The Vedic literature is full of tales about men and Gods and also about animals and birds. The Buddhist literature is very rich in this sort of composition. The great Itihasas and Puranas contain most of the tales (katha grantha) and fables (pashupakshi katha). But the tales and fables developed into a separate category of literature at a later stage. We do not know when tales were written as independent works. They must have been prevalent even in the time of the Rigveda, as there are indications of, and allusions to, such tales in the Rigvedic poetry; no one will make such an allusion unless the tales were well-known to the people. It is said, such tales and fables migrated from India to the west.

The origin of Indian fables can be traced back to the ancient times in the life of Vedic Indians. The tales prevailing among the people were later on used for a definite purpose, and the didactic fable became a mode of inculcating knowledge.

The great classic Mahabharata is virtually an encyclopaedia of ancient India which has several legends as episodes. Yayati upakhyana, legend of Chyavana and Sukanya, Nalopakhyana, Savitryupakhyana are some of them. The Mahabharata is a repository of the fables, parables and moral and didactic stories. There are hundreds of fables and moral stories found throughout the Mahabharata. Stories like the deceitful cat, the clever jackal, the gold-spitting birds, the crow entering the flying race with swan etc. have animals and birds as characters in them.

Famous works in Tales and Fables

1. बृहत्कथा : The earliest work of the nature of a collection of tales/fables is Bruhatkatha (the great story book). Gunadhya the royal scholar of the Andhra king Satavahana, composed this text in the 1st century BC. But to us, it is only the name that has survived. It must have been written in the early centuries of the Christian era.

There is a story prevalent that there was a king named Satavahana who was not very proficient in grammar, and that during a water-sport, the queens made fun of him of his ignorance. He decided to learn grammar in a short time and asked his favourite scholar, Gunadhya, to teach him grammar in a very short time. The scholar said that it would be impossible and the king, being displeased, sent him away. Another scholar taught him the whole of grammar in a short time by writing a new work on grammar now available as the Katantra. Gunadhya wandered in the forest and began to narrate the tales in such a beautiful

language that the birds and beasts were so engrossed that they gave up their food. There was no flesh in their bodies when the king's people went and killed them in the jungles and brought them to the royal kitchen. When the king knew of the cause of scarcity for meat, he sent for the poet, who was singing those songs of tales, and it was found to be Gunadhya himself. He was called back. Only a small part of what he had actually composed was preserved even at that time, and now the whole work is lost. That work must have been the storehouse of tales about the heroes, kings, gods, demigods and also about animals and birds.

Originally composed in Paishachi language and presently translated into Sanskrit and Prakruta, Bruhatkathas three versions are available. This work was written in a dialect not commonly spoken by the people. Dandin calls it Bhootabhasha (‘भूतभाषामयीं प्राहुः भूतार्था बृहत्कथाम् ।’) and some scholars believe that it was the language of some tribal people living in the Vindhyan ranges. It is not possible to fix the exact date of Bruhatkatha. Since Bana and Dandin a famous poet have paid high tributes to the work, it must have been written before the 6th century A.D.

The stories of Bruhatkatha have been handed down to us in three works of later date.

1. The Nepalese version of Bruhatkathashloka-sangraha, composed by Budhaswamin (5th century AD) in 28 sargas, having 4539 verses, is demonstrative of Bruhatkatha's original form.

2 & 3. The two Kashmirian versions include the popular translations of Kshemendra and Somadeva. It is interesting to note that both these scholars translated the same text, at the same time and same place. These versions have huge difference in their style and content.

2. बृहत्कथाश्लोकसंग्रहः : The earliest version of Gunadhya's Bruhatkatha is the Shlokasangraha by Budhaswamin. Budhaswamin was a native of Nepal. His date is not known but he must have been earlier than Kshemendra and Somadeva who both belonged to the 11th century A.D. The work has not been found in full. It is a poem of sargas meant obviously to be an extensive book, but the fragment gets us only 28 cantos of about 4539 verses. Either the work was left incomplete or the manuscript has been lost.

The poem begins with an encomium of Ujjayini and the death of Mahasena (Pradyota). Gopala, his son, succeeded him, but distressed by the talk that he was a patricide Gopala gave away the throne to his brother Palaka. Warned as if by a heavenly sign, Palaka gave up his throne. Avantivardhana son of Gopala ascended the throne. The 28th canto leaves us with Naravahanadatta, the son of Udayana, the king of the Vatsas in the company of Bhagirathayashas.

3. बृहत्कथामञ्जरी : Kshemendra, composer of this work was in the court of king Ananta of Kashmir (1029-1064 A.D). The work has in 18 Lambakas or chapters with 7500 verses. He is considered to belong to the first half of 11th century.

Of the two translations, referred above, the Bruhatkathamajari of Kshemendra is older by some years as compared to the Kathasaritsagara of Somadeva. Kshemendra has presented the narrative in an ornate style that provides the text with unparalleled beauty. The text contains 18 Lambakas or chapters where a large series of popular stories are boxed one within another. These stories have not been composed only to entertain the masses, rather they have grand moral objectives too.

4. कथासरित्सागरः : Somadeva's Kathasaritsagara is the most outstanding among the various collections of stories. As the title itself suggests, it contains the host of stories of every conceivable kind. It encompasses 'the most ancient fables, wild legends of the Rigveda, harrowing tales of blood-sucking vampires, beautiful and poetic love-stories and vivid descriptions of battles between Gods, men or demons'. (N.M.Penzer on the translation of C.H.Tawney, as quoted by M.Krishnamachariar, History of classical Sanskrit literature, pp.419)

Kathasaritsagara has been termed as the store-house of romance. Composed in 11th century A.D. for the recreation of the queen Suryamati of the Kashmirian king Anantha, this work is divided into 18 books, comprising 124 Tarangas and 21688 verses. Somadeva declares that his work is a condensed Sanskrit version of Gunadhya's Paishachi Bruhatkatha. The expansion or contraction whatever, is due to the difference in the language.

यथामूलं तथैवेतद् न मनागप्यतिक्रमः ।

ग्रन्थविस्तरसंक्षेपमात्रं भाषा च भिद्यते ॥

Somadeva's depictions encompass the whole Indian society. Western literature is heavily indebted to the Kathasaritsagara. Penzer's observations in this regard are worthy of attention: 'The Kathasaritsagara is, of course, a much older book than "The Thousand Nights and a Night," and is the origin of many tales in the nights. Through them, it has given ideas not only to Persian and Turkish authors, but, also to the Western world through the pens of Boccacio, Chaucer, La Fontaine and their innumerable imitators'(K. Krishnamachariar, HSL, p.420)

5. वेतालपञ्चविंशतिः : Vetalapanchavimshati is another collection of 25 tales narrated to king Vikramaditya by a Vetala or a goblin. An ascetic used to present the king with a fruit annually and it was found that the fruit contained a gem. To show his gratitude, the king agreed to bring down a dead body that was hanging down from a tree in a burial ground. When the king ascended the tree, it was found that a Vetala, had taken possession of the body. The king was slightly frightened, and yet he persisted in his effort. Then the Vetala narrated a story ending with a question in the form of a verse. The moment the king answered, the Vetala returned to the tree with the corpse. Everyday the incident repeated, a new story is narrated and the question is answered. This continued for 24 days and on the 25th day in the end , the dead body falls off from the tree, returning to its original

condition of a person. There is a small sequel in the form of the revelation that the ascetic who was giving the king a fruit meant to kill him by asking him to do such a mission. In a clever way, the king managed to chop off the head of the ascetic.

The really interesting portion in this work relates to the tales. The tales are all found in the collections of Kshmendra and Somadeva. But the circumstances under which the tales were narrated and the way in which the tales are narrated give an originality to them and also arouse interest. There are a few works of this name, but the Sanskrit version of shivadasa of 12th century A.D. is the most popular.

6. शुक्सप्ततिः : (the seventy tales of a Parrot)

The Shukasaptathihi is another interesting collection of stories in Sanskrit. The author and the date of this work are not known. A merchant named Haradatta had a son named Madanasena, who spent his whole time in the company of his young wife. The merchant was able to secure a crow and a parrot, very wise beings, really gandharvas and gave to his son. Through their association, the young man changed his ways. Madanasena was one day sent out on a mission and then he entrusted his young wife to take care of the two birds. When the absence was becoming unbearably long, the young lady was thinking of finding company of others. The crow objected but was silenced with the threat of death.

The Parrot was wiser and permitted her to go out at night provided that she knew how to get out of a tight corner if she found herself in such a

position in her venture. Such a situation which was quite possible as in the case of a certain lady, which was stated in a verse. Then the young lady desired to hear the whole story and the parrot kept her at home by narrating the story till the day-break. This continued day after day till the husband returned. There are seventy stories like this.

7. सिंहासनद्वात्रिंशिका : This is also another collection of 32 stories . There was a throne of the great emperor named Vikramaditya. It got buried under earth in course of time. Later, when a shepherd boy was following the sheep in the meadows, at a certain point, he began to talk like an elderly person of great wisdom. The matter was reported to king Bhoja who got the mound dug out, and a throne was found which had 32 statues carved out. When the king Bhoja wanted to ascend the throne, one of the statues of young ladies on the edge of the throne started narrating a tale of the great Vikramaditya, and at the end of each story each statue flew off. There were 32 statues and there are the same number of stories narrated. The author and date of work are not known. The work is also called Dwatrimshatputtalika.

8. अवदानशतकम् : This is a collection of one hundred tales of Buddhist origin. Each Avadana (story of illustrious deeds) refers to some story of the past and draws a moral from it. This work was translated into Chinese in the mid 3rd century A.D. Hence it must have been composed in the first or second century A.D.

9. जातकमाला : Jatakamala of Aryashura contains a collection of several interesting stories of the Buddhists. This work must have been written before 5th Century A.D., since it was translated into Chinese in the middle of the 5th century A.D. This work is mainly written in prose though interspersed with verses. It contains about 500 stories.

There are various collections of such stories, some of them relating to the great emperor Vikramaditya. In each collection there is an originality in the way in which the stories are introduced and also in the way they are narrated.

Besides what are called tales with a hero, there are also many fables in which animals and birds play their part as characters.

Ancient Indians lived close to nature and in their daily life they were always surrounded by birds and animals which gave them opportunities to study their behavior. This close association with nature has given rise to many didactic fables. The most important collection of fables are पञ्चतन्त्र and हितोपदेश.

10. पञ्चतन्त्रम् : The Panchatantra of Vishnusharma is a collection of fables, which has consistently found an avid readership all over the world ever since. It was written in the form of instruction given by a scholar named Vishnusharma to the princes so that they may become proficient in the art of diplomacy and politics in a very short

time. The stories or fables, contained in the Panchatantra, have very ancient roots in India.

Various editions of this text have come out in different regions across India. The oldest of these editions is that of Kashmirian origin, popular as the Tantrakhyayika. Following are the available editions of the Panchatantra.

1. The Pehlavi translation, though unavailable, but an introduction to the stories there, is found in their subsequent translations into Arabic and Syrian languages.
2. The second edition, subsumed in the Bruhatkatha of Gunadhya, is lost in original. But can be found in the works of Bruhatkatha by Kshemendra and Somadeva.
3. The third edition was the Tantrakhyayika and the Jain anthology of narratives related to it. The Panchatantra, prevalent presently, is the modern representation of the Tantrakhyayika.
4. The fourth edition is the Southern original form of the Panchatantra.

So, it is quite clear that Panchatantra is not an ordinary text but represents a colossal literary tradition.

The author of this work Vishnusharma proclaims in the very beginning that, 'this Nitishastra, entitled Panchatantra, has been promulgated on the earth for the enlightenment or instruction of the young'.

‘एतत्पञ्चतन्त्रकं नाम नीतिशास्त्रं बालाऽवबोधनार्थं
भूतले प्रवृत्तम् ।’

He also proclaims in the prologue that whosoever always studies or hears this Nitishastra, never suffers a defeat even at the hands of Indra.

अधीते य इदं नित्यं नीतिशास्त्रं शृणोति च ।

न पराभवमाप्नोति शक्रादपि कदाचन ॥

The narratives tell us how a king by name Amarashakthi, distressed by the stupidity of his sons - Bahushakti, Ugrashakti and Anantashakti, entrusted them to the sage Vishnusharma who reformed them in a short period of six months by telling them a series of fables. The fables tell about the duties of humans in general and of a king in particular.

The Panchatantra comprises of five tantras or sections namely -

मित्रभेदः : The loss of friends - The first tantra/ section called Mitrabheda, deals with the break-up of friendship between the lion - Pingalaka and the bull - Sanjeevaka. This act of breaking the friendship is shrewdly executed and leads to the climax by the two jackals - Karataka and Damanaka.

The framing story has been told with 23 stories intertwined with it.

मित्रलाभः/मित्रसम्प्राप्तिः : The winning of friends - The second section titled Mitrasamprapti, besides the other topics is devoted to examining mainly the

acquisition or winning of friends. This section explains the advantages of having good friends and their indispensability at trying times. This section contains 6 stories with framing section.

काकोलूकीयम् : Crows and owls – The third tantra, entitled the Kakolukeeya, dwells up on the enmity between the crows and the owls. The war between crows and owls is the framing story with 18 substories.

लब्धप्रणाशः : Loss of gains – The fourth section titled the Labdhapranasha meaning the loss of what has been acquired, illustrates through the framing story of a monkey and a crocodile, how fools can be made by flattery to part with their possessions. The initial friendship between the two and subsequent strangement because of the crocodile's betrayal and bad intentions. The implied moral is that one should not trust those who are not trustworthy. There are 11 sub-stories in this section.

अपरीक्षितकारकम् : Ill considered action – The fifth section titled Apareekshitakarakam deals with the consequences of taking actions in haste, without knowing the details or the truth. This section is distinct from the previous ones in the structure of the stories. There is no framing story like in the previous sections. Each story appears independently composed for the teaching of some specific lesson. But, there is an inter-connection between the stories. There are 15 such stories in it.

Each tantra consists of a framing story with various overlapping auxiliary stories, woven around for the endorsement of it.

Plain stories are narrated in prose while didactic maxims have been expressed through verses, mostly quoted from the classics such as the Ramayana, the Mahabharata and the texts of polity.

The construction of the stories is very interesting in Panchatantra. There are narrations of tales within tales, with one tale leading on to another one. There is a complete unity in the way in which the stories are related to one another. Each story appearing in the various sections has its own individuality and each section has its own individuality. The material in itself is beautiful and the workmanship is excellent as high-class art.

The Panchatantra is truly an unparalleled treasure of the world-literature.

11. हितोपदेशः : The Hitopadesha of Narayana is another independent version of the Panchatantra and is as popular as the Panchatantra itself. It is composed in Bengal in the 12th century A.D. Hitopadesha means Beneficial Instruction. As Narayana himself has told that his work is only a reconstructed edition of the original Panchatantra by omitting a few fables and adding some new ones.

मित्रलाभः सुहृद्भेदो विग्रहः सन्धिरेव च ।

पञ्चतन्त्रात् तथान्यस्मात् ग्रन्थादाकृष्य लिख्यते ॥

There are four sections in this work as compared to 5 in Panchatantra. They are 1. मित्रलाभः - Acquisition of friends, 2. सुहृद्भेदः - Separation of friends, 3. विग्रहः - War, 4. सन्धिः - Peace.

There are also many original stories in the Hitopadesha, not found elsewhere. The style is more elegant and polished than in the Panchatantra.

This work is a simpler recast of the Panchatantra. It is one of the most popular among the beginners of Sanskrit language. Originally it was meant both to give instruction in the principles governing a successful life and to aid the study of Sanskrit for a beginner.

* * *

उपपद-विभक्तयः

द्वितीया	तृतीया	चतुर्थी	पञ्चमी	षष्ठी	सप्तमी
विना	सह	नमः	पृथक्	पुरतः	साधुः
परितः	साकम्	स्वस्ति	विना	पृष्ठतः	कुशलः
प्रति	सार्धम्	स्वाहा	बहिः	उपरि	पटुः
धिक्	समम्	रोचते	भयम्	अधः	प्रवीणः
उभयतः	विना	क्रुध्यति	पूर्वम्	अन्तः	दक्षः
सर्वतः	अलम्	कुप्यति	रक्षति	पार्श्वे	

द्वितीया-

१. रामं/रामेण/रामात् **विना** सीता न जीवति ।
२. श्रीकृष्णं **परितः** गोपिकाः नृत्यन्ति ।
३. युधिष्ठिरः आश्रमं **प्रति** गच्छति ।
४. **धिक्** कौरवान् ।
५. मार्गम् **उभयतः** वृक्षाः सन्ति ।
६. वायुः उपवनं **सर्वतः** पुष्पाणां सौरभं प्रसारयति ।

तृतीया-

१. युधिष्ठिरेण **सह/सार्धं/साकं/समं** पाण्डवाः वनं गताः ।
२. जलेन/जलात् **विना** मत्स्यः न जीवति ।
२. कोलाहलेन **अलम्** ।

चतुर्थी-

१. रामाय **नमः** ।
२. जनेभ्यः **स्वस्ति** ।

३. इन्द्राय स्वाहा ।
४. रामाय आम्रफलं रोचते ।
५. भीमः दुर्योधनाय क्रुध्यति/कुप्यति ।

पञ्चमी-

१. पवनं/पवनेन/पवनात् पृथक् पशवः न जीवन्ति ।
२. ग्रामात् बहिः वनम् अस्ति ।
३. बालकस्य सर्पात् भयम् अस्ति ।
४. चैत्रमासः वैशाखमासात् पूर्वः भवति ।
५. रामः विभीषणं रावणात् रक्षति ।

षष्ठी-

१. देवालयस्य पुरतः आपणाः सन्ति ।
२. आश्रमस्य पृष्ठतः नदी वहति ।
३. देवालयस्य उपरि कलशः अस्ति ।
४. फलानि वृक्षस्य अधः पतितानि सन्ति ।
५. गृहस्य अन्तः पाकशाला अस्ति ।
६. विद्यालयस्य पार्श्वे पुस्तकापणः अस्ति ।

सप्तमी-

१. प्राणिषु/प्राणिनां हरिणः साधुः अस्ति ।
२. छात्रेषु/छात्राणां मैत्रेयः कुशलः ।
३. वीणावादने गौरवः पटुः अस्ति ।
४. क्रिकेट्-क्रीडायां चैत्रः प्रवीणः ।
५. चतुरङ्गे आनन्दः दक्षः अस्ति ।

अभ्यासार्थं वाक्यानि

१. शारदायै नमः ।
२. शिष्येभ्यः स्वस्ति ।
३. उत्पीटिकायाः उपरि पुस्तकानि सन्ति ।
४. सैनिकः दुष्टेभ्यः रक्षति ।
५. क्रीडनेन अलम् ।
६. अम्बा पुत्रीं प्रति वदति ।
७. नगरात् बहिः नदी प्रवहति ।
८. सः व्यवहारे साधुः अस्ति ।
९. विष्णुम् उभयतः देवाः तिष्ठन्ति।
१०. यूयं कन्दुकेन विना कथं क्रीडथ?
११. मम मित्रं नाटके निपुणः ।
१२. जन्तुशालायाः पुरतः फलकम् अस्ति किम्?
१३. तरुणः नाट्ये कुशलः ।
१४. कृष्णाय नवनीतं रोचते ।
१५. नगरं सर्वतः मार्गाः सन्ति।
१६. बालकैः समं बालिकाः अपि क्रीडन्तु ।
१७. मन्दिरस्य अन्तः प्रसादं लभ्यते ।
१८. शिशुः मार्जालात् भीतः अस्ति ।
१९. वयं क्रीडायां निपुणाः स्म ।
२०. दुर्जनः सज्जनाय कुप्यति ।

एवमेव इतरशब्दान् उपयुज्य वाक्यानि करणीयानि ।

Scheme of Examination

Unit 1

1. MCQs (To be answered in Samskrutam only)
(10 of 10)	10X1=10
2. Essay type questions (2 of 3)	2X8=16
3. Short Notes (2 of 4)	2X4=8
4. Translation of Prose passage (1 of 2)	1X5=5
5. Annotations (4 of 6)	4X4=16

Unit 2

6. Short Notes (2 of 4)	2X5=10
7. Upapada Vibhakthi-construction
of sentences in Sanskrit (5 of 8)	5X1=5
8. Comprehension passage in Samskrutam
(To be answered in Samskrutam only)	10

80

Internal assessment	20
---------------------	----

Total	100
--------------	------------

* * *